

Integrace dětí z dětských domovů do společnosti a jejich adaptace na trhu práce

souhrnná výzkumná zpráva z projektu

České vysoké učení technické v Praze

Praha, listopad 2022

Zpracovatel:

Masarykův ústav vyšších studií ČVUT v Praze
Kolejní 2a, 160 00 Praha 6 (www.muvs.cvut.cz)

Aplikační garant:

yourchance, o.p.s.
Washingtonova 25, 110 00 Praha 1 (www.yourchance.cz)

Autor a editor textu zprávy:

PhDr. Lenka Mynaříková, Ph.D.

Spoluautoři:

Mgr. Lucia Dobrucká, Ph.D.
Ing. Daniela Horáková
Mgr. Roksana Vintoniv

Odborné konzultace:

yourchance, o.p.s.
Federace dětských domovů ČR
Linda Hurdová
doc. Ing. Vít Pošta, Ph.D.

Vydáno:

ČVUT v Praze, listopad 2022

Druh výsledku podle struktury databáze RIV:

Souhrnná výzkumná zpráva - V_{souhrn}

*Tato souhrnná výzkumná zpráva je jedním z výsledků, které byly zpracovány v rámci projektu **Integrace dětí z dětských domovů do společnosti a jejich adaptace na trhu práce** (TL02000217) podpořeného z programu na podporu aplikovaného společenského a humanitního výzkumu, experimentálního vývoje a inovací „Éta“ Technologické agentury ČR.*

Obsah

Úvod.....	5
Metodologie výzkumu „Integrace dětí z dětských domovů do společnosti a jejich adaptace na trhu práce“	10
Tematická analýza	18
Část I.....	19
Vzdělání.....	19
Zaměstnání.....	22
Rodinná situace	25
Bydlení.....	31
Část II.....	35
Primární rodina	35
Kontakt s rodinou během pobytu v dětském domově	43
Kontakt s rodinou po odchodu z dětského domova	46
Sourozenské vztahy a kontakt se sourozenci	48
Část III – Pomoc dětského domova v přípravě na osamostatnění	51
Pomoc dětského domova v přípravě na odchod	52
Pomoc dětského domova při odchodu.....	54
Část IV – Život po odchodu z dětského domova.....	58
Co respondentům nejvíce pomohlo po odchodu z dětského domova?	59
Jakou pomoc a informace mladiství po odchodu postrádali?.....	62
Využívané formy poradenství.....	66
Část V – Statistická analýza postavení respondentů na trhu práce, jejich situace s bydlením a jejich dosaženého vzdělání	70
Představení dat a regresního modelu.....	70
Vyhodnocení jednotlivých regresních modelů	73
Souhrnné vyhodnocení regresních modelů	79
Část VI – Tematická analýza rozhovorů s organizacemi zaměřenými na práci s dětmi a mladistvými z dětských domovů.....	82
Příprava na odchod z dětského domova	83
Osvědčené přístupy ke spolupráci s klienty	86
Formy podpory	90
Získávání zpětné vazby	94
Souhrnná doporučení.....	97
Použitá literatura.....	99

Přílohy	103
Příloha I. Otázky polostrukturovaného rozhovoru – úspěšní.....	103
Příloha II. Otázky polostrukturovaného rozhovoru – neúspěšní.....	104
Příloha III. Online dotazník – přepis otázek	105
Příloha IV. Rozhovory o pracovních zkušenostech - otázky	108
Příloha V. Polostrukturované rozhovory s organizacemi – otázky.....	109

Úvod

V současné době se v České republice nachází 138 dětských domovů (MŠMT, statistická ročenka 2021/2022). Dle statistické ročenky Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy žilo v roce 2021/2022 v těchto zařízeních 4247 dětí (viz tabulka č.1, údaj k 4.11.2022). V předchozím období šlo o 4303 dětí, počty tedy zůstávají podobné. Dětské domovy jako zařízení institucionální péče poskytují zázemí dětem a dospívajícím, kteří vlivem nejrůznějších okolností nemohou vyrůstat ve své původní rodině. Do dětského domova jsou umísťovány děti ve věku od 3 do 18 let a v dětských domovech mohou zůstat až do své zletilosti, případně, pokud se připravují na své budoucí povolání, lze tuto dobu prodloužit až do 26 let. V takovém případě mladistvý uzavírá s dětským domovem smlouvu, zakládající nárok na tzv. pobyt na dohodu. Podmínkou poskytování plného přímého zaopatření je ale soustavná příprava na výkon povolání, v případě ukončení studia tedy zmíněný nárok zaniká.

Tabulka č. 1 Počet dětí a mládeže v dětských domovech podle území 2021/2022

Území		celkem	z toho							
			dívky	z toho nezletilé matky	úplní sirotci	děti nezletilých matek	cizinci		děti na útěku	
							celkem	z toho z EU 27		
Česko	CZ0	4247	2018		12	34	10	56	37	37
v tom	Hlavní město Praha	CZ010	138	68	0	4	0	10	2	0
	Středočeský kraj	CZ020	468	228	0	5	0	7	5	2
	Jihočeský kraj	CZ031	281	128	0	0	0	2	1	2
	Plzeňský kraj	CZ032	260	130	2	1	2	15	11	1
	Karlovarský kraj	CZ041	198	91	0	0	0	1	1	2
	Ústecký kraj	CZ042	695	338	3	3	2	6	6	8
	Liberecký kraj	CZ051	178	89	0	0	0	0	0	0
	Královéhradecký kraj	CZ052	205	99	0	3	0	6	2	1
	Pardubický kraj	CZ053	141	62	0	0	0	3	3	0
	Kraj Vysočina	CZ063	239	110	0	5	0	0	0	2
	Jihomoravský kraj	CZ064	285	130	0	2	0	1	1	0
	Olomoucký kraj	CZ071	322	147	0	3	0	3	3	2
	Zlínský kraj	CZ072	233	105	1	2	0	1	1	8
	Moravskoslezský kraj	CZ080	604	293	6	6	6	1	1	9

(zdroj: <https://statis.msmt.cz/rocenka/rocenka.asp>)

Podle MŠMT šlo v roce 2021/2022 o 902 dětí (viz tabulka č. 2, údaj k 4.11.2022), v předchozím období o 968 dětí. V této tematické zprávě se budeme věnovat primárně právě mladistvým, kteří z dětského domova odcházejí v rozmezí 18 a 26 let věku. Nebereme tedy v potaz případy dětí, které z dětského domova odcházejí dříve například zpět do primární rodiny, do pěstounské péče nebo jsou adoptovány. Jak naznačuje tabulka č. 2, jedná se v těchto případech o desítky dětí (v případě pěstounské péče), u adopcí v roce 2021/2022 i v předchozím období šlo pouze o jedno dítě.

Tabulka č. 2 Odchody z dětského domova podle zřizovatele 2021/2022

Zřizovatel	Odchody ze zařízení																
	celkem	z toho dívky	v tom z celku ve věku		z celku												
			do 15 let	15 let a více	uskutečněné adopce		odchody do pěstounské péče		děti propuštěné trvale		děti ubytované mimo zařízení						
					celkem	v tom ve věku	celkem	v tom ve věku	celkem	v tom ve věku	celkem	v tom ve věku					
				do 15 let	15 let a více	do 15 let	15 let a více	do 15 let	15 let a více	do 15 let	15 let a více	do 15 let	15 let a více				
Celkem	902	442	413	489	1	1	0	96	82	14	829	362	467	18	8	10	
v tom	MŠMT	6	3	2	4	0	0	0	0	0	6	2	4	0	0	0	
	obec	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
	kraj	870	430	401	469	1	1	0	93	79	14	799	352	447	18	8	10
	jiný resort	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
	privátní sektor	14	5	4	10	0	0	0	2	2	0	13	3	10	0	0	
	církev	12	4	6	6	0	0	0	1	1	0	11	5	6	0	0	

(zdroj: <https://statis.msmt.cz/rocenka/rocenka.asp>)

V obou popsaných situacích, tedy v případě pokračování ve studiu nebo v případě odchodu z dětského domova s dovršením plnoletosti, tak typicky v období mezi 18 a 26 rokem věku dochází k tomu, že dítě opouští prostředí dětského domova, které přes všechnu snahu plně nenahrazuje biologickou rodinu se všemi jejími funkcemi a stále představuje v určitém slova smyslu „skleníkové prostředí“ oddělující dítě od okolí. Přibližně tisíc dětí čeká každým rokem odchod z dětského domova. Dlouhodobý pobyt v dětském domově tak může vést k menším i větším potížím při začleňování se do společnosti protože přechod na samostatný život představuje významný milník, který s sebou nese řadu nových výzev. Pro děti, které vyrůstají v rodině, je situace usnadněna některými faktory, jako je možnost obrátit se o pomoc na rodiče, spolehnout se na jejich podporu, při potížích s bydlením apod. se například k rodičům i krátce vrátit. I v oblasti vzdělávání jim podpora rodiny může tento proces usnadnit a tím jim otevřít více možností na trhu práce. Ačkoli dětské domovy děti na odchod připravují, tato příprava není specificky legislativně ukotvena a nabývá pak různé podoby i rozsahu.

K problematice se pouze obecně a bez specifického dopadu na úspěšnost integrace vyjadřuje primárně Zákon č. 109/2002 Sb. a č. 359/1999 Sb. Děti, které ukončilo pobyt v dětském domově, se podle skutečné potřeby v době jeho propuštění, poskytuje věcná pomoc nebo jednorázový peněžitý příspěvek. Dále se poskytuje také spolupráce s orgánem sociálně-právní ochrany dětí, který poskytuje pomoc při zajišťování bydlení a práce, ale také pomoc s tíživými životními situacemi (viz Zákon 109/2002 Sb.). V současné době se vyplácí věcná pomoc nejvýše do částky 25 000 Kč. Dar se projednává s odcházejícím dítětem a poté se provede zápis, který je podepsán dítětem a ředitelem.

Systematickou přípravu na odchod z dětského domova může znesnadňovat i to, že ačkoli v dětských domovech v roce 2021/2022 pracovalo 2184 pedagogických pracovníků, pouze 854 z nich má speciálně pedagogické vzdělání a na uvedený počet dětských domovů připadá pouze 13 psychologů (MŠMT, statistická ročenka 2021/2022). Ačkoli zkušenosti s cílovou populací u zbývajících části zaměstnanců jsou podstatným prvkem a v efektivní přípravě na osamostatnění mladistvých, především například absence odborné psychologické pomoci a podpory pro děti v dětských domovech je jako významný problém zdůrazňována neziskovým sektorem, řediteli dětských domovů i samotnými dětmi/dospělými po odchodu z dětského domova.

V důsledku chybějící specifické legislativy se také liší efektivita této přípravy a mladiství na počátku samostatného života nemají všichni stejnou startovní pozici. Především ti mladiství, kteří dětský domov opouštějí bez hlubší přípravy a v integraci do společnosti zažívají větší potíže, se dříve nebo později octnou v situaci, která vyžaduje formální pomoc státu nebo neziskového sektoru. Ne každý mladistvý ovšem tuto pomoc využije, ačkoli jejich důvody mohou být různé. Kromě mladistvých, kteří odcházejí z dětského domova dobře připraveni na samostatný život, tak najdeme i ty, kteří se musí ve větším rozsahu spolehnout na formální podporu, aby se do společnosti integrovali, a nakonec i ty, kterým se integrace v jednom nebo více aspektech nepodaří a mohou často končit jako bezdomovci, nezaměstnaní a další ohrožené skupiny populace.

Z uvedeného je patrné, že příprava na samostatný život je pro děti a dospívající v dětských domovech stěžejním předpokladem úspěšné integrace, ovšem není jí věnována dostatečná pozornost ani v odborných kruzích, ani v české legislativě. Při absenci jasných legislativních opatření a jednotného metodického postupu tak dětské domovy musejí spoléhat na vlastní odhad a zkušenosti, často ovšem postrádají konkrétní zpětnou vazbu o tom, jak jsou jimi

nastavené procesy účinné. Českých výzkumů k tématu odchodů dětí z ústavní péče však v této oblasti mnoho není (Hanáková & Kormaňák, 2015; Placáková a kol, 2011; Folda a kol., 2009; Gjuričová, 2007). Z novějších lze zmínit výzkum Štenclové a Čecha (2019) zaměřený na přípravu dětí na odchod z dětského domova z pohledu ředitelů těchto zařízení. Pokud odmyslíme různé osobnostní faktory a předchozí životní zkušenost, ředitelé za významné protektivní faktory považují především přenesení větší spoluzodpovědnosti za sebe, své jednání a rozhodování na dítě a dále v nastavení funkčního programu systematické přípravy dítěte na odchod z dětského domova. Tyto funkční programy jsou zpravidla zajišťovány neziskovými organizacemi, jejichž nabídka ovšem nemusí vždy pokrývat všechny kraje nebo zahrnout všechny děti, které by tyto programy potřebovaly. Pro některé dětské domovy může být obtížné se orientovat i v nabídce organizací, pokud si nejsou jisti, na co všechno přípravu zaměřit, protože například nemají aktuální zpětnou vazbu o tom, jaké problémy po odchodu jejich svěřenci řeší. Absence konkrétní metodiky přípravy na odchod vede k tomu, že dětské domovy jsou ve volbě programu odkázány na vlastní úsudek a možnosti a kapacity neziskových organizací. Kraje k situaci přistupují na základě vlastního uvážení, např. Krajský úřad Královéhradeckého kraje vydal v roce 2021 Metodiku pro přípravu dětí na odchod z dětského domova, jedná se však spíše o ojedinělý případ.

Předložená tematická výzkumná zpráva představuje výsledky výzkumu získané v rámci projektu **Integrace dětí z dětských domovů do společnosti a jejich adaptace na trhu práce (TL02000217)**, podpořeného z programu na podporu aplikovaného společenského a humanitního výzkumu, experimentálního vývoje a inovací „Éta“ Technologické agentury ČR. Hlavním cílem projektu bylo zmapovat faktory ovlivňující integraci mladistvých z dětských domovů do společnosti a jejich úspěšnou adaptaci na trh práce. Zjištění, získaná v rámci výzkumu, mohou přispět k zefektivnění přípravy mladistvých na osamostatnění během pobytu v dětském domově a také k podpoře a lepší komunikaci různých druhů formálního poradenství nabízeného mladistvým po odchodu z dětského domova. Dílčí závěry mohou přispět i k diskusi o změnách v přístupech ke vzdělávání mladistvých a k většímu důrazu na některé oblasti přípravy, které mohou být v některých případech opomíjeny. Ačkoli, jak je patrné z výše uvedeného, v České republice chybí systematický přístup, který by dětské domovy mohly aplikovat, cílem projektu není tento systematický přístup. Výstupy však mohou být využity

k diskusi se subjekty, které v této oblasti aktivně působí a mohou být navrhovateli i implementátory změn. Mohou být využity i dětskými domovy a neziskovými organizacemi, které na přípravě mladistvých pracují, ať už dlouhodobě nebo formou dílčích, jednorázových aktivit.

„Dětský domov má de facto nahradit rodinu, protože z ní bylo dítě vyňato... Je myslím lépe, aby dítě bylo doma, pokud to umožňuje stav rodiny. Pokud rodina není schopna o dítě pečovat, je podle mého lepší dítě umístit do nejbližší rodiny (teta, strýc, prarodiče,..), v krajním případě pak do pěstounské péče. Byl jsem v kontaktu i s pěstounskými rodinami, kde jsem si jist, že by děti byly vskutku vychovávány a ne ponechány napospas sobě samým. Pokud chce někdo pracovat v dětském domově, myslím, že nejlépe tak může učinit, když jeho rodina funguje dobře a je příkladná ostatním, (...) protože nestačí jen empatie a srdce pro děti, ale je třeba umět taky vést a vychovávat a to s láskou. Děti toho cítí a vnímají mnohem více, než si vychovatelé myslí. O to intenzivnější pomoc pak vyžadují ty děti, které jsou z rozbitých rodin a jsou na vše samy.“¹

¹ Červený text v tematické zprávě obsahuje výpovědi respondentů z různých fází výzkumu.

Metodologie výzkumu „Integrace dětí z dětských domovů do společnosti a jejich adaptace na trhu práce“

Sběr dat proběhl v několika fázích, z nichž každá pracovala s jinou skupinou respondentů. Jednotlivé fáze byly navrženy tak, aby se jejich výstupy vzájemně doplňovaly a poskytly co nejcelistvější obraz sledované problematiky. Výzkum tak mapuje změny v situaci odcházejících z dětských domovů nyní oproti období před deseti a více lety, sleduje faktory, které při odcházení mladistvým pomohly a které naopak jejich adaptaci limitovaly nebo vedly k nepřizpůsobení se společnosti. Dále se věnuje pracovním zkušenostem, očekáváním od vstupu na trhu práce a problémech, které respondentům pracovní prostředí přineslo. Mapovali jsme i sociální kompetence a sebepojetí získané během pobytu v dětském domově nebo přístup neziskových organizací k přípravě mladistvých na osamostatnění. Jednotlivé fáze jsou stručně představeny v následujícím textu. Podrobné výstupy představují části II – VI. Z hlediska použitých metod byl ve výzkumu využit kvalitativní sběr dat pomocí polostrukturovaných rozhovorů, kvantitativní sběr dat pomocí online dotazníku a dále byly využity standardizované dotazníky k měření sebepojetí a sociálních kompetencí.

1. Jaké faktory považují lidé, kteří prošli dětskými domovy, za důležité při integraci do společnosti? Jaké faktory naopak mohly přispět k neúspěšné integraci?

Cílem této fáze bylo identifikovat na základě kvalitativního výzkumu faktory, které lidé², kteří sami prošli dětskými domovy a úspěšně se integrovali do společnosti a na trh práce, považují za důležité v integraci, a naopak identifikovat faktory, které mohly hrát roli v neúspěšné integraci. Sběr dat byl proveden formou polostrukturovaného rozhovoru. U skupiny úspěšně integrovaných jsme se zaměřili na jedince, kteří odešli z dětského domova před více než 10 lety a podařilo se jim úspěšně integrovat do společnosti a na trh práce (otázky rozhovoru viz příloha č. I). Časový odstup byl zvolený z toho důvodu, abychom jednak mohli respondenty do této skupiny zařadit jako osoby, které mají stabilní zaměstnání, jsou spokojené i

² V tematické analýze označován jako „respondenti 10+“

v osobním/rodinném životě, a tento stav je dlouhodobý. Dále bylo důležité, aby i sami respondenti dokázali svůj předchozí život popsat s určitým odstupem a nadhledem, zamyslet se nad tím, jak život prožívali v dřívější době a jaké změny u nich proběhly. U skupiny neúspěšně integrovaných nebyl časový limit odchodu z dětského domova stanovený (otázky rozhovoru viz příloha č. II). Primárním důvodem zde bylo složitější získávání respondentů a omezování výběru těmito kritérii by dále vedlo ke snížení počtu respondentů. Obě skupiny tedy nesou některé odlišné znaky dané nejen svými odlišnými životními osudy, ale i volbou respondentů do jedné nebo druhé skupiny. Cílem této fáze ovšem nebylo reprezentativní zmapování problematiky, ale podrobná kvalitativní analýza menšího počtu kazuistik. Neúspěch byl definován nejen jako absence zaměstnání, ale komplexněji jako selhání/opakované selhávání ve snaze o začlenění se do společnosti, případně absence zájmu do společnosti se začlenit. Zacílení sběru dat nejen na úspěšně integrované, ale také na skupinu neúspěšně integrovaných mělo pomoci v analýze protektivních a rizikových faktorů integrace do společnosti a na trh práce skrze srovnání těchto dvou skupin. Díky otázkám v rozhovorech jsme měli možnost srovnat dosavadní život respondentů od narození přes pobyt v dětském domově až do dnešní doby a sledovat, v jakém momentu nebo v jakých faktorech se od sebe skupiny odlišují.

Rozhovory probíhaly po celou dobu řešení projektu od roku 2019 do roku 2022. Ve skupině úspěšných respondentů jsme získali 35 rozhovorů. Nejprve byli respondenti získávání na základě kontaktů aplikačního garanta projektu yourchance, o.p.s. a kontaktů dětských domovů, později nám nové kontakty pomohli získat i někteří předchozí respondenti. Ve skupině neúspěšných se jednalo o 20 rozhovorů, které byly vedeny především s klienty v centrech pro lidi bez domova nebo pro drogově závislé (zejména v spolupráci s organizacemi Jako doma a Drop In) a dále opět na základě kontaktů získaných od předchozích respondentů.

2. Jak se mladiství po odchodu z dětského domova zapojují na trhu práce v závislosti na tom, zda získali po svém odchodu z dětského domova nějakou podporu?

Cílem této fáze bylo zjistit, jaké formy podpory mladiství po odchodu z dětského domova využívají, jakým způsobem je dětský domov na odchod připravuje a co jim po odchodu nejvíce pomohlo zapojit se do společnosti. Zaměřili jsme se také na důvody, proč mladiství případně

žádnou formu podpory nevyužili. V této fázi proběhl sběr dat v letech 2020-2022 prostřednictvím online dotazníku a zaměřený byl na respondenty, kteří z dětského domova odešli v posledních třech letech. Dotazník byl rozdělený do tří částí (otázky dotazníku viz příloha č. III). První část dotazníku zjišťovala základní demografické údaje a údaje. Druhá část byla zaměřena na pobyt v dětském domově, důvody přijetí do dětského domova a také na udržování kontaktů s biologickou rodinou v době pobytu v domově. Třetí část zkoumala využívání různých forem podpory po odchodu z domova, roli domova v přípravě na odchod a v provázení samotným odchodem a případné bariéry ve využití podpory. Respondenti měli možnost kromě volby navržených odpovědí napsat i vlastní odpověď nebo komentář. Odkaz na dotazník byl zveřejněn na webových stránkách projektu, na stránkách Federace dětských domovů, na stránkách dětských domovů, neziskových organizací, a byl šířen i dalšími cestami. K propagaci byly využity například facebookové stránky projektu a instagramové profily několika influencerů.

Celkově jsme v rámci online sběru dat získali 178 odpovědí. Po vyřazení nekompletních a chybně vyplněných dotazníků bylo pro analýzu dat použito 156 dotazníků. Z respondentů bylo 75 % žen a 25 % mužů. Některé základní charakteristiky výzkumného vzorku jsou uvedeny v tabulce č. 3.

Tabulka č. 3 **Základní charakteristika respondentů (online šetření)**

	průměr (roky)	minimum (roky)	maximum (roky)
věk	23,3	17	29
délka pobytu v dětském domově	9	1	22
doba od odchodu z dětského domova odešli	2,1	0,1	3,3

(zdroj: vlastní zpracování)

Protože se jedná o respondenty, kteří dětský domov opustili v posledních třech letech, věkové rozmezí se pohybuje od 17 let do 29 let a zahrnuje tedy respondenty, kteří odešli předčasně, dále ty, kteří v domově zůstali standardní dobu do dovršení 18 let věku a také skupinu, která zde zůstala do ukončení vysoké školy nebo domov opouštěla v průběhu studia na VŠ (případně

ukončili studium předčasně a proto museli odejít i z domova). Stejně různorodá je skupina, i pokud jde o dobu setrvání v domově, kde někteří respondenti v domově strávili pouze rok, zatímco jiní zde byli od raného dětství. V případě respondentů., kteří strávili v domově tak krátkou dobu, jako je rok, nelze předpokládat, že by toto období výrazněji ovlivnilo jejich vývoj, ovšem i tento předpoklad závisí na řadě okolností. Odlišný dopad bude mít roční pobyt v domově na dítě, které se zde ocitne v raném věku během kritické (senzitivní) vývojové fáze, a na dítě, které se do domova dostane například v 17 letech. V obou případech budou velmi důležité okolnosti, za kterých dítě opustilo primární rodinu, a také další osud dítěte po odchodu z domova. V našem výzkumu se jednalo pouze o jednoho respondenta, který pobyl v domově takto krátce, nelze tedy očekávat, že by výrazněji ovlivnil výsledky analýzy. Podrobnější kvalitativní analýza problematiky odchodů a délky pobytu v domově, naznačená výše, by však již byla předmětem jiného výzkumu ideálně longitudinální povahy.

Data, která byla získána v tomto kvantitativním šetření, jsme dále využili pro statistické vyhodnocení postavení respondentů na trhu práce, jejich situace s bydlením a jejich dosaženého vzdělání. Analýza je uvedena v části V této tematické zprávy.

3. Jaké jsou sociální kompetence a sebepojetí mladistvých, aktuálně odcházejících z dětského domova?

Cílem této fáze bylo zaměřit se na mladistvé, kteří aktuálně odcházejí z dětského domova a zmapovat, jak mají rozvinuté sociální kompetence potřebné pro zapojení se do společnosti, a také jaké je jejich sebepojetí, které může být významným faktorem při zvládání problémů a využívání proaktivních copingových strategií namísto podléhání úzkosti nebo beznaději. Sběr dat probíhal od září 2019 do srpna 2021. S pomocí koordinátorů aplikačního garanta mladí lidé odcházející z dětského domova vyplnili dva dotazníky, které byly vybrány s ohledem na měřené proměnné a na existenci českých populačních norem. Díky tomu jsme mohli porovnat také možné odchylky sledovaných kompetencí a charakteristik od norem získaných na standardizovaném vzorku české populace v dané věkové kategorii.

Inventář sociálních kompetencí ISK (autor U. P. Kanning, českou verzi připravili Hoskovcová a Vašek, vydalo Hogrefe – Testcentrum, Praha 2017) měří sociální kompetence. Následuje stručný popis jednotlivých škál (Kanning, 2017):

Primární škály

- Prosocialita (PRO) - rozsah, v jakém se proband angažuje pro druhé lidi, jak jim pomáhá, chová se k nim solidárně a férově (7 položek)
- Převzetí perspektivy (PPE) - schopnost vžít se do druhého člověka a podívat se na svět z jeho hlediska (6 položek)
- Pluralita hodnot (PHO) - rozsah, v jakém osoba projevuje toleranci a otevřenost vůči postojům a názorům druhých lidí (7 položek)
- Ochota ke kompromisu (KOM) - rozsah, ve kterém osoba v konfliktních situacích usiluje o vzájemné vyvážení zájmů (6 položek)
- Naslouchání (NAS) - rozsah, ve kterém osoba naslouchá při rozhovorech (6 položek)
- Schopnost prosadit se (SPR) - rozsah, ve kterém osoba v sociálním kontaktu prosazuje úspěšně vlastní zájmy (7 položek)
- Ochota ke konfliktu (OKF) - rozsah, ve kterém je osoba schopna postavit se konfliktu a aktivnímu hledání řešení (5 položek)
- Extraverze (EXT) - rozsah, ve kterém osoba aktivně zahajuje kontakt s druhými lidmi a navazuje s nimi vztahy (6 položek)
- Rozhodnost (ROZ) - schopnost rozhodnout se rychle mezi několika alternativami chování (6 položek)
- Sebekontrola (SEK) - schopnost člověka racionálně řídit vlastní chování v zátěžových situacích (6 položek)
- Emocionální stabilita (EST) - rozsah, ve kterém je osoba emocionálně vyrovnaná, absence agresivity nebo sociální úzkosti (6 položek)
- Flexibilita chování (FCH) - schopnost člověka přizpůsobit své chování situaci (6 položek)
- Internalita (INT) - přesvědčení člověka, že je sám zodpovědný za události ve svém životě a schopnost unést důsledky vlastního chování (9 položek)
- Sebe prezentace (SEP) - schopnost člověka zapůsobit pozitivním, resp. žádoucím dojmem na druhé (7 položek)
- Přímá pozornost k sobě (PPS) - rozsah, ve kterém osoba sama sebe vědomě vnímá a reflektuje (6 položek)
- Nepřímá pozornost k sobě (NPS) - rozsah, ve kterém osoba vědomě vnímá, jak působí na druhé lidi (6 položek)

- Vnímání osob (VNO) - rozsah, ve kterém se osoba pokouší pozorováním druhých lidí zpřesnit svůj vlastní odhad jejich osoby (6 položek)

Sekundární škály

- Sociální orientace (SO) - rozsah, ve kterém proband vystupuje vůči druhým s otevřeností a pozitivním přístupem, zahrnuje primární škály: prosocialita, převzetí perspektivy, pluralita hodnot, ochota ke kompromisu, naslouchání
- Ofenzivita (OF) - aktivita při realizaci vlastních zájmů v kontaktu s druhými lidmi, zahrnuje primární škály: schopnost prosadit se, ochota ke konfliktu, extraverteze, rozhodnost
- Sebeovládání (SE) - schopnost flexibilního a racionálního chování, vnímání sebe sama jako aktivního činitele, zahrnuje primární škály: sebekontrola, emocionální stabilita, flexibilita chování, internalita
- Reflexibilita (RE) - rozsah, ve kterém osoba aktivně interaguje se svými partnery, zahrnuje primární škály: sebezprezentace, přímá pozornost k sobě, nepřímá pozornost k sobě, vnímání osob

Dotazník sebepojetí dětí a adolescentů Piers-Harris 2 (autoři Ellen V. Piers, David S. Herzberg, českou verzi připravil Obereignerů a kol., vydalo Hogrefe-Testcentrum, Praha 2015) byl vybrán s ohledem na fakt, že děti vyrůstající v dětských domovech často trpí narušeným sebepojetím, nedostatkem sebedůvěry a vnímají se jako horší než děti z úplných rodin, ačkoli téma je v odborné literatuře řešeno spíše okrajově (Vaz Garrido, Nunes Patrício, Calheiros & Lopes 2016; Kools, 1997). Za pobyt v institucionální péči se často stydí a během pobytu i po něm se potýkají s potížemi v důsledku „nálepkování“ od okolí („dítě z děčáku“). Protože dotazník není nijak specificky určený pro děti v dětských domovech, obsahuje položky zaměřené na rodinu. Některé položky bylo tedy třeba upravit (č. 14, č. 16, č. 20, č. 48), aby reflektovaly skutečnosti, že děti vyrůstají v dětském domově a namísto rodičů se o ně starají vychovatelé. Dotazník hodnotí celkem 7 oblastí sebepojetí: Celkový skóre, Přizpůsobivost, Intelektové a školní postavení, Fyzický zjev, Nepodléhání úzkosti, Popularita a Štěstí a spokojenost. Následuje stručný popis jednotlivých škál (Piers & Herzberg, 2015):

INC = index inkonzistentních odpovědí, resp. konzistence odpovědí. Čím vyšší číslo, tím jsou odpovědi inkonzistentní. Např. jsem šťastná = ano. Nejsem šťastná = ano. INC ($T \geq 73$) naznačuje, že dítě alespoň na některé položky dotazníku odpovědělo pravděpodobně náhodně.

RES = index předpojatosti, resp. tendence odpovídat ano. Vyjadřuje tendenci vyjádřit souhlas či nesouhlas bez ohledu na obsah tvrzení. Negativní předpojatost = dítě tíhne k odpovědi ne. A naopak. Pokud dítě získá RES 40 nebo vyšší ($T \geq 70$) nebo 17 nebo nižší ($T \leq 30$), nedoporučuje se dotazník interpretovat.

TOT = celková úroveň sebehodnocení. 39T a nižší jsou charakteristické pro děti s vážnými pochybnostmi o vlastní hodnotě, skóry 29T a nižší mohou být spojeny s poruchami nálad a chování, vyžadují klinickou pozornost. Skóry 57T a vyšší naznačují možnost pozitivního zkreslení. Dle autorů je negativní zkreslení méně pravděpodobné. Průměrný skór 40T – 59T.

BEH = přizpůsobivost. Nadprůměr $\geq 56T$. Průměr 40T – 55T. Podprůměr $\leq 39T$. Škála měří připuštění nebo popření problematického chování. Vysoko skórující se vnímají jako dobře vychovaní, nízko skórující přiznávají významné problémy v chování.

INT = intelektové a školní postavení. Nadprůměr $\geq 56T$. Průměr 40T – 55T. Podprůměr $\leq 39T$. Položky odrážejí, jak dítě a adolescent vnímá své schopnosti vzhledem k intelektuálním a školním úkonům.

PHY = fyzický zjev a vlastnosti. Nadprůměr $\geq 56T$. Průměr 40T – 55T. Podprůměr $\leq 39T$. Položky měří, jak dítě hodnotí svůj vzhled a vlastnosti. Např. vůdčí dovednosti a schopnost vyjadřovat své nápady.

FRE = nepodléhání úzkosti. Nadprůměr $\geq 56T$. Průměr 40T – 55T. Podprůměr $\leq 39T$. Položky odrážejí úzkost a dysforickou náladu. Vysoko skórující v podstatě odmítají, že by pociťovali smutek, nervozitu, obavy či nepříjemné nálady. Skór pod 29T by měl indikovat důkladnější psychologické vyšetření.

POP = popularita. Nadprůměr $\geq 56T$. Průměr 40T – 55T. Podprůměr $\leq 39T$. Položky reprezentují sebepojetí dětí v oblasti sociálního fungování. Vnímaná popularita, schopnost navazovat přátelství a pocit zahrnutí do aktivit jako jsou hry a sport.

HAP = štěstí a spokojenost. Nadprůměr $\geq 56T$. Průměr $40T - 55T$. Podprůměr $\leq 39T$. Položky, které odráží pocit štěstí a spokojenosti se životem.

4. Rozhovory o pracovních zkušenostech

Cílem této fáze bylo pomocí polostrukturovaných rozhovorů získat podrobnější pohled na pracovní zkušenosti mladistvých, kteří jsou nejdéle tři roky po odchodu z dětského domova. Respondentů jsme se ptali na způsob hledání a zkušenosti se získáváním zaměstnání, na očekávání od zaměstnání, problémy, se kterými se případně v práci setkali a způsoby, jakými tyto problémy řešili (otázky viz [příloha č. IV](#)). Zaměřili jsme se i na vzdělání respondentů a získávání pracovních návyků během pobytu v dětském domově. Celkem jsme v této fázi získali 50 respondentů, větší část kontaktů zajistila organizace Nadání a dovednosti o.p.s., zbytek byl získán s pomocí předchozích respondentů.

5. Rozhovory s vybranými organizacemi

V této fázi jsme se zabývali tím, jaké formy podpory mohou mladiství využít po odchodu z dětského domova v rámci nestátních organizací. Sběr dat proběhl kvalitativní metodou formou polostrukturovaných rozhovorů s 6 neziskovými organizacemi (Mimo Domov, Vteřina poté, Nadace Terezy Maxové, Ve Spojení, Nadační fond Veroniky Kašákové, Dejme dětem šanci). Cílem rozhovorů (otázky viz [příloha č. V](#)) bylo zjistit, jaké konkrétní programy tyto organizace nabízejí, jakou formou s klienty pracují, co se jim osvědčuje a také jaký je jejich pohled na současnou podobu přípravy mladistvých na odchod z dětského domova. Oslovené organizace zpočátku často vznikaly jako skupiny dobrovolníků za účelem ve svém volném čase pomáhat dětem v ústavní péči různého typu. Nyní se všechny zaměřují na různorodý druh podpory různě starých dětí. Projekty jsou uzpůsobené potřebám a možnostem každého dítěte individuálně. Většina organizací se zaměřuje na dlouhodobé a pravidelné spolupráce s dětskými domovy, na problematiku finanční gramotnosti, hledání si zaměstnání, získání pracovních návyků, řešení partnerských a rodinných problémů. Poskytují také materiální pomoc a poradenské služby, některé nabízejí také mentoring a psychologickou podporu. Dílčí témata, získaná z analýzy rozhovorů, jsou popsány v samostatné části této tematické zprávy (viz [Část VI](#)).

Tematická analýza

Protože jednotlivé fáze popsané výše spolu úzce souvisejí a přinášejí data ke společným tématům, bude následující text členěn ne podle rovin, ale podle témat, která byla při sběru dat řešena, případně ze sběru následně vyplynula. Při tematické analýze se budeme opírat primárně o strukturu online dotazníkového šetření, abychom poskytli kvantitativní pohled na dané téma na větším vzorku respondentů. Tato data pak budou doplněna o informace získané z kvalitativních šetření, abychom získali hlubší porozumění dané problematice.

Tematická analýza je rozdělena do několika širších okruhů – v prvním jsou popsány charakteristiky respondentů z hlediska dosaženého vzdělání, bydliště, zaměstnání a současného rodinného života. V druhém popisujeme jejich zkušenosti z primární rodiny, důvody odebrání z rodiny a také kontakty s rodinou v době pobytu v domově i po něm. Třetí část je zaměřena na pomoc dětského domova v přípravě na odchod a během odchodu. Ve čtvrté části se pak věnujeme období po odchodu z dětského domova a zaměřujeme se na využití různých forem podpory a spojenost s nimi.

Na tematickou analýzu navazuje statistická analýza dat získaných z kvantitativního šetření, kdy na regresních modelech představujeme možné souvislosti mezi sledovanými faktory, jež jsou v souladu se zaměřením projektu (tj. integrace na trh práce a adaptace do společnosti).

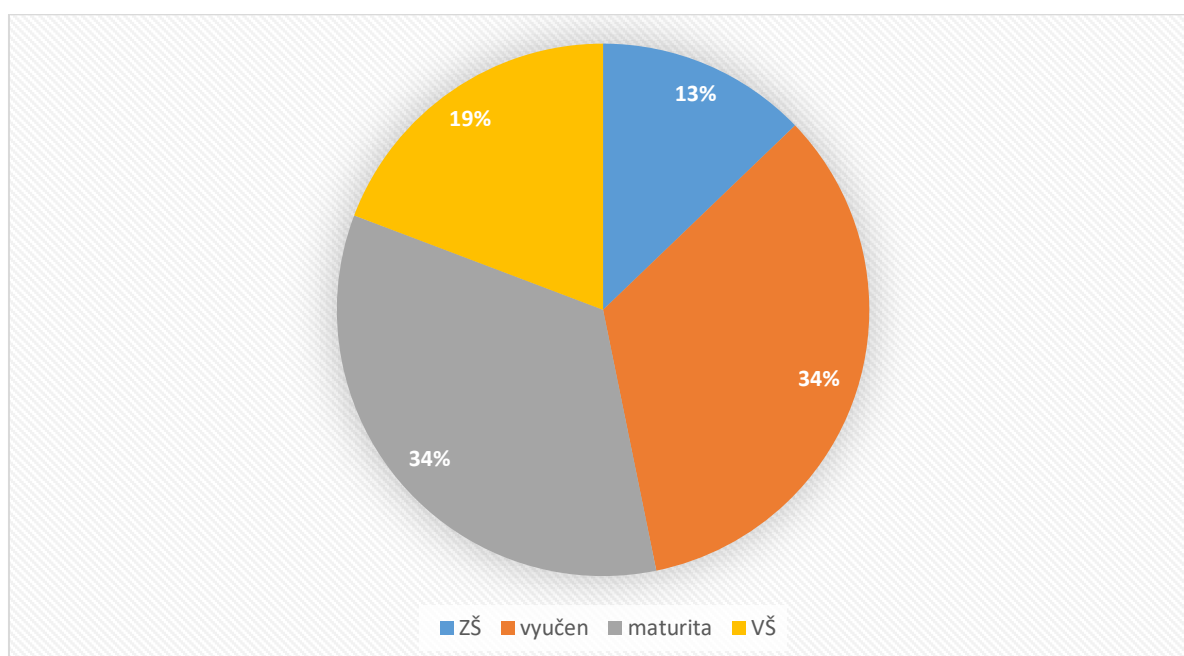
Poslední část je věnována analýze rozhovorů s vybranými organizacemi, které pracují s cílovou populací dětí a mladistvých z dětských domovů. V analýze popisujeme zde způsob práce organizací s mladistvými, přístupy, které se jim osvědčují a také limity integrace mladistvých do společnosti, které organizace ze svého pohledu vnímají.

Část I

Vzdělání

Podle Statistické ročenky MŠMT v roce 2021/2022 bylo v dětských domovech 63 mladistvých, studujících VOŠ nebo VŠ. Jak ukazuje graf č. 1, v našem vzorku 156 respondentů přibližně třetina z nich získala výuční list a třetina dokončila střední školu s maturitou. Vysokoškolské vzdělání získalo 19 % respondentů. Protože sběr dat probíhal během tří let (2020-2022) a věkové rozmezí respondentů se nekryje s průzkumem uvedeným výše, nelze tyto výsledky jednoduše porovnat. Vidíme ovšem, že procento vysokoškoláků je nižší než v případě jiných typů vzdělání a také data ukazují, že tito respondenti si vysokou školu udělali během pobytu v dětském domově. Pokud tedy odejdou z dětského domova např. v 18ti letech, protože ve vzdělávání pokračovat nechtějí, pravděpodobnost, že po odchodu se rozhodnout doplnit si vzdělání, je velmi nízká.

Graf č. 1 Nejvyšší dosažené vzdělání

(zdroj: vlastní zpracování)

Nižší vzdělání, kterého dosahují lidé vyrůstající v dětských domovech, je dlouhodobě tématem, o kterém se hovoří i v rámci širší veřejnosti a které je považováno za jeden

z rizikových faktorů úspěšné integrace do společnosti a na trh práce především. Ve společnosti se (s výjimkou podnikatelské sféry) stále uplatňuje pozitivní vztah mezi vyšším vzděláním a lepším zaměstnáním, což s sebou pak nese další benefity jako vyšší sociální status, lepší kvalitu bydlení atd. Vyšší vzdělání umožňuje jedinci dosáhnout i většího sociálního kapitálu a tím dále rozšiřovat své možnosti uplatnění v profesním i společenském životě. Na situaci upozornila svým průzkumem například organizace Spolu dětem o.p.s., zaměřená na podporu vzdělávání dětí a mladistvých žijících v dětských domovech a pěstounských rodinách. Závěry jejich průzkumu z roku 2010, ze kterých vyplývá, že zatímco v běžné populaci dosáhne vysokoškolského a vyššího odborného vzdělání každý čtvrtý člověk ve věku 20 až 29 let, mezi dětmi vyrůstajícími v dětském domově je to jen každé 171., byly hojně prezentovány i médií (např. <https://www.novinky.cz/clanek/veda-skoly-pruzkum-ze-171-deti-z-detskeho-domova-se-dostane-na-vs-pouze-jedno-64701>; <https://domaci.hn.cz/c1-47538240-z-detskeho-domova-na-vysokou-skolu-to-je-v-cesku-opravdu-vyjimka>). Podle průzkumu má tedy dítě z běžné rodiny více než čtyřicetkrát větší šanci studovat vysokou školu.

Podle výzkumů v ČR (např. Vlach, 2017, Kuchař, 2016, Myšková et al., 2015, Matoušek 1997) dosahují mladiství, kteří strávili své dětství nebo jeho část v zařízeních ústavní výchovy, nižší životní úroveň, nižšího vzdělání, vyšší nezaměstnanosti a preferují méně kvalifikovaná zaměstnání či studijní obory. Z řady důvodů ovšem práce v méně kvalifikovaných zaměstnáních vlivem nižšího vzdělání nemusí být otázkou preference samotných mladistvých. Důvody pro nižší zastoupení vysokoškoláků v této populaci bývají tradičně vztahovány k několika faktorům. Vina bývá dávana prostředí, ze kterého děti přicházejí do dětského domova, protože v primární rodině děti často zažívaly zanedbávání, týrání, nedostatek zájmu a vzdělávání dětí nebylo v rodině vnímáno jako důležité. Děti tak do domova přicházejí již s různými deficity ve znalostech a dovednostech potřebných k absolvování formálního vzdělávání a ty se odrážejí ve špatném studijním prospěchu dále snižujícím motivaci dětí vzdělávat se. Podle některých zdrojů je důvodem nízké motivace dětí právě i absence života v primární rodině, protože dětem chybí rodič, který by byl hrdý na jejich studijní výsledky a ocenil je. Vychovatelé v dětských domovech například právě to považují za častý důvod chybějících ambicí dětí vyrůstajících v institucionální péči a naopak vidí větší snahu u dětí, které se alespoň částečně vrací do primární rodiny. Toto nepotvrzují naše výsledky, které mezi kontaktem s rodinou během pobytu v dětském domově a dosaženým vzděláním nenašly

žádný signifikantní vztah. Zde je ale třeba zdůraznit, že v našem vzorku byla většina respondentů z primární rodiny odebrána kvůli zanedbání péče, zneužívání návykových látek rodičem nebo týrání a zneužívání dětí (viz část II / Primární rodina). V takovém případě by tedy pozitivní efekt návratů domů na studijní motivaci byl více než sporný.

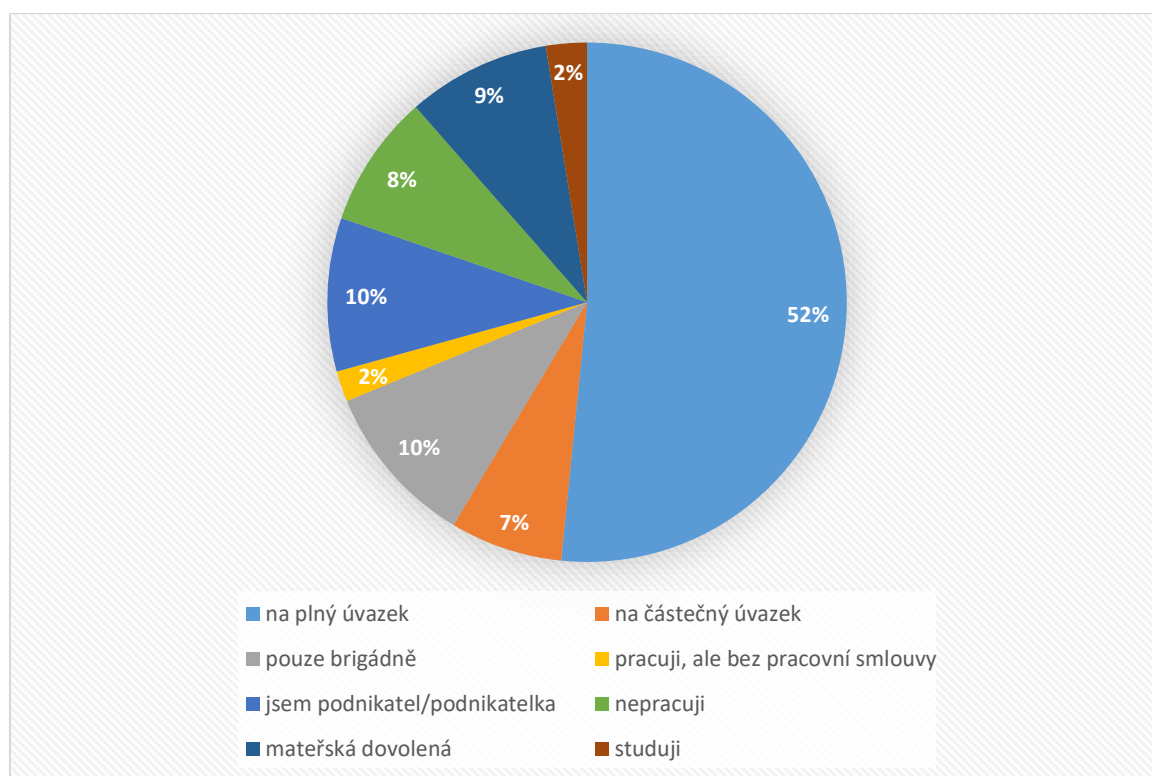
Dalším důvodem pro nižší zastoupení vysokoškoláků může být pak to, že dětské domovy vysílají děti na učební obory blízké danému dětskému domovu, protože je to pro ně logisticky i finančně nejjednodušší, jak nám v rozhovorech potvrzovali i zástupci organizací, věnujících se péči o mladistvé z dětských domovů (viz část VI). Stejnou zkušenost pak potvrdili i **respondenti 10+**, se kterými jsme vedli rozhovory v první fázi výzkumu a kterým se po odchodu z domova povedlo úspěšně začlenit do společnosti, získat stabilní práci, bydlení i navázat bezpečné vztahy mimo dětský domov (partnerské, přátelské, kolegiální). V polovině případů respondenti uváděli, že měli vybraný studijní obor, který je dlouhodobě zajímavý, a chtěli se mu věnovat, ale dětský domov jim to neumožnil a museli si udělat výuční list ve škole, která byla nejbližší domovu a do které chodila většina dětí z domova.

Tuto zkušenost dále sdílela i další skupina respondentů, se kterými jsme se v rozhovorech zaměřili primárně na jejich **pracovní zkušenosti**. Skupinu respondentů v tomto případě tvořili lidé, kteří z dětského domova odešli v posledních pěti letech, což naznačuje, že tato praxe v dětských domovech zatím nedoznala výrazných změn. V rozhovorech celkem 15 respondentů vystudovalo SŠ s výučním listem, 17 s maturitou, a 18 VŠ (12x magisterský titul, 6x bakalář). U výučních oborů se nejčastěji objevoval obor kuchař-číšník (9x), cukrářka (3x), prodavačka (3x). Maturitní obory zahrnovaly obchodní akademii (4x), ekonomické lyceum (3x), gymnázium (3x), sociální práce (3x), hotelnictví a cestovní ruch (2x), a zdravotní škola (2x). V 70 procentech případů byl výuční obor vybrán ředitelem domova nebo vychovatelem, ačkoliv respondent měl jiné přání. Vynucená volba byla vysvětlena v některých případech tak, že dítě „na jiný obor nemá“, jindy šlo o to, že dítě chtělo chodit na školu daleko od dětského domova nebo by jako jediné chodilo na jinou školu než ostatní – promítají se zde tedy uvedené logistické a finanční důvody.

Zaměstnání

Přibližně polovina respondentů pracuje aktuálně na plný úvazek, 10 % podniká, 9 % je nyní na rodičovské dovolené (jednalo se pouze o respondentky/ženy) a 8 % nemá momentálně žádnou práci (viz graf č. 2). V průměru jsou respondenti v současné práci 17 měsíců a od odchodu z dětského domova vystřídali přibližně 3 zaměstnání. Dvě třetiny respondentů uvedly, že pracují nebo někdy pracovaly ve vystudovaném oboru. Zároveň ovšem dvě třetiny v současnosti ve vystudovaném oboru nepracují. Souvislosti mezi typem pracovního úvazku, prací ve vystudovaném oboru a dalšími proměnnými jsou dále rozpracovány v regresních modelech v části V.

Graf č. 2 Zaměstnání v současné době

(zdroj: vlastní zpracování)

Rozhovory o pracovních zkušenostech zmíněné výše nabízejí bližší pohled na souvislost mezi prací ve vystudovaném oboru a tím, zda byl respondentům obor vybrán nebo měli možnost zvolit sami. Popsaných 70 % respondentů, kterým byl studijní obor vybrán dětským domovem, uvedlo, že s vybranou školou nebyli spokojeni (přesto všichni studium dokončili) a po získání

výučního listu se v oboru nepohybovali buď vůbec nebo pouze velmi krátce v rámci prvního zaměstnání nebo jednorázové brigády. Maturitní a vysokoškolské obory byly naopak vždy vlastní volbou respondentů.

Rozhovory o pracovních zkušenostech respondentů dále naznačují, že při hledání práce se neodlišují od běžné populace a nevstupují do procesu hledání vhodného zaměstnání s nerealistickými očekáváními. Nejvíce jim hledání a získání pracovní pozice záleží na platovém ohodnocení, dále na náplni práce, pracovní době a vztazích na pracovišti. Méně často se objevovaly požadavky jako lokalita v místě bydliště, možnost rozvoje nebo stabilita práce. Nejčastěji respondenti práci našli přes inzerát, dále přes známé a kamarády. Pouze ojediněle využili zprostředkování neziskovou organizací. Tito respondenti v průměru od odchodu z dětského domova vystřídali 3 pracovní pozice (nejvíce pak 9 pracovních míst v případě 1 respondentky), což odpovídá i výše uvedenému průměru získanému z online dotazování. Pokud respondenti v práci zažívali nějaké problémy, nejčastějším řešením byl buď rovnou odchod z práce, nebo o něm alespoň nyní přemýšlí. Na druhém místě respondenti uváděli, že si na problém zvykli, neřešili jej, ačkoli se v práci kvůli tomu cítí/cítili špatně a museli tak pracovat v dlouhodobě nevyhovujícím pracovním prostředí a pod velkým stresem. Až na třetím místě se objevilo proaktivní řešení, kdy respondenti například vyhledali nadřízeného nebo kolegu, který jim v dané situaci pomohl. I respondenti, kteří pomoc nevyhledali, se shodovali, že zpětně by se rozhodli jinak a zkusili situaci řešit. Téma nevyhledání pomoci se objevuje v rozhovorech opakovaně také v souvislosti s využíváním různých druhů formální i neformální podpory, jak je popsáno **v části IV.**

Nejčastějším důvodem ukončení práce bylo získání lepší pracovní nabídky u jiného zaměstnavatele, neshody s vedením nebo kolegy na pracovišti a nedodržení podmínek ze strany zaměstnavatele domluvených u pohovoru. V několika případech ovšem podrobnější rozhovor s respondenty poukázal na to, že si dobře nepročetli pracovní smlouvu nebo neporozuměli podmínkám, které tam byly uvedené. Několik respondentů zmiňovalo také diskriminaci kvůli romskému původu, vyrůstání v dětském domově nebo i genderovou diskriminaci, pracovní vyhoření, krach firmy, případně přechod na OSVČ.

„Jedné ředitelce jsem řekla, že jsem z děčáku a setkala jsem se s velmi negativní reakcí, od té doby to nikde neříkám.“

Problematika integrace do společnosti u mladých Romů vyrůstajících v dětském domově je velkým tématem, na které opakovaně upozorňují domovy samotné i neziskové organizace, které s nimi spolupracují. Shodují se v tom, že mladí Romové mají po odchodu velmi obtížné možnosti uplatnění, přičemž tyto zkušenosti potvrzují respondenti romského původu napříč našimi sběry dat. Zatímco řada respondentů v rozhovorech 10+ hovořila o stigmatizaci související s pobytem v dětském domově a o tom, že s negativními reakcemi se setkávali v zaměstnání i mezi přáteli, někteří respondenti se kromě nálepky „dítě z děčáku“ museli vyrovnat i s mnohdy silně negativním postojem společnosti vůči Romům.

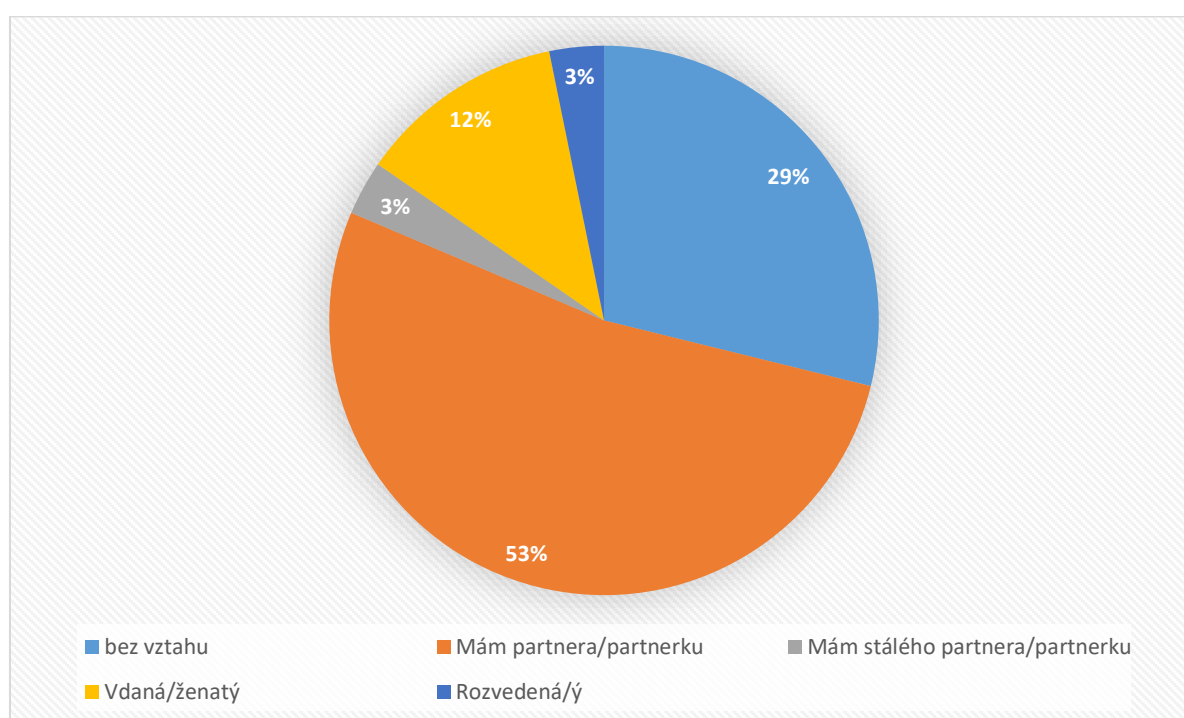
„V práci měli problém s barvou mojí pleti. Pro děti romského původu je to mnohem složitější se vyrovnat s rasismem, než se samotným odchodem - neví kam patří.“

Štenclová a Čech (2019) ve svém výzkumu uvádějí, že 25 % ředitelů dětských domovů považuje etnickou odlišnost dětí za limitující faktor při přípravě dětí na odchod z domova a dávají ji do souvislosti s nižší motivovaností pro úspěšné začlenění se do společnosti. V našem výzkumu respondenti odlišného etnika v době výzkumu měli stabilní zaměstnání a byli spokojeni i v oblasti rodinného života, za předchozí období ovšem častěji hovořili o problémech v práci daných konflikty s kolegy a nadřízenými a také se v jejich vyprávění častěji objevovali pocity nespravedlnosti a nepochopení, které zažívali ze strany společnosti, a to nejen v pracovní oblasti.

Rodinná situace

Z pohledu aktuální rodinné situace (viz graf č. 3) se sledovaná skupina nijak nevytéká populaci České republiky (viz například informace Českého statistického úřadu za rok 2020, <https://www.czso.cz/csu/czso/aktualni-populacni-vyvoj-v-kostce>). Celkem 58 % má aktuálně krátkodobý nebo dlouhodobý vztah, k tomu dalších 12 % je vdaných/ženatých. Naopak 29 % je bez partnera a 3 % jsou rozvedení.

Graf č. 3 Aktuální rodinná situace

(zdroj: vlastní zpracování)

Z rozhovorů s respondenty 10+ vyplývá, že partner byl pro ně významnou pomocí při odchodu a usnadnil jim proces osamostatňování se z institucionální péče. Důvodem je například nižší finanční zátěž spojená s odchodem z dětského domova, protože většina respondentů se stěhovala k partnerovi do pronájmu nebo vlastněného bytu/domu. To s sebou nese i nižší míru odkázanosti na formální podporu a také rychlejší vytvoření si sítě sociálních kontaktů mimo dětský domov. Pro respondenty byla navíc i výrazně snazší orientace v praktických věcech,

komunikaci s úřady apod. Tito respondenti také uváděli, že přechod z dětského domova do samostatného života by pro ně bez partnera byl mnohem náročnější, až nepředstavitelný.

“Měla jsem přítele, se kterým jsem chodila dlouho před tím, než jsem odešla z dětského domova, takže jsem se k němu logicky potom nastěhovala... Měl mě pod křídly a věděl, co všechno potřebuji zařídit, vyřešit, zajistit. Tam to bylo tedy jednodušší díky tomu přítelovi.”

“Já jsem měla fakt štěstí, že přítel si našel mě.”

V našem vzorku respondentů se až jednu výjimku jednalo o ženy, muži naopak odcházeli buď bydlet samostatně, nebo k přátelům. I **v rozhovorech s neúspěšně integrovanými** respondenty ovšem tito v několika případech uvedli, že z dětského domova šli bydlet k partnerovi. Opět se jednalo o ženy a v sestěhování hrálo roli těhotenství respondentek, v žádném z případů však vztah nepokračuje dodnes.

„Měla jsem přítele, byla jsem s ním těhotná. On pak ale chodil s mojí sestrou, se sousedkou.“

Muži ze skupiny **respondentů 10+** pak častěji v této souvislosti zmiňovali potíže, které jim počáteční integraci do společnosti znesnadnily. Šlo například o menší nebo větší zadlužení v důsledku nepoměru mezi výší nájmu a platem v zaměstnání, kupování drog nebo alkoholu kvůli vyrovnání se s pocitem osamělosti po odchodu z dětského domova a stresem spojeným s osamostatňováním. Ve třech případech se dostali do problémů způsobených spolubydlíci, kdy jim například spolubydlíci vzali větší obnos peněz nebo na sebe nechali přepsat nájemní smlouvu a poté je vyhodili z bytu. Část problémů tedy byla důsledkem i určité naivity a nezkušenosti, která se projevuje i v jiných situacích. **V rozhovorech 10+** i **v rozhovorech o pracovních zkušenostech** například někteří respondenti uváděli, že si po odchodu z dětského domova za peníze „kupovali“ přátele a také se kvůli tomu velmi brzy dostali do dluhů a lidí, které považovali za přátele, je v takové situaci ihned opustili.

Navazování sociálních kontaktů i bližších přátelských nebo partnerských vztahů je pro řadu mladistvých z dětského domova velkým problémem, **v online dotazníku** 18 % respondentů uvedlo, že při odchodu z dětského domova jim nejvíc chyběla dovednost navazovat kontakty a vytvářet přátelství (viz [část IV](#)). Podle informací od organizací pracujících s cílovou skupinou jsou tyto potíže ale pravděpodobně častější. V prostředí dětského domova je nezáměrná

socializace dětí, ke které jinak dochází každodenním sledováním rodičů a jiných sociálních modelů v neformálních situacích (Jandourek, 2001), velmi problematická. Děti v dětském domově mají jiné sociální vzory než děti v běžných rodinách, protože sem často přicházejí v důsledku zanedbávání nebo zneužívání v primární rodině, a i po příchodu do dětského domova pro ně může být obtížné získat přístup k pozitivním sociálním modelům. Podle Kellera (2001) jedinci, u kterých neproběhla uspokojivá socializace, zažívají v dospělém životě problémy při vstupování do běžných sociálních interakcí, mají obtíže s respektováním norem běžného soužití a také se zapojováním se do sociálních kolektivů, kde musí umět interagovat s řadou odlišných osobností a přizpůsobit se velmi rozmanitým normám a pravidlům. Toto může znesnadňovat jak nacházení přátel nebo partnerů, tak i zapojení do pracovního kolektivu. V rozhovorech o pracovních zkušenostech například respondenti jako druhý nejčastější důvod odchodu z práce uvedli neshody s vedením nebo kolegy na pracovišti, kdy v některých případech bylo respondentům přímo doporučeno odejít.

„Neuměla jsem rozlišovat mezi dobrým a špatným, nedokázala jsem se ocenit, nepřemýšlela jsem o sobě. Neuměla jsem se bez problémů pohybovat v kolektivu lidí na pracovišti, říct svůj názor, vyjednávat, řešit konflikty apod., neuměla jsem být sama.“

Na druhou stranu ovšem nelze konstatovat, že by vyrůstání v dětském domově mělo obecně negativní vliv na rozvoj sociálních kompetencí. Sociální kompetenci lze popsat jako kapacitu jedince ke kognitivně-afektivně-behaviorálnímu řízení chování ve směru dosažení osobních či sociálních cílů (Výrost & Slaměník, 2008). Lze je vnímat jako kritérium efektivnosti sociálního chování, které se projevuje např. v oblasti navazování vztahů, integrace do sociálních skupin, efektivní komunikace, schopnosti porozumět svým pocitům i pocitům druhých, atd. (Chudý a kol., 2011). Naše **zjišťování rozvoje sociálních kompetencí** u mladistvých právě odcházejících z dětského domova (na vzorku 123 respondentů) pomocí Inventáře sociálních kompetencí ukázalo, že mladiství ve všech škálách dosahují výsledků srovnatelných s běžnou populací ČR a jejich skóre se nacházejí v pásmu průměru. Ve škále sociální orientace pak dosahovali respondenti nadprůměrných výsledků. Zde především u subškály naslouchání získaly vyšší skóre ženy. Muži dosahují mírně nižších hodnot u škály sebeovládání (především v subškále sebekontrola, tj. ovládání svého chování v náročných situacích), která sleduje odpovědnost za vlastní chování a emoční prožívání v zátěžových situacích. I v tomto případě je výsledek stále

v pásmu populačního průměru, v kontextu dalších informací jej ale lze vnímat jako důležitý. Naznačuje, že respondenti mají pocit, že jejich život je ovlivňován zvenčí a oni sami nad ním nemají kontrolu, v důsledku čehož přesouvají odpovědnost za svůj život na druhé, a jejich chování je více ovlivněné výkyvy nálad. **V rozhovorech 10+ i rozhovorech o pracovních zkušenostech** to byli právě muži, u kterých bylo častou reakcí na zátěžové situace a stres užívání návykových látek. Téma zvládnání stresu a rozvoj pozitivních copingových strategií přitom není běžným tématem, se kterým by se děti v dětském domově setkaly. Záměrný, cílený a systematický nácvik zaměřený na tyto dovednosti by tedy mohl být předpokladem k úspěšnému začlenění jedince do společnosti po jeho odchodu ze zařízení.

Podle směrnice o náhradní péči o děti (OSN, 2009) by ústavní zařízení měla klást důraz na rozvoj soběstačnosti svých klientů a to po celou dobu pobytu, nejen v období před odchodem. Směrnice za důležitou součást přípravy na začlenění do společnosti považuje především osvojení si sociálních kompetencí potřebných k samostatnému životu. Vysoká míra rozvoje sociálních kompetencí přispívá k celkovému well-being, pozitivnímu postoji k životu a k integraci společnosti (Matoušek, 2016; Oudová, 2007), což může souviset i s vyšší potřebou udržovat kladné emoční vztahy a být kladně přijímán, čehož je obtížnější dosáhnout při neúspěšné integraci. Dle MPSV (2017) jsou dovednosti související se sociálními kompetencemi významným faktorem integrace na trh práce. MPSV hovoří primárně o tzv. měkkých kompetencích, které se se sociálními v řadě oblastí překrývají a popisují míru schopností vypořádávání se s druhými lidmi, ale také se sebou samými (Mühleisen & Oberhuber, 2008). Pokrývají oblasti jako efektivní komunikace, kooperace, kreativita, flexibilita, uspokojování zákaznických potřeb, výkonost, samostatnost, plánování a organizování práce, celoživotní učení, aktivní přístup, zvládnání zátěže, objevování a orientace v informacích, vedení lidí a ovlivňování ostatních (MPSV, 2017). K rozvoji sociálních kompetencí nebo měkkých kompetencí lze využít řady programů, které nabízejí neziskové organizace, lze s nimi ale pracovat i v rámci běžného, každodenního života v dětském domově, s pomocí nácviku řešení problémových situací, pozitivní sociální zpevnování žádoucího chování, poskytování zpětné vazby, podporu skupinové práce a diskuzních skupin (Běhounková, 2012; Hájková & Strnadová, 2010; Spence, 2003; Lane a kol., 2002; Goldstein, 1999).

S rozvojem sociálních dovedností a schopností navazovat uspokojivé partnerské, přátelské i pracovní vztahy souvisí také sebepojetí mladistvých, kteří vyrůstali v zařízení ústavní péče. **Dotazník sebepojetí dětí a adolescentů Piers-Harris 2** na totožném vzorku 123 respondentů naznačuje, že ve dvou oblastech (BEH a PHY) je sebepojetí mladistvých v době odchodu z dětského domova v oblasti nižšího průměru, u ostatních oblastí se pak pohybuje v pásmu průměru a nepoukazuje na významné odlišnosti (viz tabulka č. 4).

Tabulka č. 4 **Výsledky dotazníku Piers-Harris 2**

	INC	RES	TOT	BEH	INT	PHY	FRE	POP	HAP
Průměr*	51,01	52,90	47,48	41,12	50,36	47,19	51,02	48,14	49,16
Mod	54	49	53	56	48	45	54	53	53

*Průměr 45-55, nižší průměr 40-44

(zdroj: vlastní zpracování)

BEH – škála přizpůsobení. Výsledek v pásmu nižšího průměru jsou přibližně stejné u mužů u žen, většina dotazovaných přiznává určitý výskyt problémů ve svém chování, ale nenachází se mimo normu běžných dětí. Zároveň ani nedochází k tomu, že by děti toto chování výrazně popíraly.

PHY - fyzický zjev a vlastnosti. V této škále se objevují určité rozdíly mezi muži a ženami, kdy ženy mají častěji tendenci se výrazně podceňovat, zatímco muži se výrazně nadhodnocují. Výrazné podceňování může poukazovat na problémy ve vztahu k vlastnímu tělu a problematický vztah k sobě samému. Může souviset s výskytem problémů, jako jsou poruchy příjmu potravy, sebepoškozování, poruchy body image atd. Výskyt těchto potíží může dále akcentovat výraznější psychická zátěž a stres, které v období odchodu z dětského domova mohou být obvyklé. Poskytnutí informací o možnostech psychické podpory, dostupné po odchodu z domova, může dívkám pomoci toto období zvládnout bez výraznějšího dopadu na psychickou stránku. Současně ale výsledek naznačuje, že s oblastí sebepřijetí by bylo vhodné více pracovat už během pobytu v dětském domově. Ve srovnání s jinými tématy se otázka vnímání sebe samého může zdát okrajová, výsledek průzkumu ale naznačuje, že pro řadu mladistvých se jedná o velké téma.

Nadhodnocování vlastního zjevu či fyzických vlastností, které bylo pozorováno spíše u mužských respondentů, může být odrazem vyššího sebevědomí, ale také může souviset s pozitivním zkreslením sebehodnocení, které mohou mladiství používat proto, aby se uchránili před podvědomě vnímanou nízkou hodnotou sebe samých. V tomto případě by byla potřeba individuální posouzení, ovšem i zde platí dříve uvedené – větší důraz na objektivní hodnocení sebe sama, pozitivní sebestpřijetí, orientace na jiné aspekty své osobnosti než fyzický vzhled jsou oblasti, které je vhodné v rámci pobytu v dětském domově i v rámci přípravy na odchod u mladistvých posilovat a v případě zjištěných potíží včas řešit skrze odbornou pomoc.

U respondentů 10+ i přes možné znevýhodnění pokud jde o zkušenosti s rodinným životem, převážná většina navázala dlouhodobé partnerské vztahy trvající i déle než 20 let. Pokud respondenti vstoupili do manželství, bylo tomu tak v relativně nízkém věku do 20 let. Přesto někteří respondenti naopak popisovali komplikace v partnerských vztazích. Sami vnímali, že jim v tom, jak žít ve vztahu, ale také jak řešit vztahové problémy, chyběl model z primární rodiny. Právě absence harmonického rodinného prostředí je vnímána jako jeden z významných rizikových faktorů pokud jde o integraci do společnosti po odchodu z dětského domova. Jak popisuje Matějček (1992), velký problém ústavní výchovy spočívá v absenci modelů sociálních vztahů. Vychovatelé se k dětem nechovají jako rodiče, ani to není možné, jelikož vzájemné vztahy se zde řídí výchovným systémem, předepsanými postupy, pracovní dobou, ale také jistým nadhledem a odstupem vychovatele, který v primární rodině neexistuje. Dítě tedy nezískává představu o tom, jak se správně chová rodič k dítěti, ani představu, jak se k sobě chovají manžel a manželka. Děti si tedy mohou vytvářet nesprávná očekávání nebo vlivem absence vhodného modelu mohou po odchodu z dětského domova inklinovat k opakování těch modelů, které zažili v primární rodině a které byly poznamenané násilím mezi rodiči, zneužíváním návykových látek atd.

“Pak jsem si našel mladší a ta skvěle fungovala, tak jsem si říkal, jak tady budu šťastný, ale pak přišla jiná krize. Byly problémy z toho důvodu, že mi chyběl příklad mateřské lásky.”

“Asi mám na čele napsané, že jsem dobrák a hodný člověk, takže jsem doplatil na hodně špatné partnerky.”

“Většinou z těch, u kterých jsem zrovna pobývala, se stali sexuální partneři, většinou muži. Ono potom zjistíte, že za takovým partnerem chodí dalších 5 slečen, protože je tam přisun drog.”

„Při odchodu mi chyběly instituce budované hodnoty, způsoby rodinného života, nerozvíjená empatie, konfrontace s denními potřebami (kromě toho co jsem věděl z domu, domov toto dál nerozvíjel), schopnosti budovat si své zázemí, které je pro odchozí děti tak potřebné a především "rodinná láska" (tím se rozumí péče a podpora vychovatelů, která rozhodně nebyla vhodná a zázemí, které ústav poskytnout nemůže, ačkoliv může zůstat jako konzultant v tom případě, kdy opravdu bude schopen pomoci).“

Kromě samotného partnera uváděli respondenti, že velký význam pro ně v současné době má rodina partnera, která jim často nejen pomohla v procesu integrace do společnosti, ale také jim v některých případech nahradila chybějící rodičovský model. Za zmínku v této části stojí také to, že v několika případech u respondentů 10+ jejich současný partner neví, v jakém prostředí vyrůstali.

“...tchán a tchýně jsou super lidi. Obě švagrové mají také děti, takže mám novou a velkou rodinu, jsem spokojená.”

“Rodinu, kterou jsem si našel od mojí přítelkyně, jsou skvělí. Tchán s tchýní jsou úžasní. Nic mi nepředhazují.”

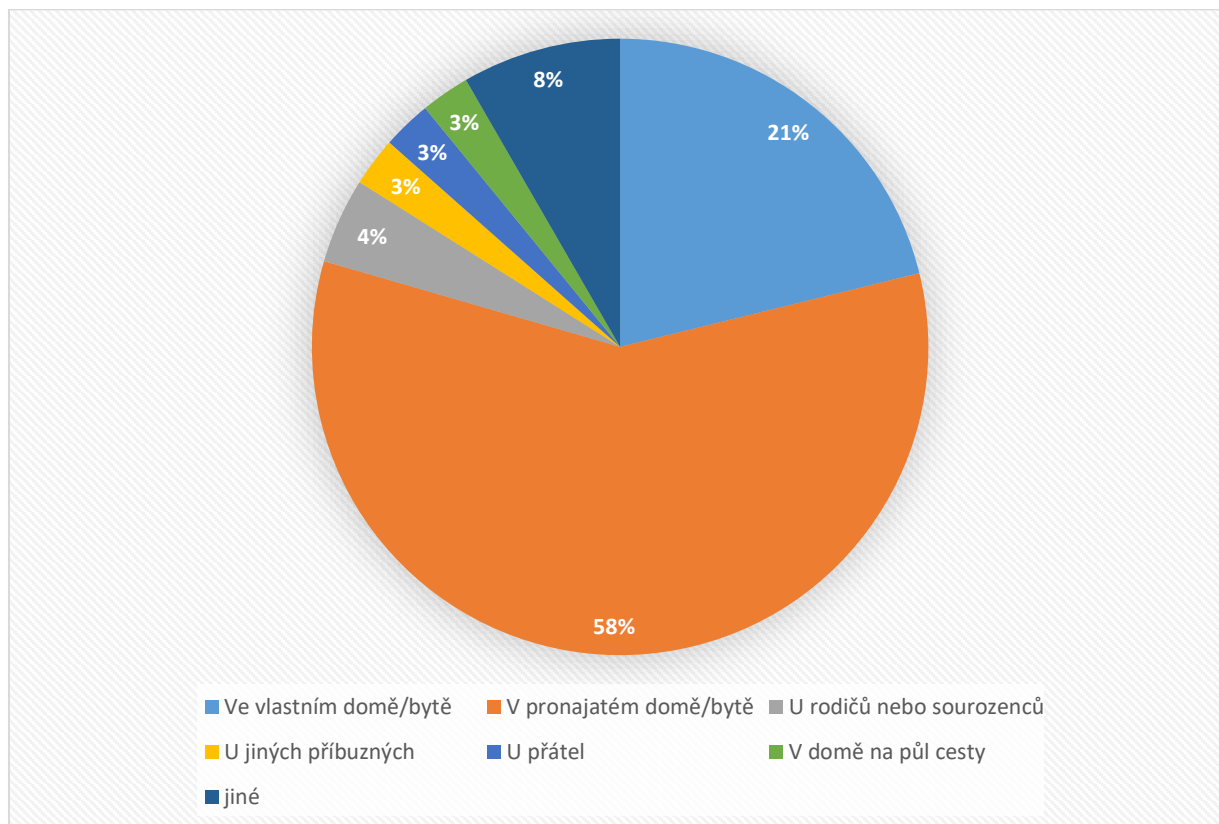
“Já bych nejradši říkala mami paní M., to byla pro mě mami a ona to ví.”

Bydlení

Graf č. 4 ukazuje, že v době online šetření žilo v pronájmu 58 % respondentů, ve vlastním bydlení 21 %, u příbuzných 7 %. Dále respondenti v některých případech bydlí u přátel nebo využívají možnost ubytování v Domě na půli cesty. Tato data mohou být zkusena formou sběru dat, kdy lze očekávat, že dětské domovy s prosbou o vyplnění oslovili respondenty, s nimiž jsou v kontaktu, což budou častěji respondenti úspěšně integrování do společnosti. Neziskové organizace sice pracují i s mladistvými, kteří například nemají stále ubytování, ale je

méně pravděpodobné, že se dostali k vyplnění dotazníku. Nízké procento respondentů, kteří tedy využívají např. Dům na půli cesty, nelze považovat za směrodatné.

Graf č.4 Typ bydlení

(zdroj: vlastní zpracování)

Absence vhodného bydlení může být pro odcházející z dětského domova jedním z největších problémů. Jak bude popsáno v dalších částech, určité procento mladistvých se po odchodu z dětského domova vrací do své rodiny, někteří odcházejí bydlet ke svým partnerům nebo přátelům. Pokud nemají tuto možnost, musí řešit otázku vlastního bydlení, což s sebou nese významné finanční výdaje jak jednorázově (především, pokud se k nájmu přidá i několikaměsíční vratná kauce), tak i opakovaně. Pokud tedy mladistvý současně s odchodem nemá vyřešenou i otázku zaměstnání, získat bydlení může být velmi obtížné. Dům na půli cesty může v takové situaci nabízet rozumné krátkodobé řešení, nemůže se ale stát řešením dlouhodobým. V tomto kontextu se tedy jako velmi potřebná jeví podpora mladistvých v době

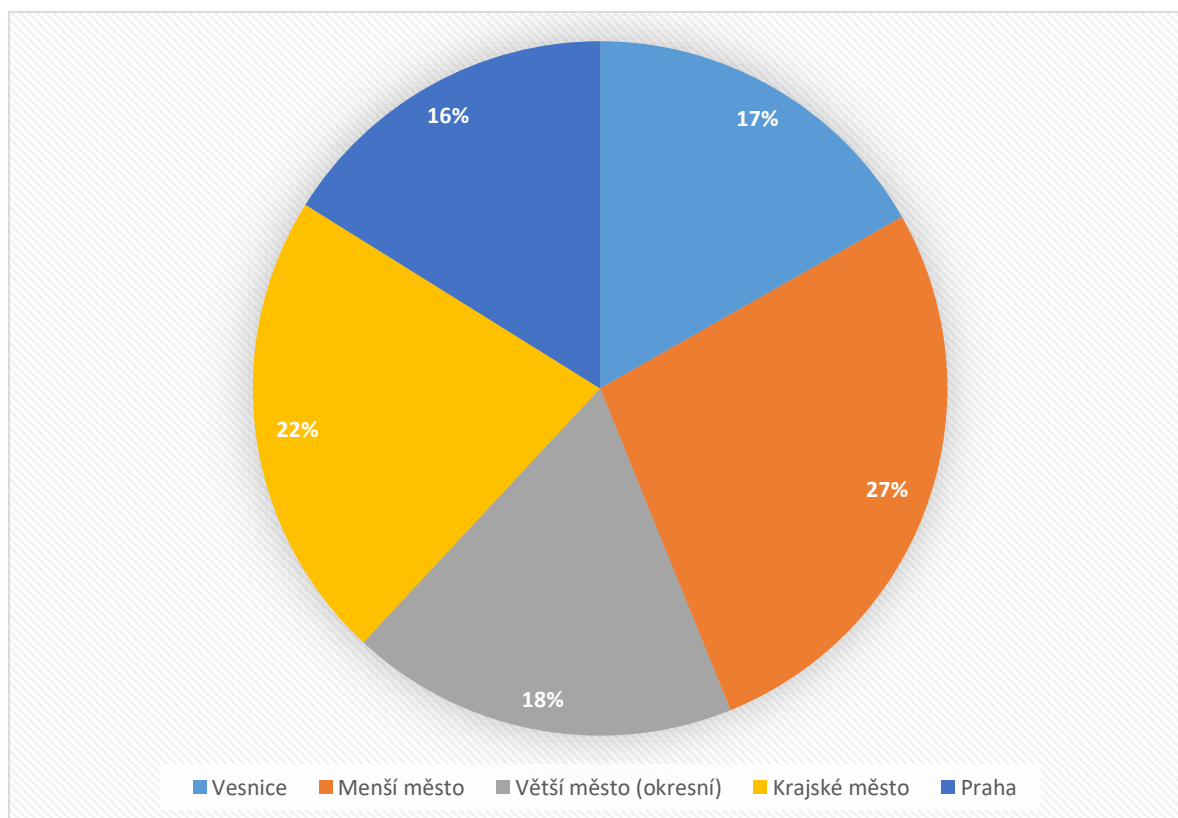
odchodu z dětského domova, která by jim poskytla pomoc se zajištěním vhodného bydlení i zaměstnání (viz podrobněji část III a část IV). V některých případech je v možnostech dětského domova toto zajistit, pokud ne, měl by mladistvý získat alespoň kontakty na místa, která mu mohou pomoci. Velkou roli zde hrají například i neziskové organizace, které mohou zprostředkovat bydlení, vybavení do bytu, ale také brigády nebo přímo zaměstnání.

Absenci bydlení musíme vnímat jako podstatný rizikový faktor při integraci do společnosti po odchodu z dětského domova. Mezi bezdomovci je velké procento těch, kteří prošli dětským domovem a po odchodu z něj se jim nepodařilo získat práci ani bydlení, což v dlouhodobé perspektivě posléze vedlo k úplnému selhání v integraci do společnosti a na trh práce. Podle některých zdrojů (Štěchová a kol., 2008; FEANTSA, 2007) až 25 % bezdomovců má zkušenost s dětským domovem a u 2 % je pak odchod z dětského domova přímou příčinou jejich životní situace. V rozhovorech, které jsme dělali s neúspěšně integrovanými respondenty, bylo téma bydlení ve všech případech velmi problematické. Respondenti uváděli, že při odchodu z dětského domova dostali finanční obnos ve výši nižších stokorun, případně žádné peníze nedostali, a také nedostali ani žádnou informaci o tom, kam se obrátit pro pomoc, pokud nebudou mít kde bydlet.

„Nechtěl jsem odejít. Věděl jsem, že jdu ven úplně na ulici. Mě dali 350 Kč, doklady a čau to je všechno.“

„Já jsem v tu dobu nevěděl, že existuje nějaká charita jako je Naděje, Armáda spásy, mě bylo čerstvých 18, o tomhle jsem v domově neslyšel. Kdybych to věděl dřív, tak to změním.“

Graf č. 5 ukazuje, kde aktuálně respondenti online šetření bydlí – vidíme, že většina žije v krajských nebo větších městech, na vesnici žije 17 %, v hlavním městě pak 16 %. Velikost bydliště je dále využita v regresních modelech v části V, kde upozorňujeme na souvislosti s pracovním uplatněním.

Graf č.5 Místo bydliště

(zdroj: vlastní zpracování)

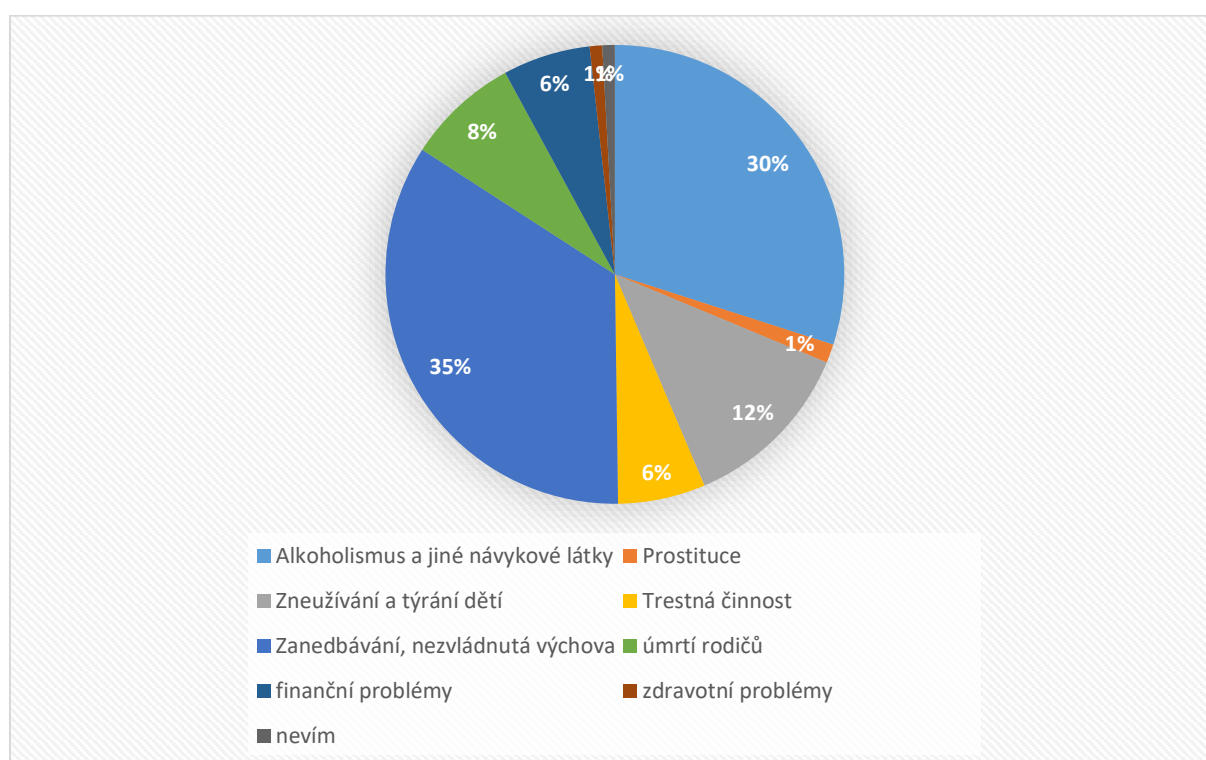
Přibližně 30 % respondentů v současné době bydlí ve stejném městě, kde sídlí dětský domov, ve kterém vyrůstali. Zbývající část se po odchodu odstěhovala jinam, ale vzdálenost od dětského domova (na rozdíl od poskytnuté podpory při odchodu z dětského domova) nemá vliv na to, zda s ním respondenti nadále udržují kontakt. Celkem 57 % respondentů uvedlo, že stále udržují kontakt s dětským domovem, přičemž průměrný počet návštěv do roka je 8. Někteří respondenti ovšem uváděli, že jsou v kontaktu i denně nebo několikrát do týdne. Kontakt udržují typicky ti respondenti, kterým dětský domov při odchodu pomohl výrazněji především formou psychické opory, nebo obecně vnímají, že je dobře připravil na samostatný život. Naopak respondenti, kteří vnímají, že je dětský domov nepřipravil žádným způsobem, kontakt s ním nijak nevyhledávají.

Část II

Primární rodina

Nejčastějším důvodem, proč jsou děti/mladiství umístěni v dětském domově (viz graf č. 6), je zanedbávání péče a nezvládnutá výchova a alkoholismus či zneužívání jiných návykových látek. Tyto dva důvody tvoří 65 % případů odebrání dítěte z rodiny. Další důvody jsou zastoupeny pouze v nižších jednotkách procent. Výjimku tvoří zneužívání a týrání dětí, které uvedlo 12 % respondentů.

Graf č. 6 Důvody odebrání dítěte rodičům

(zdroj: vlastní zpracování)

Zanedbávání dětí se tedy objevuje jako nejčastější důvod, proč byli respondenti odebráni z primární rodiny a dostali se do institucionální péče. Tato příčina se opakovaně objevovala i v rozhovorech s **respondenty 10+**, kde bylo patrné, že v rodinách docházelo zpravidla ke kumulaci různých problémů, kdy například zneužívání návykových látek rodičem vedlo k finančním problémům v rodině, zanedbávání péče o děti a následně i např. k trestné činnosti

za účelem získání více peněz nebo také fyzickému násilí vůči dětem a partnerovi s cílem vybití si frustrace z neuspokojivé životní situace.

„Matka byla na všechno sama a začala pít. Nezvládala to, přišla o práci a bylo to. Přišli jsme o bydlení, byli jsme na ulici.“

„Mamka celou situaci nezvládla, moc za námi nejezdila, spadla na úplné dno, přišla o byt, byla bezdomovec. Začala pak pít, spadla na dno. Stal se z ní alkoholik, to je doted'. Přišla o byt, peníze z bytu propila, přišli jsme o svoje věci, o fotky.“

„Matka se spíše nestarala. O prázdninách, když šla do práce, zamykala nás do jedné místnosti, kde stál v rohu kyblík za účelem toalety a kde jsme byly zavřené celý den. Neměl nás kdo hlídat a tak nás tam zamkla, abychom nikam nešly. Když matka dostala výplatu, s nejmladší sestrou šly do cukrárny a během 14 dnů ji utratily. My jsme potom 14 dnů neměli co jíst.“

V rozhovorech 10+ respondenti popisují, že rodiče je zanedbávali v mnoha ohledech, v rodině jim chyběly projevy lásky, zajištění jídla, hygieny, postrádali finanční jistotu. V dětství velmi silně pociťovali ztrátu zájmu ze strany rodičů o výchovu dětí i o děti jako takové. Děti tak často zůstávaly doma samotné i několik dní, bez jakéhokoliv dohledu, přičemž rodiče od nich často odcházeli například ke svým partnerům nebo děti vůbec nevěděly, kde rodiče jsou a jak se s nimi zkontaktovat. Rodiče v některých případech dětem své odchody vysvětlovali i tak, že si od nich potřebují odpočinout. Děti sebe samé v tomto kontextu vnímaly jako břímě a cítily se na obtíž. Kromě nezájmu o děti a rodinu respondenti hovoří i o to, že rodiče měli problém zajistit sebe samé a řešit své vlastní problémy, natož aby dokázali zajistit potřeby dětí.

„Chyběla mi mateřská láska. Nedávala nám ji najevo tolik, třeba se s námi nemazlila, to spíše táta... Mamka od nás odcházela.... Žila s jiným mužem, bylo jí u něho asi dobře. Nevím, co jí vadilo, jestli jsme jí vadili a byli pro ni přítěž. Vždy si od nás šla odpočinout. Nevím. Vždycky potom najednou přišla, tohle dělala často. Do roka to udělala 3x, 4x.“

„A já ti říkám, že jsme třeba neměli celý den co jíst a táta holdoval alkoholu. Mámu jsem nenáviděla za to, že nebyla schopná mi udělat normální domov.“

„My jsme se shodly na tom, že nám vadí, že nemáme co jíst někdy, že máma dělá nepořádek a že je pořád v práci.“

„...otec alkoholik a neměl zájem o tu výchovu.“

„...táta odešel k ženám, nechával nás doma se sestrami samotné.“

„...matka od nás utekla, byli jsme doma sami.“

„Matka si kupovala cigarety a to, že má děti, jí asi ani nezajímalo.“

Jak bylo uvedeno, v rodinách docházelo často ke střídání partnerů, respondenti hovoří o promiskuitě rodičů. Například popisovali, že jejich matky jako způsob řešení problémů s bydlením cíleně vyhledávaly partnera s bytem, přičemž kvůli takovému vztahu pak své děti i opustily. S jinými partnery měly také další děti, proto v mnohých případech respondenti neznají všechny své nevlastní sourozence, pouze vědí, že někde žijí. Opouštění ve svém dětství zažívali respondenti mnohokrát, proto vnímali, že vztahy s partnery jsou pro rodiče v jejich životě významnější než vlastní děti.

„Matka chodila za chlapama, nás nechávala doma samotný. Byla věčně opilá a někde u chlapů.“

„...sama neměla kam jít, takže bydlela v lese, po kamarádech a tam si nás s sebou vzít nemohla. Našla si nového partnera, se kterým do nedávna žila, nedávno zemřel. Byl to muž, který ji přijal i s dětmi, zajistil ji zázemí, měl dům.“

„Pořád u někoho bydlela, nikdy si nenašla vlastní bydlení. Byla člověk na ulici.“

„To už měla máma miminko, vlastně 2 děti, každé s jiným mužem.“

„Ona máma měla mezitím asi 3 přátele a s každým nějaké děti. Pak přišly i dvojčata, holky. Celkem nás má 10, ale já mam stejného tátu jen s jedním bráchou. Ani jedno dítě máma nedovedla do dospělosti, všichni jsme byli odebráni.“

„Později, když měla byt, tak si našla přítele, který nás nechtěl.“

Významným faktorem ovlivňujícím integraci mladistvých z dětského domova do společnosti je jistě i genetická zátěž, kterou si přinášejí z primární rodiny. Vliv výchovy na genetické predispozice k určitému chování, schopnostem nebo povahovým rysům je v řadě případů limitovaný nebo minimálně sporný. Například u inteligence je prokázáno, že vrozené dispozice představují cca 70-75 % a zbytek závisí na vlivu prostředí (Matějček, 1999). Významnou genetickou zátěž představuje výskyt psychických poruch u jednoho z rodičů. Jak ukazuje zmíněný graf č. 6 výše, psychické poruchy v rodině jako důvod odebrání dítěte respondenti neuváděli, ani jsme se s tímto tématem nesetkali v rozhovorech s respondenty 10+. Vzhledem k nízkému věku, ve kterém většina respondentů do dětského domova odešla, je ovšem možné, že si v daném věku existenci poruchy u rodiče neuvědomovali nebo i přes její existenci byli rodičům odebráni z jiného důvodu s poruchou souvisejícího, například nezvládnutá výchova.

Dalším diskutovaným problémem v souvislosti s genetickou zátěží je dědičnost sklonu k alkoholismu a dalším návykovým látkám. Šerý a Zvolský (2001) uvádí, že geny se na vzniku alkoholismu (podobně jako na jiných drogových závislostech) podílejí minimálně jednou polovinou. Děti alkoholiků a uživatelů drog tedy vstupují do života zatíženy genetickými predispozicemi, které mohou jejich úspěšné zapojení do společnosti znesnadňovat, což se samozřejmě netýká jen dětí v dětských domovech. Nelze ovšem vycházet z předpokladu, že by se dítě z takto zatíženého rodinného prostředí muselo nutně stát také závislým na návykových látkách. Genetické predispozice jsou vlivem výchovy a prostředí, do kterého se dítě socializuje, dále modifikovány a lze je tedy určitým působením jak posilovat, tak i zeslabovat. Podnětné prostředí a pozitivní vzory mohou genetickou zátěž překonat. Štenclová a Štech (2019) ve výzkumu mezi řediteli dětských domovů uvádějí, že 56,8 % dotazovaných považuje pozitivní vzor vychovatele/vychovatelky či jiných pracovníků dětského domova za velmi důležitý faktor, který pozitivně ovlivňuje přípravu dětí na osamostatnění. I v našem výzkumu, zvláště **v rozhovorech 10+** respondenti zaměstnance dětského domova často označovali za osoby, které pro ně byli během dospívání velmi významné a pomohli jim vyrůst v takové osobnosti, kterými jsou dnes.

V tomto kontextu se můžeme podívat i na rozhovory, které jsme v rámci výzkumu dělali se skupinou respondentů, kterým se do společnosti zapojit nepodařilo. Při srovnání obou skupin (integrováných i neintegrováných) jsou jejich zkušenosti z primární rodiny nápadně podobné a v obou skupinách se objevuje jako hlavní téma zanedbávání péče a výchovy a zneužívání

návykových látek a alkoholismus rodičů. U skupiny neúspěšných se také u poloviny z nich objevuje jako důležitá událost raného vývoje, před odchodem do dětského domova, úmrtí jednoho z rodičů. Většina z těchto respondentů ovšem oproti úspěšně integrovaným měla navíc během pobytu v dětském domově první vlastní zkušenosti s drogami a alkoholem.

„No to už jsem bral (pervitin), já od 12 let.“

Němec a Bodláková (in Jedlička a kol., 2004) ve studii zaměřené na analýzu rizik spojených s delikvencí mladistvých uvádějí, že okolo 60 % mladistvých delikventů má problémy s alkoholem, každý pátý pak s omamnými a psychotropními látkami. Tyto faktory lze tedy vnímat jako velmi rizikové pro budoucí začlenění do společnosti. Respondenti ze skupiny neúspěšně integrovaných zmiňovali, že již během pobytu v domově se opakovaně dostávali do konfliktu se zákonem a polovina měla za sebou zkušenost s vězením, zpravidla kvůli krádežím a/nebo ublížení na zdraví.

Alkoholismus a návykové látky se v našem online šetření objevovaly jako druhý nejčastější důvod odebrání dítěte rodičům. Je to i téma, o kterém hovořili všichni respondenti ve skupině 10+, v některých případech pak šlo o alkoholismus u obou rodičů. **Respondenti 10+** alkoholu přikládali vinu za jednání rodičů a také viděli souvislost mezi špatnou finanční situací v rodině a závislostí rodičů na alkoholu. V řadě případů se alkohol propojoval s násilným chováním rodičů vůči druhému rodiči a/nebo dětem, v tomto případě šlo zpravidla o otce, kteří fyzické násilí po požití alkoholu používali jako ventil pro své emoce a frustrace. Matky častěji alkohol používali jako prostředek k vyrovnání se s problémy a s nezvládnutím své životní situace, kombinace s agresivními projevy však byla ojedinělá.

„Matka a otec alkoholici... Když otec přišel z práce, tak nás vzal do hospody. Ale když byl opilý, tak byl agresivní, nikdy nás neuhodil, ale měl ty agresivní řeči.“

„...ten je hroznej notorik, chodil ožralej i do práce několikrát. My jsme se sourozenci byli odebráni, protože naši oba dva rodiče chlastali“

„...naše maminka měla problém s alkoholem, jednoho dne odešla a půl roku se nevrátila.“
„Nevlastní tatínek nás všechny fyzicky týral.“

„S vlastním tátou už v kontaktu nejsem, v roce 2008 zemřel na selhání jater, byl alkoholik.“

„...matka se po asi 10 letech odstěhovala od otce, který ji, vždy když bylo po výplatě, fyzicky napadal.“

Prostředí primární rodiny, v němž respondenti prožili část svého dětství před umístěním do dětského domova, bylo charakteristické silnou nestabilitou a nepředvídatelností. V domácnostech se často odehrávalo dlouhodobé domácí násilí ve formě psychického týrání či fyzických napadení a nepřiměřených trestů. Násilné chování častěji směřovalo na druhého rodiče, nevyhýbalo se ale ani dětem. Respondenti v dětství často prožívali strach a pocit bezmoci, protože situaci nemohli nijak ovlivnit. V některých rodinách se opakovaně pokoušeli o útěk z domova.

„Mámu a nás fyzicky týral a nebylo to příjemný, ale prostě takhle potom ho museli na chvíli zavřít.“ “...on mlátil mámu a my jsme musely utíkat z bytu ven.“

„A v 8. třídě mě táta znova zmlátil takovým stylem, že učitelka řekla, že to takovým stylem nejde, zavolala sociálku. A on táta mlátil i mámu, a já se jí třeba zastal a byli jsme seřezáni oba, jak já, tak i máma. Ale kdyby vás mlátil vařečkou, tak to berete, ale on nás mlátil hadicí nebo karabáčem.“

„Já jsem se ho hodně bála. Kolikrát se stalo, že sám rozbil nádobí v kuchyni a my jsme za to s bratrem dostali ten trest, že jsme to rozbili a museli jsme to uklidit. Zavraždil taky před námi brutálně našeho psa a my jsme se na to museli dívat.“

Takové prostředí tedy nesplňovalo podmínky domova jako bezpečného prostředí a zázemí pro vývoj dětí. Děti, jež zůstaly v nefunkčních rodinách, si nevytvářely potřebné návyky pro další život. Němec a Bodláková (in Jedlička a kol., 2004) ve své pilotní studii zaměřené na analýzu rizik spojených s delikvencí mladistvých považují za jeden z významných rizikových faktorů právě dysfunkční rodinné prostředí. Autoři uvádějí, že téměř 40 % mladistvých ve výkonu trestu vyrůstalo v dysfunkčním rodinném prostředí (neuspokojování základních potřeb, citová deprivace). Pilař (in Jedlička a kol., 2004) dává delikventní chování do souvislosti s ústavní výchovou, kdy podle autora každý třetí odsouzený mladistvý vyrůstal v zařízení ústavní či

ochranné výchovy. Na základě psychologických vyšetření a pedagogických charakteristik vyvodil některé rizikové faktory, jako je snížená schopnost učení, emocionální labilita, omezená schopnost adekvátní reakce na podněty, tendence k nepřátelství a agresivitě nebo absence dovednosti navazovat smysluplné mezilidské vztahy. Tomu odpovídají některá naše zjištění srovnávající skupinu úspěšně a neúspěšně integrovaných. Zatímco v první skupině respondenti během pobytu v dětském domově navazovali přátelství, vytvářeli si stabilní citovou vazbu k dospělým (např. k osobě vychovatele nebo ředitele) a po odchodu z dětského domova měli zpravidla ve svém okolí přátelské i partnerské vztahy, případně se také obrátili na své příbuzné, respondenti ze skupiny neúspěšných tyto životní zkušenosti neměli. Naopak během pobytu v dětském domově zpravidla patřili mezi outsidersy, vnímali, že nejsou oblíbení mezi ostatními dětmi ani vychovateli, vůči dospělým i dětem se chovali často agresivně. Častěji také střídali různé dětské domovy a jiná zařízení ústavní péče a neměli tedy ani příležitost vytvořit si dlouhodobé přátelské vztahy.

„V ... jsem ale dostala i pokutu, zlomila jsem vychovateli nohu. Bylo to zato, že jsem zlomila tomu nejhodnějšimu vychovateli nohu.“

„Litovel byl můj první děcák. Pak jsem byla v Bohumíně, to je rozdělovna. To je diagnostické ústav. Pak jsem byla Kouty nad Desnou, pak jsem byla v Domově Králíky, tam byly ještě holky s klukama dohromady. Pak jsem byla v Jindřichově Hradci. Přesouvali mě, byla jsem grázl dítě.“

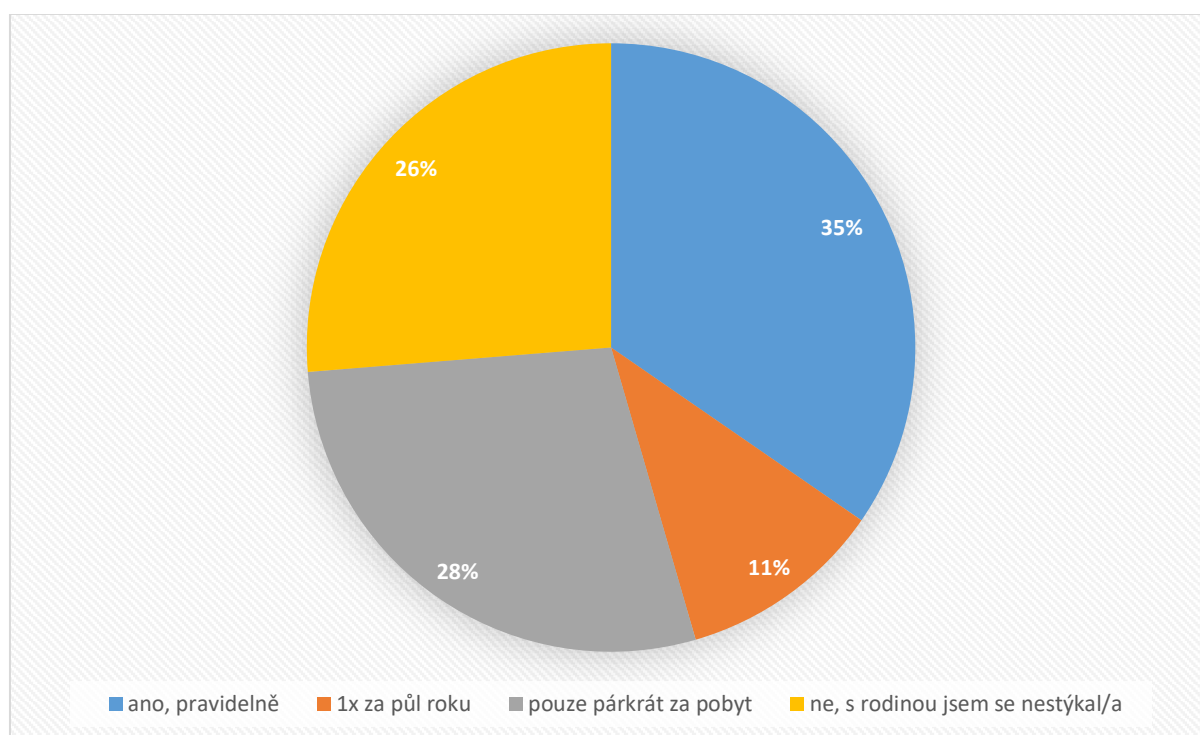
Při srovnání úspěšně a neúspěšně integrovaných respondentů můžeme jako významný faktor uvést to, že u skupiny neúspěšných se již v období dětství (10-12 let) objevují první zkušenosti s drogami a alkoholem, častěji vystřídali několik dětských domovů a jiných zařízení ústavní péče, v dětském domově se jim nepodařilo vytvořit žádné blízké vztahy s jinými dětmi ani s vychovateli/dospělými osobami, a během pobytu se u nich objevovaly časté epizody fyzické agrese především vůči dospělým lidem (vychovatelům, řediteli atd.). Zde lze uvažovat o dědičnosti některých osobnostních sklonů, jako jsou alkoholové a drogové závislosti a agresivita – ačkoli úspěšní i neúspěšní respondenti pocházejí z rodinného prostředí, ve kterém jeden nebo častěji oba rodiče byli závislí na návykových látkách a často se projevovali velmi agresivně vůči rodině, pouze u části dětí došlo po odebrání z rodiny k rozvoji některých těchto sklonů. Z psychosociálních faktorů zde můžeme jako podstatný vnímat faktor

vytvoření/nevytvoření si stabilní citové vazby vůči dospělým lidem, která může poskytnout korektivní zkušenost a dále formovat vývoj jedince pozitivním směrem. Úspěšně integrovaní respondenti 10+ v rozhovorech opakovaně zmiňovali ředitele a vychovatele dětských domovů jako osoby, ke kterým měli důvěru, chodili za nimi s osobními problémy a v některých případech je vnímali i jako náhradního rodiče. Oproti tomu neúspěšně integrovaní na dětský domov vzpomínají negativně, blízkou citovou vazbu si k nikomu nevytvořili a problémy řešili užíváním návykových látek, agresivním chováním a útekem ze zařízení. Za protektivní faktory bychom mohli považovat jednak vytvoření bezpečné, stabilní citové vazby k osobě, která představuje pozitivní vzor a nabízí prostředí důvěry a přijetí, a dále rozvinuté proaktivní copingové strategie, které umožňují řešit problémy vhodným způsobem místo rezignace nebo útěku k závislosti a agresi. Pokud vycházíme z informací o přibližně 40-60 % dědičnosti závislosti, existuje zde přibližně 50 %, za které zodpovídají další vlivy, jako osobnost jedince, vlivy sociálního prostředí, výchovné působení apod. Zde mají dětské domovy možnost pozitivně ovlivnit budoucí vývoj jedince. Vzhledem k existenci rané vývojové zátěže ovšem v mnoha případech mohou být možnosti ústavní péče limitované. Vzhledem k charakteristikám cílové skupiny by zde velmi přínosným prvkem byla adekvátní psychologická péče a dále práce na rozvoji copingových strategií např. s pomocí projektů neziskových organizací.

Kontakt s rodinou během pobytu v dětském domově

V době pobytu v dětském domově mělo pravidelný kontakt s rodinou 35 % respondentů, dalších 39 % respondentů se s rodinou stýkalo pouze občas a 26 % se s rodinou nestýkalo vůbec (viz graf č. 7). Pokud si v této skupině tedy odmyslíme 8 % respondentů, kteří se do domova dostali z důvodu úmrtí rodičů (ačkoli i ti mohli případně udržovat kontakt s jiným členem rodiny), stále zůstává vysoké procento dětí, pro které odchod do dětského domova znamenal ukončení veškerých kontaktů s rodinou.

Graf č. 7 Kontakt s rodinou během pobytu v domově

(zdroj: vlastní zpracování)

V této souvislosti lze zmínit výzkum Štenclové a Štecha (2019), ve kterém 73,9 % respondentů z řad ředitelů dětských domovů za největší limit při práci s dítětem při jeho přípravě na odchod z dětského domova, považuje vazby na biologickou rodinu. Pokud je dítě odebráno z dysfunkční rodiny, která dysfunkční zůstává, opakované kontakty s rodiči mohou negativně ovlivňovat psychický vývoj dítěte, současně ovšem také mohou zpomalovat nebo negovat pokroky, kterých by jinak dítě docílilo během výchovy v dětském domově. Protektivně naopak mohou fungovat kontakty se širší rodinou, viz dále zmínění prarodiče nebo sourozenci.

V rozhovorech 10+ bylo také patrné, že kontakt s rodiči, případně dalšími příbuznými, se během pobytu v dětském domově u respondentů lišil. Respondenti velmi obtížně snášeli především návraty do dysfunkčních rodin, ve kterých nedošlo k žádné změně, a po čase se tedy ocitli opět v dětském domově. Opakované stěhování z rodiny do dětského domova a nazpět bylo pro děti velmi stresující a nečitelná situace v nich jen dál prohlubovala nejistotu ohledně toho, kam patří a zda vůbec někam. Respondenti tedy návraty domů prožívali negativně a z pravidla si sami přáli rychlý návrat do dětského domova.

„V svých 11 letech si matka našla nového přítele a jeho matka dělala na soudu, takže si mě vzali zpátky k sobě. To jsem byla u nich do 12 let ve Studénce, ale oba dva mě mlátili, tak jsem na ZŠ říkala, že chci zpět do děčáku, ti mi nevěřili - nejhorší období z dětství.“

„...pak si nás vzala zpátky, ale byla furt s tím tátou, takže to nefungovalo a bylo to zase ve stejných kolejích.“

Pokud jde o návštěvy rodiny v dětském domově, ty probíhaly pouze zřídka a rodiče se spíše ozývali telefonicky, i tyto kontakty byly ovšem sporadické. Výrazněji proto respondenti vzpomínali na návštěvy během prázdnin, které s sebou také zpravidla nesly negativní zkušenosti. Respondenti se ve všech případech shodovali, že v rodinách nedošlo ke zlepšení situace a i na prázdniny se tedy vraceli do prostředí, ve kterém probíhaly stejné situace, kvůli kterým byli z rodiny odebráni do dětského domova. Postupně většina z nich o tyto návštěvy přestala jevit zájem a přáli si, aby mohli zůstat stále v dětském domově a nepříjemným situacím se tak vyhnout. Bylo patrné, že s rodiči nikdo žádným způsobem nepromluvil, a to ani v situaci, kdy do domova bylo odebráno pouze jedno dítě, a další děti v rodině zůstaly a byly dále vystavovány negativním vlivům. Pokud v rodinách došlo ke zlepšení, bylo to zpravidla z důvodu změny partnera a založení nové rodiny. V této situaci však rodič většinou sám ztratil zájem o udržování kontaktu s dítětem v dětském domově.

„Navštěvovala, ale ne tolikrát. Já nevím, jestli jen dvakrát za rok, to zas tolikrát ne.“

„...když jsem byla v děčáku, párkrát se ozvala máma, párkrát jsme byli u ní a byla to děsná katastrofa.“

„...tatínek si nás pak bral z dětského domova už jen zřídkka.“

„Tam si nás začali brát na prázdniny a dokonce se tam jednu chvíli jednalo o tom, jestli se nevrátíme domů. Mně už se nechtělo, bráchovi už taky ne, měli jsme se dobře, měli jsme nové kamarády, bylo nám tam dobře.“

„Když mi bylo 13 let, přijel za námi. Já jsem mu tenkrát odpustila, byl nemocný, nedělal to proto, aby někomu ubližoval. Nevím, jestli se léčil, hodně ale popíjel pivo, ne tvrdý alkohol. Byl v neustálém napětí, s něčím zápasil.“

Pro respondenty byli často významnějšími osobami prarodiče, které vnímali jako podporu a vzor. Mohli k nim jezdit na prázdniny a často to pro ně byla jediná příležitost, jak se setkat s fungujícím rodinným prostředím a běžnými mezilidskými interakcemi mimo prostředí dětského domova a školy. Respondenti v některých případech uváděli, že prarodiče pro ně byli ve skutečnosti rodiči, protože skuteční rodiče svoji úlohu nedokázali plnit a zajistit jim fungující, bezpečné prostředí pro život.

„...když ještě žila babička s dědou, tak říkali, v tom jejich bytě žil táta, že když bude nejhůř, tak se k nim můžeme vrátit a zase se z toho odrazit. Že to je pro nás záchytný bod, abychom našli zase směr v tom životě.“

„Babička s dědou jsou mrtví, ty jsem bral jako rodiče. Ty si nás brali na Vánoce, prázdniny. Ty jsem měl rád.“

„...jelikož jsme měli hodnou babičku a dědečka, tak ty si nás brali na všechny prázdniny k sobě... celý roky jsem jezdila k babičce a dědovi, ti byli v důchodu, ale babička si přivydělávala ještě na vrátnici, tak jsem to měla okoukané, jak to funguje v rodině.“

„...já jsem jezdila k dědovi, takže jsem to viděla, vnímala. Že musím platit účty, že si musím hlídat poštu, že musím jít něco někam vyřídit na úřad. To jsem v dětském domově nezískala, ale díky dědovi jsem to pozorovala, viděla, jak to funguje... Se svým dědou jsem komunikovala, ten byl na domově mým zákonným zástupcem. Věděl, kam jsem se odstěhovala, a byl se mnou v kontaktu a radil mi, která práce by mě mohla nebo nemohla bavit.“

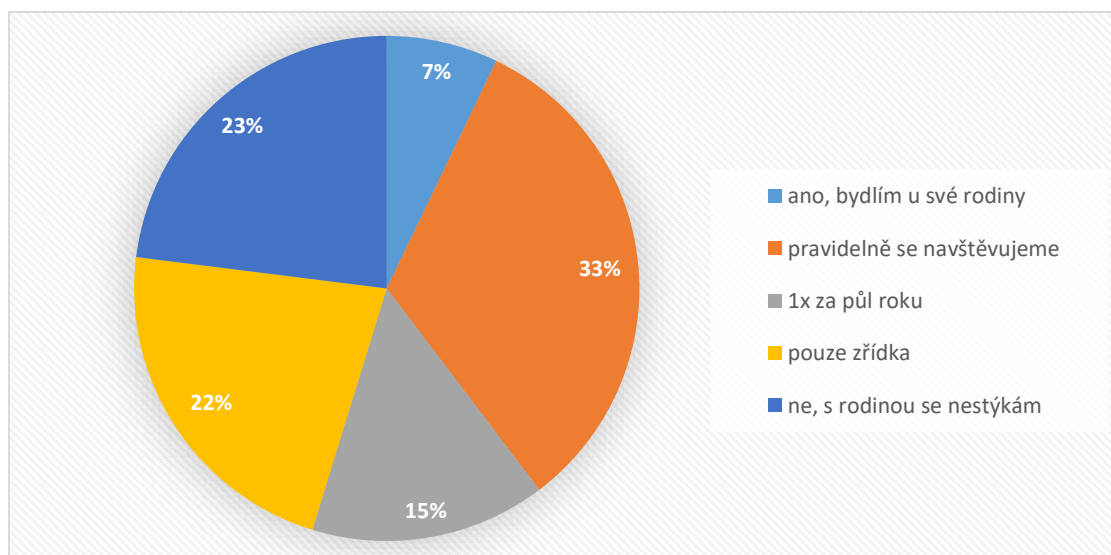
„Co jsme byli malí, tak se o nás starala babička. Rodiče neměli zájem.. babička pak za námi jezdila do dětského domova.“

„...od 15 let jsme mohli jezdit na víkendy domu, tak jsem jezdil, ale ne za mamkou. Jezdil jsem za babičkou nebo přítelkyni.“

Kontakt s rodinou po odchodu z dětského domova

Po odchodu z dětského domova kontakt s rodinou udržuje, resp. neudržuje podobné procento respondentů jako během pobytu v domově (viz graf č. 8). Pravidelný kontakt s rodinou udržuje 33 % respondentů, 7 % u své rodiny po odchodu z dětského domova i bydlí. Až 37 % respondentů kontakty s rodinou udržuje velmi omezeně a 23 % vůbec. Při bližším pohledu udržování kontaktu během pobytu a po odchodu přibližně odpovídá a lze tedy odtušit, že pokud rodina udržovala s dítětem během pobytu v dětském domově pravidelný kontakt, kontakt pokračuje i nyní po odchodu, a naopak. Gjuričová (2007) uvádí, že až 70 % mladých dospělých se po ukončení ústavní výchovy vrací do své původní rodiny. Jak bylo popsáno v předchozí části, je třeba odlišit návrat do funkční a dysfunkční rodiny, kdy zatímco první varianta může výrazně přispět k úspěšné integraci mladistvého do společnosti, při návratu do dysfunkční rodiny může mladistvý přijmout a převzít rizikové formy chování od svých rodičů a k integraci nemusí nikdy dojít.

Graf č. 8 Kontakt s rodinou v současné době

(zdroj: vlastní zpracování)

Z rozhovorů 10+ v mnoha případech zaznívá ambivalentní vztah, který k rodičům respondenti měli a mají i dnes. Jako děti si přály jejich lásku a současně od nich zažívaly nezájem nebo i fyzické tresty a násilí. I dnes řada z nich vede vnitřní souboj mezi odpuštěním rodičům a přáním je potrestat za to, jaký jim způsobili život nebo touhou na rodiče a život, který s nimi zažívali, úplně zapomenout. Uvědomují si, že je rodiče zanedbávali a nestarali se o ně, cítí vůči nim hněv. Zároveň ale opakovaně procházeli i obdobím, kdy rodičům chtěli vše odpustit a začít znova. V některých případech se respondenti přiklonili buď k tomu, že s rodiči zcela přetrhali všechny kontakty, nebo naopak došlo k obnovení vzájemného vztahu a s rodiči se začali pravidelně stýkat. K tomu však došlo u respondentů 10+ v minimu případů. V rozhovorech bylo patrné, že většina respondentů, jejich rodiče doposud žijí, s nimi kontakty již nikdy nenavázala, případně se o to po odchodu z dětského domova několikrát neúspěšně pokusili a poté o kontakt přestali usilovat. V pěti případech měli respondenti negativní zkušenost, kdy s nimi rodiče po odchodu z dětského domova navázali vztah pouze proto, aby od nich získali peníze. Podle informací z dětských domovů i od organizací, pracujících s cílovou skupinou, je tato praxe zneužití naivity i víry v to, že rodič si přeje s dítětem obnovit pouto, mnohem častější.

„Od té doby jsme úplně přerušily vztah. Do té doby jsem ji se vším pomáhala, jezdila jsem za ní. Pak jsem už nechtěla a mně se hrozně ulevilo, když jsem jí řekla, že už se s ní stýkat nechci.“

„Z matky je bezdomovec a žije se svým přítelem na chatě, nevidáme se.“

„V současnosti žije 30 km od nás, potkáváme se, dost jsme o tom mluvily.“

„Jsem s nimi v kontaktu, jezdím za nimi, ale jednou za půl roku.“

„Bylo mi 7 let, když mi zemřela maminka.“

„...mi umřel tatínek... maminka mi umřela, když mi bylo 8 let.“

„Máma mi chyběla, ať byla, jaká byla. Jiná holka by ji možná zavrhla, lidé se mi díví. Já to ale neumím, ji zavrhnout. Je to moje máma, dala mi život, už nikoho jiného nemam. Napůl jsem ji to odpustila, ale pořád to ve mně je, nedokážu na to zapomenout. Nezměním ji ale, nedá se to vrátit.“

Sourozenecké vztahy a kontakt se sourozenci

V rozhovorech 10+ se respondenti často vyjadřovali i ke svým vztahům se sourozenci, protože většina z nich pocházela z více sourozenců, průměrně čtyř. Ne vždy respondenti všechny své sourozence znají, často spolu vyrůstali pouze v raném dětství nebo se sourozenci narodili až po odchodu respondentů do dětského domova.

„Osm. Dva sourozenci měli problémy s nohou, takže nás bylo doma šest.”

„...je nás 10 sourozenců a v děčáku jsme byli všichni. Já s bráchou jsem odcházel dříve, ale do rodiny jsem se nevracel, nebylo tam ani zázemí.”

„Mám 3, ale nic o nich nevím.”

„Mám ještě tři sestry od maminky a nevlastního otce.”

„Jsem ze 4 dětí, vyrůstali jsme spolu.”

„Později jsem se ještě dozvěděla, že mám bratra a sestru.”

Intenzita kontaktu se sourozenci se mezi respondenty lišila a stejně tak i význam a roli sourozeneckých vztahů ve svém aktuálním životě respondenti hodnotili různě. Někteří jsou se svými sourozenci i v současné době v kontaktu, navštěvují se a sourozence považují za významnou oporu. V tomto případě se jako důležitý faktor ukazuje, zda byli respondenti do dětského domova umístěni spolu se sourozenci. V takové situaci zpravidla starší sourozenec převzal do určité míry rodičovskou roli a mezi sourozenci se dále utvářel blízký vztah. Naopak pokud spolu sourozenci nevyrůstali, respondenti uváděli, že už během pobytu v dětském domově si vytvořili o mnoho bližší vztah k jiným dětem v dětském domově, než k sourozencům, kteří zůstali u rodičů.

„...máme se moc rády, setkáváme se 3x do týdne.”

„Nejsme v kontaktu, nechci, nepotřebuji.”

„...potom se o mě staraly sestry tak to bylo taky v pohodě.”

„...spíše jsem se zastala role matky, ona byla pryč 3 měsíce a bratr byl malý v postýlce, vařila jsem Sunar, vyvařovala pleny, musela jsem se o něj starat. ..Celé dětství jsem strávila s bratrem, běhala jsem kolem něj.”

„Byl už i několikrát ve vězení za krádeže. To je ten bratr o rok starší. Ten ještě starší bratr, ten byl také ve vězení. Ted' už se srovnal, ale nejsme v kontaktu.”

Právě odlišná životní zkušenost, kdy jedno z dětí vyrůstalo v dětském domově, zatímco další si rodiče vzali zpět do péče nebo kdy do dětského domova z rodiny odcházelo pouze jedno dítě a další zůstalo s rodiči, nejvíce poznamenala další sourozenecké vztahy. Respondenti si sice uvědomovali, že jejich sourozenci za odlišný přístup rodičů nemohli, současně se ale kvůli tomu cítili na rozdíl od sourozenců jako nemilované děti a to v nich utvářelo pocit nízké vlastní hodnoty a beznaděje pokud jde o budoucí život.

„Nejmladší sestra byla proto asi nějaké vymodlené dítě, takže matka veškerou pozornost směřovala k ní... když jsem byla umístěna do domova, tak chvíli po mě tam byla umístěna moje o rok mladší sestra, tam byly také problémy. Tu si matka za rok přijela vyzvednout a mě tam nechala....matka se starala jen o ni a tím pádem se pro mě stala takovým tím predátorem, který všechno zničil.”

„O ty 2 děti se už dokázala nějak postarat. Potom jak už fungovala, dobře jsem vnímala, jak těm dětem dávala tu lásku, kterou ona nám nedávala, ani když jsme byli na prázdninách.”

„Nebyli jsme v děčáku společně, byla jsem o hodně mladší a oni zůstali u otce, jen já šla do děčáku.”

„Ta sestra, co je věkově po mně, zůstala s tatínkem. Tu on měl rád a nikdy jí neublížil. Tu si tam nechal, byla jeho vlastní.”

„V domově už byli dva nevlastní sourozenci z tatkovy strany, ti byli také ve Strážnici, ale jen chvíli, pak si je maminka brala zpátky.”

U těch respondentů, kteří se sourozenci nevyrostali, ať už proto, že některý z nich zůstal v rodině nebo vyrůstali v odlišném zařízení ústavní péče, dochází pouze k občasnému kontaktu

se sourozenci, a to primárně telefonickému. Z výpovědí respondentů je patrné, že skutečně blízký vztah si se sourozenci vytvořit nedokázali.

„...sestra, s tou jedinou udržujeme vztahy. Nepřeháníme to, ale je to v poklidu.”

„Ted’ už tolik v kontaktu nejsem, občas si napíšeme.”

„S jedním bráchou si napíšeme na FB, jak se máme.”

„...obden si voláme. Ale prostě ona má jinej život, kterej já bych nechtěla sdílet, tam už je to drobec horší.”

„I s Andrejkou jsme se za 7 let viděli 3x, bylo to krásný, ale není to tam. Já jsem si zvykla být sama a mít svou rodinu.”

V případě nevlastních sourozenců se vzájemný vztah vytvořil pouze ve dvou případech, ostatní respondenti buď o sourozencích vědí, ale nikdy neměli zájem se potkat, nebo kontakty již přerušili. V těchto případech vytvoření vzájemného vztahu brání mimo jiné to, že jeden z rodičů často děti (respondenty) opustil a nevlastní sourozenci, kteří se narodili až v nové rodině, v respondentech zesilovali pocit, že rodiče je opustili právě vinou respondentů, že s nimi něco nebylo v pořádku.

Část III – Pomoc dětského domova v přípravě na osamostatnění

Pro mladistvé vyrůstající v rodině má stěžejní roli v jejich postupném osamostatňování se právě nejbližší rodina, případně další příbuzní. Nejen, že se od nich učí různým dovednostem a návykům a přejímají jejich postoje v řadě oblastí, jsou jim také především důležitou oporou v situacích, kdy se jim nedaří, kdy jsou nejistí a ostatně i v životě jako takovém – mohou s nimi sdílet různé momenty svého života a představují pro ně pevný bod. Osamostatňování mladistvých vyrůstajících v dětském domově tyto prvky postrádá, vzor musí hledat mezi dospělými ve svém okolí (může jít například o vychovatele, ale může jít i o negativní vzory získané v různých partách apod.) a po odchodu z dětského domova se v samostatném životě ocitají s pocitem, že se nemají kam vrátit. Takový stav může být o to tíživější, pokud se k tomuto pocitu přidá i další – pocit, že nejsou na samostatný život vůbec připraveni, nemají dostatek informací, dovedností, nevědí, kam se obrátit, když se objeví problémy. Ačkoli dětský domov není rodinou, jeho role v přípravě mladistvých na osamostatnění je zcela zásadní a čím systematictější a dlouhodobější proces tato příprava zahrnuje, tím snazší je vstup mladistvých do nového života. Mladiství z dětského domova odcházejí nejčastěji v 18 letech, tedy v době, kdy děti vyrůstající v rodinách často ještě téma samostatnosti nemusí příliš řešit. Rychlý a brzký odchod z dětského domova naopak často znamená, že mladiství odcházejí nepřipravení, nejistí a mají mnoho nereálných představ a očekávání, které vnější svět nenaplní.

Kromě systematické přípravy na osamostatnění hrají dětské domovy důležitou roli i po odchodu mladistvých z institucionální péče. Řada z nich s dětským domově i v pozdějších letech udržuje blízký kontakt a obrací se na něj v situacích, kdy si s něčím neví rady. Vztah, který si k vychovatelům nebo ředitelům mladiství vytvořili, tedy v některých prvcích opravdu připomíná vztah k rodičům. Tento vztah má bezesporu pozitivní a ochrannou funkci v řadě oblastí a pomáhá mladistvým překonat řadu těžkostí. Na druhou stranu klade na zaměstnance dětských domovů vysoké nároky a tlak a v určité míře může mladistvým bránit v opravdovém osamostatnění se, pokud si po odchodu z dětského domova případně chybějící kompetence nedoplní anebo nevyužijí pomoci neziskových organizací a dalších subjektů zaměřených na tuto cílovou populaci, a naopak zůstávají závislí na dětském domově.

Pomoc dětského domova v přípravě na odchod

Dětské domovy k přípravě mladistvých na odchod přistupují různým způsobem. V online šetření jsme se zaměřili na zkušenosti respondentů, jak konkrétně jim dětský domov pomohl s přípravou na odchod a případně také po odchodu. Štenclová a Čech (2019) se ve svém šetření ptali naopak ředitelů, jaké způsoby práce s klienty užívají dětské domovy při jejich přípravě na odchod. Více než polovina uvedla, že neodlišuje přípravu dětí na samostatný život od běžné, výchovné a vzdělávací činnosti, zatímco přibližně 20 % ji považuje za specifickou aktivitu, na kterou soustředí pozornost alespoň rok před dovršením zletilosti dítěte. Za nejčastěji využívaný přístup označují tzv. nastavení specifického režimu, který představuje například bydlení v tréninkových bytech, kde si jedinci sami hospodaří a jsou nuceni být více samostatní a zodpovědní za své jednání. Kromě toho dětské domovy organizují i systematická setkání s dítětem zaměřená na řešení otázek spojených s odchodem a také spolupracují s neziskovými organizacemi především v projektech týkající se oblasti finanční gramotnosti, posilování motivace, sebedůvěry a víry ve vlastní schopnosti, pracovních příležitostí, sebeobsluhy či zahraničních jazykových pobytů.

„Na život "venku" nás připravovali různě a dlouhodobě, dá se říct. Samy jsme si vařily večeře a o víkendu i obědy. Měly jsme rozdělené služby na úklid společných prostor a o víkendu jsme si uklízely svůj pokoj. Dětský domov byl zapojen do projektu finanční gramotnosti. Konaly se akce (puťák, hory,..), kde se probírala finanční gramotnost. Měly jsme měsíční částku na drogerii, se kterou jsme hospodařily. Asi rok před mým odchodem nechali postavit u děcáku malý domek pro tři plnoleté. Tam jsem byla pár měsíců, než jsem odešla z domova. V tu dobu jsem tam byla s jedním také schopným klukem. Každý jsme dostali měsíčně peníze na jídlo a drogerii a museli jsme se naučit s tím hospodařit, případně spolupracovat. Po měsíci jsme odevzdávali od všech nákupů účtenky. Muselo to sedět na korunu, a když nám něco zbylo, nemohli jsme si to nechat. Jinak nás skoro nekontrolovali. Jeli jsme si sólo, ale furt jsme byli pod nějakým dohledem, a kdykoliv jsme mohli přijít pro radu, pomoc.“

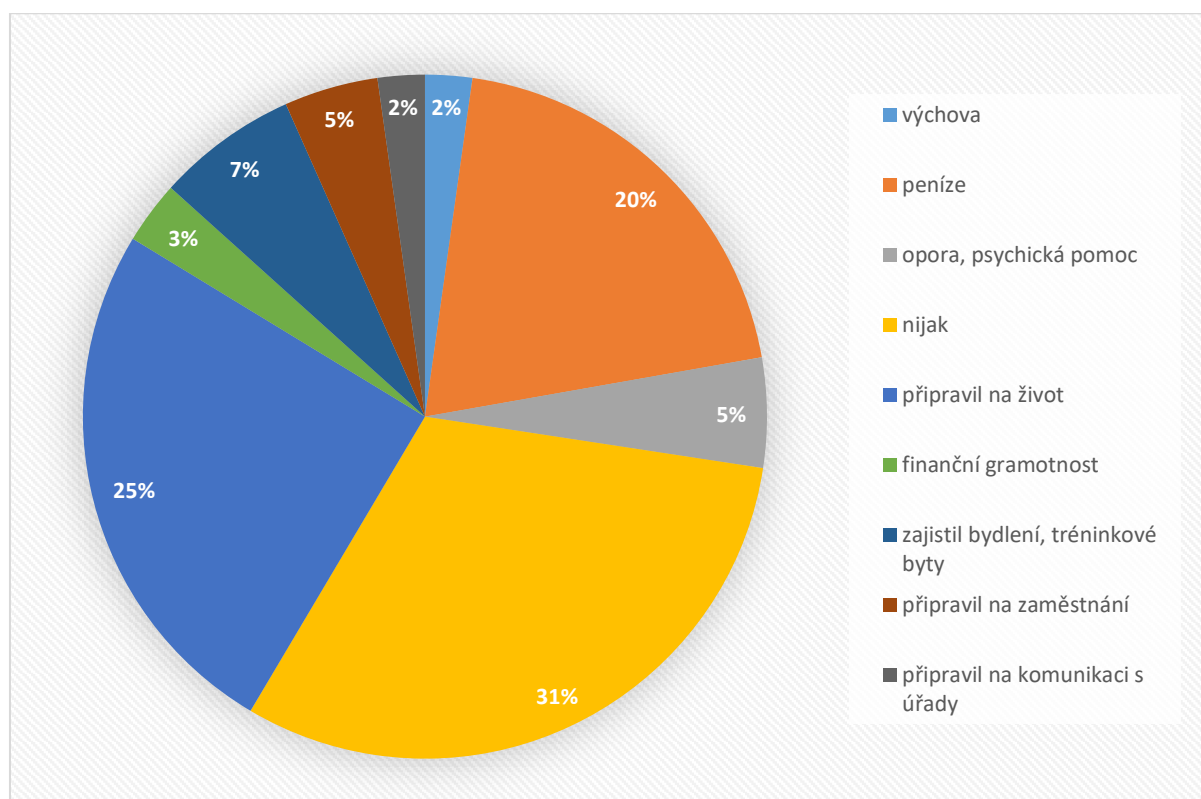
Při srovnání s odpověďmi našich respondentů (viz graf č. 9) vidíme, že 31 % vnímá, že jim dětský domov s přípravou nepomohl vůbec. Je třeba zdůraznit, že se zde ptáme na osobní

pocit respondentů, tedy je možné, že u této necelé třetiny našich respondentů dětský domov s přípravou (systematicky) pracoval, ale respondenti ji nevyhodnotili jako nápomocnou nebo neporozuměli přínosu pořádaných aktivit pro svůj budoucí samostatný život. V této souvislosti můžeme zmínit i další výsledky šetření Štenclové a Štecha (2019), ve kterém 64,8 % respondentů vidí jako velký limit efektivní systémové přípravy nedostatečnou státní podporu. Dále ovšem 61,4 % za limit označuje také nezájem dětí a jejich špatnou motivovanost. Výše uvedené do určité míry potvrzují i informace získané od respondentů v rozhovorech o pracovních zkušenostech.

„V děčáku nám všechny workshopy nebo školení od neziskovek šly jedním uchem tam, druhým ven.“

„V domově jsme měli několik cvičení, chápala jsem, že měla přínos, ale tehdy byla spíše za trest.“

Graf č. 9 Pomoc dětského domova v přípravě na odchod

(zdroj: vlastní zpracování)

U zbývajících částí respondentů (69 %) tedy lze předpokládat, že jim dětský domov nějakou formou v přípravě pomohl, konkrétní formu pomoci však specifikovalo 93 respondentů, tj.

přibližně 60 %. Je tedy možné, že zbývajících 14 respondentů také nepociťovalo, že by jim dětský domov v přípravě pomohl.

V grafu č. 9 pak vidíme, že dvě nejčastější formy podpory jsou komplexní příprava na samostatný život (25 %) a finanční pomoc (20 %). Překvapivé může být, že pouze 3 % respondentů uvádějí pomoc s finanční gramotností – vzhledem k tomu, nakolik dětské domovy, neziskové organizace, média a zkušenosti lidí, kteří již odešli z dětského domova, dokládají, že finanční gramotnost je velkým problémem a věnují značné úsilí jejímu zlepšení. Opět je ale třeba zdůraznit, že šetření nedokládá, že by dětské domovy ve finanční gramotnosti nevzdělávaly, ale jde o subjektivní vnímání respondentů. Podobně zarážející může být, že pouze 5 % respondentů uvedlo, že jim v přípravě na odchod dětský domov poskytl psychickou pomoc, oporu.

Pomoc dětského domova při odchodu

Mladiství zůstávají v dětském domově do svých 18 let, pokud se dříve nevrátí do své biologické rodiny, nebo nedojde např. k pěstounství či přemístění do jiného zařízení. Dověšením 18 let mohou jako právně dospělí z dětského domova kdykoliv odejít. Výjimkou je situace, kdy pokračují ve studiu a pak mohou v domově zůstat až do 26 let.

Pokud jde o ukotvení působnosti dětského domova v otázce odchodu mladistvých ze zařízení, legislativa poskytuje pouze obecnou informaci v zákoně č. 109/2002 Sb. týkající se povinnosti vedoucích pracovníků kontaktovat příslušný městský obvod o očekávaném odchodu, a o poskytnutí poradenství ze strany vychovatelů mladým osobám po opuštění dětského domova. Forma ani rozsah této činnosti není nijak specifikována, což vede k nejednotnému, nesystematickému přístupu k odcházejícím mladistvým. Rozhovory s úspěšně i neúspěšně integrovanými respondenty dobře dokládaly odlišné přístupy dětských domovů při přípravě i při samotném odchodu. Dětský domov mladistvým při odchodu dává finanční příspěvek, takzvané odchodné, jehož výše ale záleží na rozhodnutí dětského domova. Dle Nařízení vlády č. 460/2013 Sb. finanční částka není explicitně stanovená, je pouze stanovené maximum ve výši 30 tisíc Kč. V některých případech finanční příspěvek domovy nahrazují praktickým balíčkem, jinde dávají obojí. Dětské domovy dále nemají povinnost zajistit odcházejícím mladistvým ubytování nebo zaměstnání, ačkoli tyto služby často poskytují. Některé dětské

domovy mají k dispozici tzv. startovací byty, ve kterých se mladiství učí, jak samostatně fungovat a jak hospodařit s omezenými financemi. Kromě materiální a finanční podpory a případného zajištění bydlení nebo zaměstnaní jsou pak dětské domovy pro mladistvé často zdrojem podpory, případně se na ně obracejí s žádostí o radu.

Neplatí zde jednoduchá souvislost mezi podporou a úspěšnou integrací, v případě neúspěšně integrovaných ovšem všichni uváděli, že dětský domov je na odchod nepřipravoval žádným způsobem a při odchodu nezískali žádnou nebo jen minimální pomoc ve formě drobné finanční částky. Podobnou zkušenost měli ovšem i někteří úspěšně integrovaní. Ti, kteří odcházeli bez podpory dětského domova, však z domova šli bydlet k příbuzným nebo partnerům a neuváděli ve své předchozí historii zkušenost s návykovými látkami. Faktor absence podpory dětského domova, sociální opory rodiny, partnera či přátel a dále užívání návykových látek se v případě neúspěšně integrovaných objevoval vždy dohromady.

„Ne, vůbec (mi nepomohli). Hodně lidí, co jsem potkával, si mysleli, že mi musí sehnat bydlení. To vůbec není pravda, ze zákona k vám nemají žádnou povinnost. Padne Vám 18, dají vám občanku a peníze na cestu a nazdar.“

„Asi 700 Kč mi dali.“

„Dostala jsem 10 000 Kč a spoustu vybavení do bytu. Kdykoli jsem mohla zavolat, když jsem měla problém. Když to šlo, ředitelka mi pomohla, vždycky to nějak zařídila.“

„Děčák mi nedal nic. V den 18. narozenin mě vychovatelka vzbudila, že mám jít k řediteli. Tam mi dal občanku, řekl, ať si sbalím věci a sbohem.“

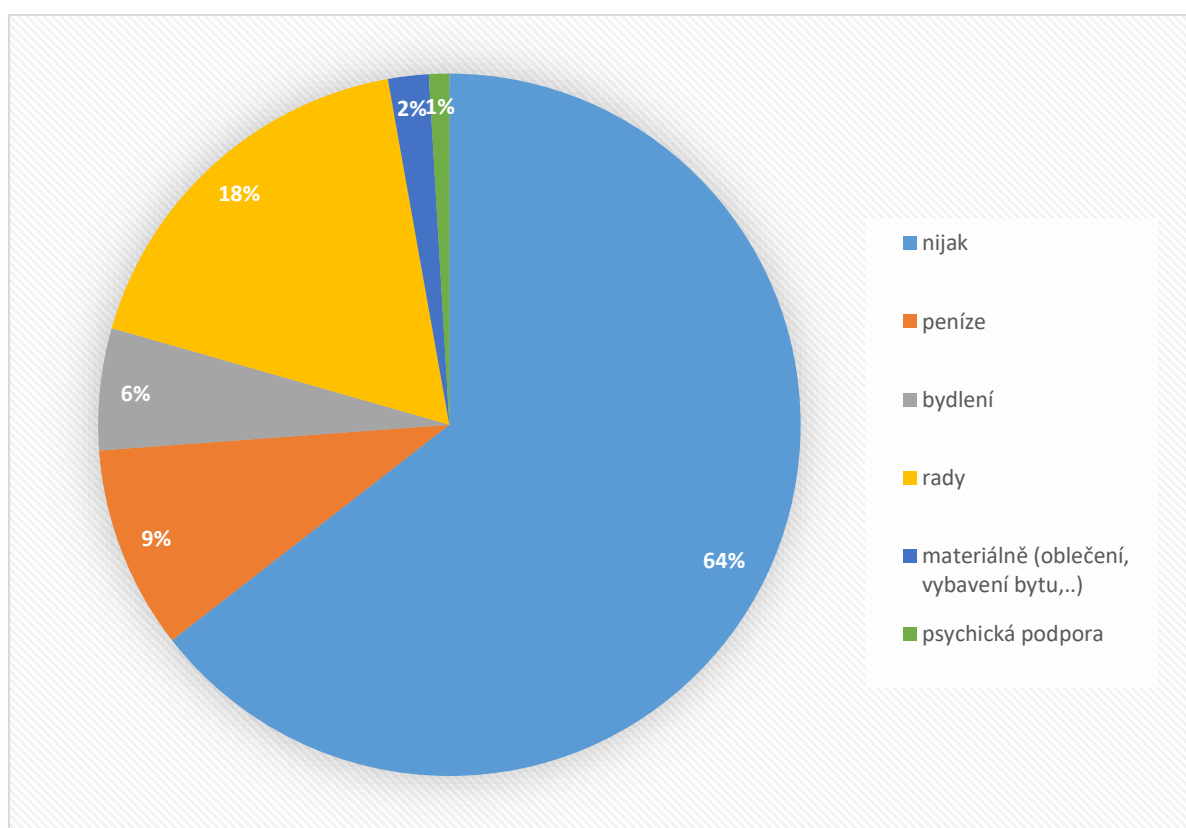
„V domově jsem dostala jen nějaké vybavení. Nadace Terezy Maxové mi pak pomohla sehnat byt.“

Případný nedostatek podpory nemusí být ani tak výsledkem neochoty pomoci jako spíše důsledkem toho, že sami vychovatelé nevědí, co se od nich očekává a tedy ani nemají možnost se adekvátně připravit. Dále zařízení při odchodu poskytuje mladistvým věcnou pomoc (zpravidla jde o vybavení do domácnosti, typicky lůžkoviny, nádobí atp.) nebo jednorázový peněžitý příspěvek, který by měl sloužit k zaplacení nutných prvních větších výdajů, jako je nájem, kauce za ubytování, případně právě nákup různého vybavení domácnosti. V situaci, kdy

mladistvý odejde z dětského domova, ale nejpozději do 1 roku po dosažení zletilosti si tento svůj krok rozmyslí a dále studuje, ho za podmínky volné kapacity dětský domov může opět přijmout.

Nejednotnost postupu dětských domovů, kterou dokumentoval již graf č. 9 týkající se přípravy na odchod, dále dokládá graf č. 10, ukazující jakou pomoc dětské domovy respondentům zajistily při samotném odchodu. Pouze 36 % respondentů online šetření uvedlo, že jim dětský domov nějakým způsobem pomohl. Tito respondenti uvádějí pomoc ve formě rady (18 %), financí (9 %), bydlení (6 %). V jednotkách procent zmiňují také materiální zajištění a psychickou podporu.

Graf č. 10 Pomoc dětského domova po odchodu

(zdroj: vlastní zpracování)

Bez pomoci zůstalo po odchodu 64 % respondentů. Přitom odchod z dětského domova je pro mladistvé velmi náročnou situací, neboť odcházejí z prostředí, do kterého se již (ve většině případů) nemají možnost vrátit. Matoušek (2019) označuje odchod z dětského domova do samostatného života jako krok do prázdna. Toto je velmi odlišný životní mezník ve srovnání

s dětmi vyrůstajícími v rodině – i po osamostatnění se k rodičům vrací ve formě návštěv, v případě životních obtíží se mohou často vrátit i na delší dobu, a rodiče jim i po odchodu vypomáhají mnoha způsoby. Mladiství z dětského domova tuto sociální oporu po osamostatnění nemají, ačkoli dětský domov pro větší část z nich byl skutečným domovem, a pro mnohé z nich byl – na rozdíl od biologické rodiny – místem, kde žili rádi a kam se rádi vraceli.

„Nevím, jak to mám popsat, pro mě to bylo, no bral jsem to tam jako doma. Pro mě to bylo strašně těžké loučení.“

Část IV – Život po odchodu z dětského domova

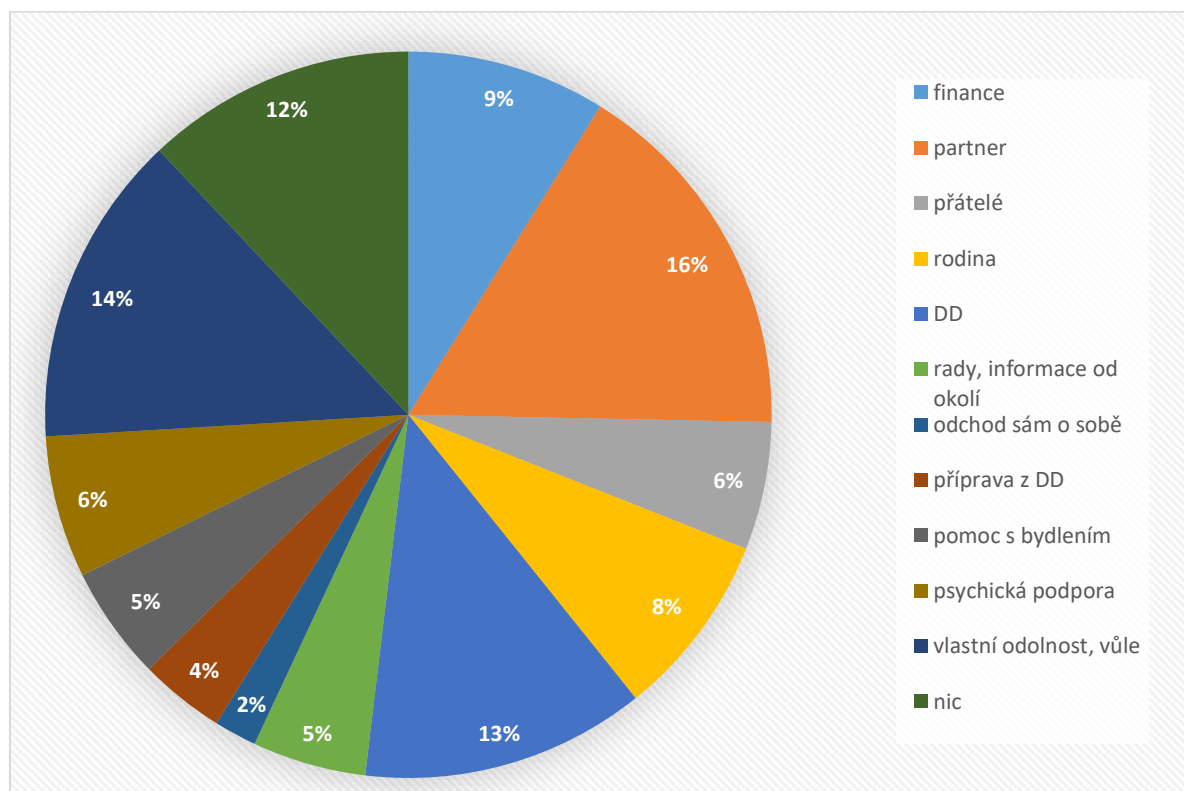
Podle Klímové Chaloupkové (2018) je součástí osamostatnění se od rodiny ukončení studia, vstup do prvního zaměstnání, začátek prvního partnerského soužití či založení rodiny. Jedinec spolu s osamostatněním získává novou svobodu, ale spolu s ní i povinnosti, které do té doby řešit nemusel, protože je zajišťovali dospělí lidé kolem něj. Nově se musí vyrovnávat s rozparem mezi svými přáními a očekáváními ohledně civilního života na jedné straně, a očekáváními a požadavky které na něj okolí klade jako na samostatného, dospělého člověka. V souvislosti s osamostatněním se po odchodu z dětského domova se často hovoří o tzv. syndromu ústavní závislosti (Musil, 2000), kdy adaptace na ústavní podmínky, která dětem usnadňuje život v dětském domově po odebrání z primární rodiny, v pozdějším věku snižuje schopnost těchto dětí adaptovat se na samostatný život. Podmínky civilního života se od toho v ústavní péči velmi liší, protože v ústavu mají děti zajištěnou stravu, ubytování, finance, jejich denní režim je jasně daný vychovateli a vytvoření pocitu odpovědnosti za svůj život může být velmi komplikované. Běžné každodenní záležitosti, jako je uspokojení základních potřeb, uspořádání denního režimu, zajištění si vhodného ubytování, zaměstnání, hospodaření s penězi, komunikace s úřady, to všechno představuje novou a pro některé nezvladatelnou výzvu, pokud jedinci nejsou během pobytu v dětském domově na tyto situace systematicky připravováni a nejsou jim alespoň v nějaké míře zprostředkovány zkušenosti se životem mimo ústavní péči. Nedostatek zkušeností se pak může odrážet v nereálných očekáváních a představách o životě mimo dětský domov, může s sebou nést i určitou naivitu, se kterou mladiství vstupují do sociálních interakcí a která může být zdrojem různých problémů, jak bylo popsáno v dřívějších částech.

V této části se tedy zaměříme na to, co respondentům podle jejich názoru nejvíce pomohlo v osamostatnění se po odchodu z dětského domova, jakou pomoc a informace naopak nejvíce postrádali a kde případně chybějící informace zjišťovali.

Co respondentům nejvíce pomohlo po odchodu z dětského domova?

V grafu č. 11 vidíme, že pro respondenty měla největší význam sociální opora, ať už v užším smyslu, tedy partner, rodina a neblíží přátelé (souhrnně 30 %), nebo v širším smyslu, včetně vztahů k dětskému domovu a podpory okolí celkově (souhrnně 49 %). Pokud bychom se podívali na jednotlivé faktory, druhým nejčastěji zmiňovaným po partnerovi (16 %) je vlastní odolnost a vůle (14 %), následovaná dětským domovem (13 %).

Graf č. 11 Co Vám po odchodu z dětského domova nejvíce pomohlo?

(zdroj: vlastní zpracování)

Odolnost neboli resilience je fenomén, který je v oblasti pozitivní psychologie intenzivně zkoumaný v řadě souvislostí, několik studií se však zaměřilo konkrétně i na resilienci v kontextu pobytu a odcházení z ústavních zařízení (Mishra & Sondhi, 2022; Isakov & Hrnčic, 2021; Schofield a kol., 2017; van Ijzendoorn, 2011). Vysoká míra resilience bývá spojena s pocity jistoty, pohody a bezpečí a také s pozitivními očekáváními od budoucnosti, úzce navíc souvisí s lepší připraveností na odchod z dětského domova. Mladiství s vyšší mírou resilience mají častěji rozvinuté efektivní copingové strategie pro vyrovnávání se s problémy, lépe

zvládají zátěž a nepodléhají beznaději. Zmíněné studie také poukazují na souvislost mezi resiliencí a sociálními a samoobslužnými dovednostmi, jednoznačně tedy přispívá k osamostatnění jedince.

V tomto kontextu může být přínosným koncept Steina (2008), který na základě výzkumů zabývajících se resiliencí a přizpůsobením jedinců vyrůstajících v ústavním zařízení vytvořil typologii, rozlišující tři skupiny dle úspěšnosti integrace do společnosti.

- tzv. „úspěšně přecházející“ (moving on) - jedná se o jedince, kterým se podařilo navázat bezpečné vztahu s jistou citovou vazbou, a právě proto se dokáží od dětského domova odpoutat, odchod je nenaplňuje obavami a úzkostí. Tito mladiství v dětském domově zažili postupnou, systematickou přípravu, dětský domov opustili v pozdějším věku a samostatný život pro ně představuje lákavou výzvu. Z hlediska nabízené podpory tuto dokáží dobře využít a často udržují kontakt s bývalými vychovateli.
- Tzv. „přeživší“ (survivors) - zažili v životě více nestability a problémů a vytvoření bezpečného vztahu s druhou osobou je pro ně obtížné, často zažívají nedůvěru. Častěji opouštěli zařízení v mladším věku, i proto mívají nižší vzdělání a častěji bývají nezaměstnaní. V důsledku toho mohou být ohroženi bezdomovectvím, nemají v okolí sociální oporu, a proto se stávají více závislími na pomoci externích služeb. Sami však svoji životní situaci nehodnotí výrazně negativně, vnímají ji jako proces na cestě k samostatnosti.
- Tzv. „oběti“ (victims) – patří mezi nejvíce ohroženou a znevýhodněnou skupinu. Pod vlivem velmi negativních raných zkušeností z primární rodiny jsou možnosti ústavní péče velmi limitované, protože tyto zkušenosti jim nemůže kompenzovat a ani není možné v současných podmínkách pomoci jim překonat traumata. Během pobytu v domově ani po odchodu si nedokáží vytvořit bezpečnou citovou vazbu k druhým lidem, vztahy pro ně představují neustálou možnost nebezpečí a ohrožení, a jejich šance na začlenění do společnosti jsou při odchodu velmi malé. Kvůli velkému množství potřeb, které lze jen obtížně zabezpečit skrze služby následné péče, tato skupina nejčastěji v integraci selhává a potýká se s důsledky v podobě nezaměstnanosti, bezdomovectví a izolace od společnosti.

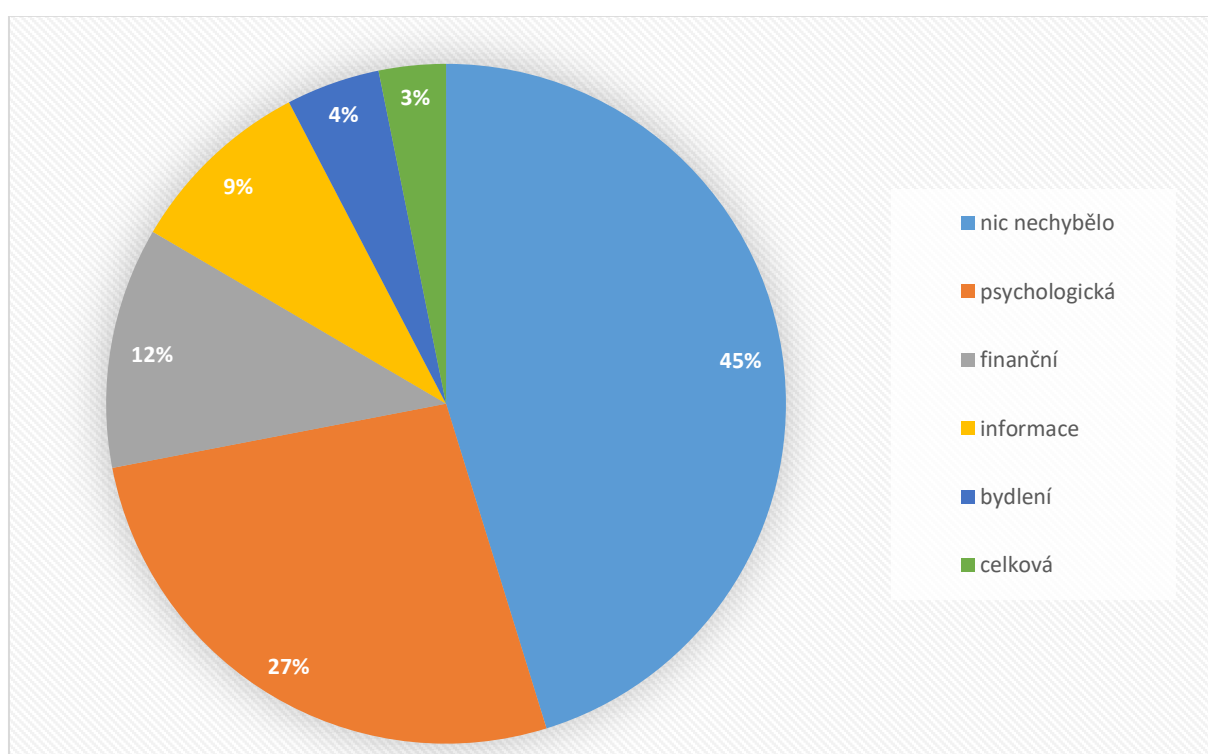
Vnímaná vlastní odolnost může být důvodem, proč řada mladistvých nevyužívá po odchodu z dětského domova žádnou formu podpory. Celkem 123 respondentů uvedlo, že z nějakého důvodu nevyužili žádnou z nabízených forem poradenství. Z tohoto počtu 71 % respondentů odpovědělo, že se chtěli postarat sami o sebe, dokázat si, že to zvládnou. Následovaly odpovědi „Nevěděl/a jsem, že mohu nějakého poradenství využít“ (17 %) a „Nevěřím, že by mi někdo mohl opravdu dobře poradit“ (12 %). Všichni respondenti, kteří uvedli, že po odchodu z dětského domova jim nejvíce pomohla vlastní odolnost, patří mezi zmíněných 71 % respondentů. Naopak 12 % respondentů, kteří uvedli, že jim nepomohlo nic, se kryjí se skupinou 12 % respondentů, kteří nevěří, že by jim někdo mohl dobře poradit.

Překvapivé může být, že ačkoli 36 % respondentů online šetření uvedlo, že jim dětský domov nějakým způsobem pomohl (viz graf č. 10), pouze 4 % respondentů zde uvedly, že příprava z dětského domova jim po odchodu nějak pomohla.

Jakou pomoc a informace mladiství po odchodu postrádali?

Další otázkou, na kterou jsme se v online šetření ptali, bylo, jaký typ pomoci po odchodu nejvíce postrádali. V grafu č. 12 vidíme, že zatímco 45 % respondentů žádná konkrétní pomoc nechyběla, 27 % uvedlo psychologickou pomoc. Následovala pak pomoc finanční, poskytnutí informací potřebných pro samostatný život, pomoc s bydlením a celková pomoc s osamostatněním, tyto kategorie jsou dohromady procentuálně zastoupeny přibližně stejně jako výše uvedená psychologická pomoc.

Graf č. 12 Jakou pomoc jste po odchodu nejvíce postrádali?

(zdroj: vlastní zpracování)

Také respondenti z dětských domovů, se kterými jsme vedli rozhovory o jejich pracovních zkušenostech, uváděli, že dětem v domově, ale také mladým dospělým po odchodu chybí odborná psychologická péče. V dětském domově jim ji nikdo nenabídne a po odchodu na ni nemají peníze, neumí si ji zajistit nebo se obávají další stigmatizace. Přitom ale respondenti vnímají potřebu této pomoci.

„Mladiství z děčáku mají svůj nevyřešený komplex, protože jim chybí rodina.“

„Psychoterapeutická péče v dětském domově prostě chybí, ale ty problémy nezmizí, pak se to odráží v životě dál, i v neúspěšnosti v práci.“

To, jak zahlcující může být pro mladistvé po odchodu z dětského domova střet s každodenními povinnostmi „běžného života“, a jakým výzvám musí čelit v momentě, kdy si uvědomí, co vše si z dětského domova neodnesli, dokládá i výpověď jedné respondentky z online šetření, která blíže popsala svoji zkušenost s osamostatňováním.

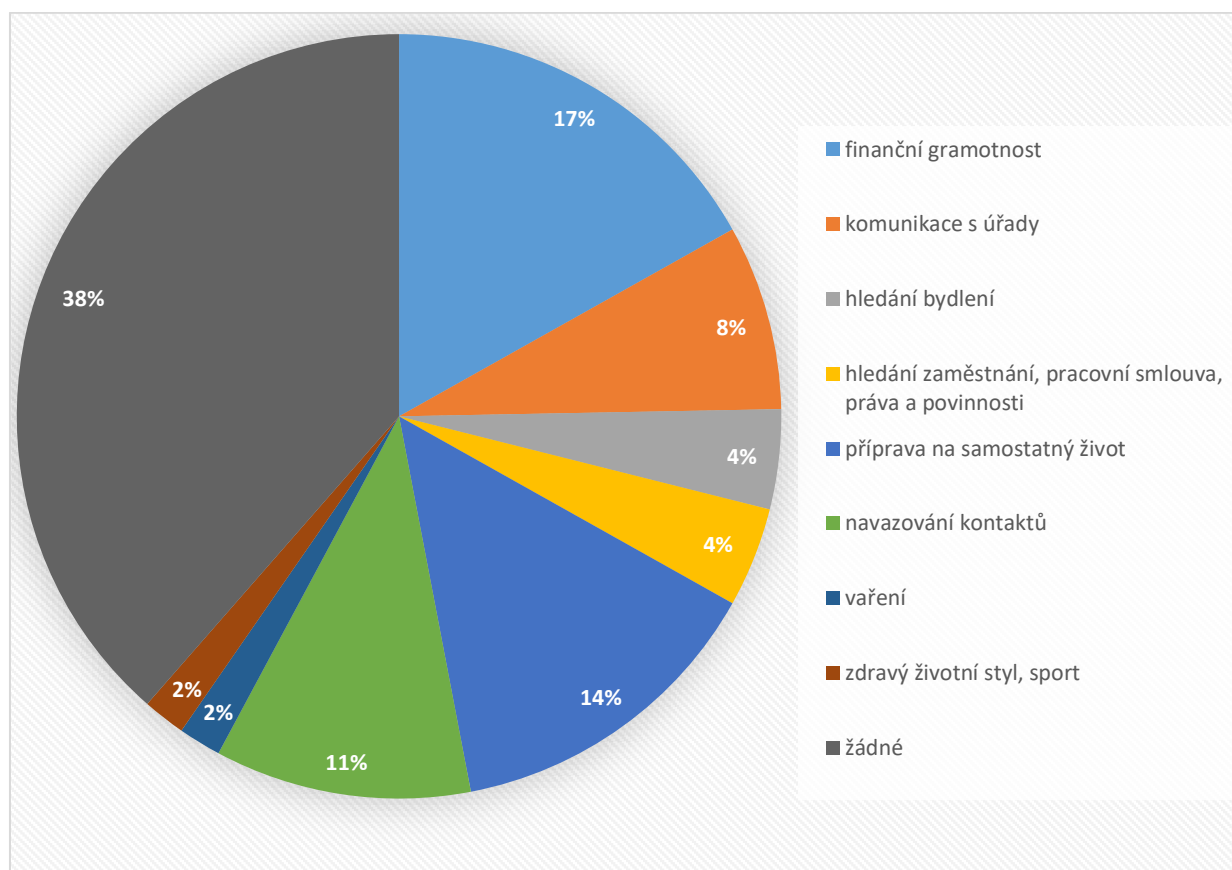
„Informace od pracovníků dětského domova, na koho se můžu obrátit s jakou potřebou, co lze zajistit, kam zavolat, na co mám nárok, co je možné dosáhnout, chyběly mi plány do budoucna atd. Ty pracovníci mě mohli v tomto ohledu víc vyškolit nebo mi dát nějaké informace třeba v sešitě, samozřejmě kontakt na projekt Šance do života, kde by mi pomohli se vším je ideální, nebo aspoň tipy na bydlení, pokud se nebude dařit atd. Určitě ale nejvíc chybí možnost jít někam bydlet do levného bydlení, nejlépe sociálního ale ne ubytovna. Takže fakt bydlení, práce pro zajištění peněz a pomáhající organizace pro doprovázení nebo získání informací, které potřebujeme.“

Ačkoli to, že by po odchodu z dětského domova postrádali nějaké informace, přímo zmínilo jen 9 % respondentů, graf č. 13 ukazuje, že nějaký typ informací chyběl 97 respondentům, tj. 62 %. Respondenti postrádali především informace týkající se finanční gramotnosti, přípravy na samostatný život (jak se o sebe postarat sám) a navazování kontaktů. Následovaly praktické informace o různých aspektech života.

„Neměla jsem zkušenosti s podpisem smluv (pracovní, podnájemní atd.), neznala jsem souvislosti ani práva a povinnosti zaměstnance, rozdíl mezi smlouvami. Neuměla jsem hospodařit s penězi, nést odpovědnost za každý svůj krok, plánovat si svůj čas, svoje povinnosti, přinutit se k nim. „

I přes množství různých programů na podporu finanční gramotnosti a dalších oblastí samostatného života 17 % respondentů po odchodu z dětského domova vnímalo svoji finanční gramotnost jako nedostatečnou, 14% chyběly jakékoli informace ohledně samostatného života, 11 % pak pociťovalo problémy v navazování kontaktů s druhými lidmi.

Graf č. 13 Jaké informace Vám po odchodu nejvíce chyběly?

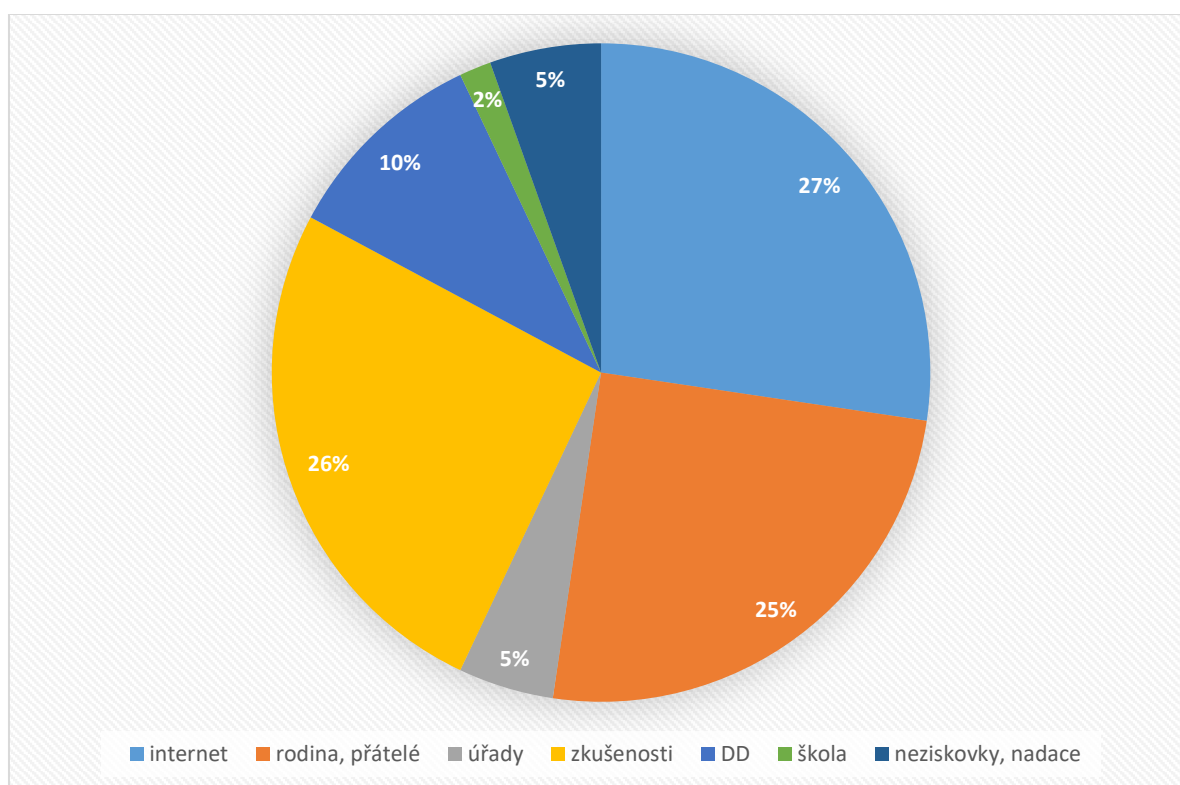
(zdroj: vlastní zpracování)

Ačkoli téma navazování kontaktu by se mohlo zdát marginální a dětské domovy mu nemusí věnovat velkou pozornost, zkušenosti respondentů naznačují, že utváření přátelských i pracovních vztahů je pro ně po odchodu z dětského domova často velkým problémem. Již dříve jsme uvedli, že někteří mladiství mají po odchodu z domova tendenci nedostatky v navazování vztahů nahrazovat „kupováním si kamarádů“, a to i v situaci, kdy nemají peníze pro zajištění svých základních potřeb. Kromě toho také respondenti zmiňovali konflikty v práci, kdy měli potíže začlenit se do pracovního kolektivu a řešit běžné neshody. Kromě větší podpory systematické přípravy na samostatný život a důrazu na finanční gramotnost je tedy

při přípravě na osamostatnění potřeba věnovat pozornost i rozvoji některých sociálních dovedností, především těch, vztahujících se k utváření sociálních kontaktů, a to zvláště u těch dětí a mladistvých, kteří už během pobytu v dětském domově mají s těmito oblastmi potíže.

V souvislosti s chybějícími informacemi je důležité podívat se i na to, jakým způsobem se s tímto vnímaným nedostatkem respondenti vypořádávají (viz graf č. 14).

Graf č. 14 Kde jste informace hledali?

(zdroj: vlastní zpracování)

Celkem 26 % respondentů uvedlo, že informace nikde aktivně nezjišťují, ale zkušenostmi se učí, jaká cesta je správná a jaká ne. Ačkoli tento přístup se může v řadě oblastí života ukázat jako účinný (například v oblasti sociálních kontaktů), v případě nedostatků v takových oblastech, jako je finanční gramotnost, pracovní smlouvy nebo zajištění si bydlení by ověřené informace získané z adekvátního zdroje respondenty ušetřily mnoha chyb s někdy závažnými důsledky. Zde je třeba zdůraznit i to, že nejméně využívanými zdroji informací úřady a neziskové organizace, které přitom pomoc s finanční gramotností, pracovní poradenství nebo pomoc se zajištěním ubytování nabízejí. Naopak nejčastěji používanými zdroji informací kromě

vlastních zkušeností jsou internet (27 % respondentů) a rodina nebo přátelé (25 % respondentů). Někteří respondenti se pak s žádostí o informační pomoc obracují i na dětské domovy, zde se jedná především o respondenty, kteří z domova odešli před krátkou dobou.

Využívané formy poradenství

V této části se zaměříme na využívání formální podpory v prvních třech letech po odchodu z dětského domova. Jak ukazují data prezentovaná výše, respondenti se s prosbou o radu obracují nejčastěji na rodinu, přátele, hledají na internetu nebo jdou cestou pokus-omyl a hledají správnou cestu sami. Data prezentovaná v této části ovšem ukazují, že v nějakém momentu určitá část respondentů využila nebo využívá formální poradenství zaměřené na psychické problémy, pomoc s hledáním práce, finance, právní nebo sociální poradenství. Zde je třeba poznamenat, že data zcela neodpovídají výše uvedeným informacím o tom, proč respondenti nevyužili žádnou podporu – celkem 123 respondentů uvedlo, že z nějakého důvodu nevyužili formální podporu, což představuje 79 % z celkového počtu respondentů. V tabulce č. 5 vidíme procentuální zastoupení jednotlivých druhů podpory a spokojenost s nimi, podle zastoupení podpory tedy vidíme, že její využití uvedli i ti z respondentů, kteří dříve zmínili, že pomoc nevyužili vůbec. Lze uvažovat nad tím, že někteří respondenti při vyplňování spíše mysleli na to, proč by pomoc nevyužili znovu, v daném momentu, než že by mysleli na v minulosti využití formy podpory. Dalším možným vysvětlením může být to, že respondenti určité si určité formy poradenství nespojují s podporou, která by jim pomohla v integraci do společnosti, ale mohou ji vnímat spíše jako „nutné zlo“ než pomoc.

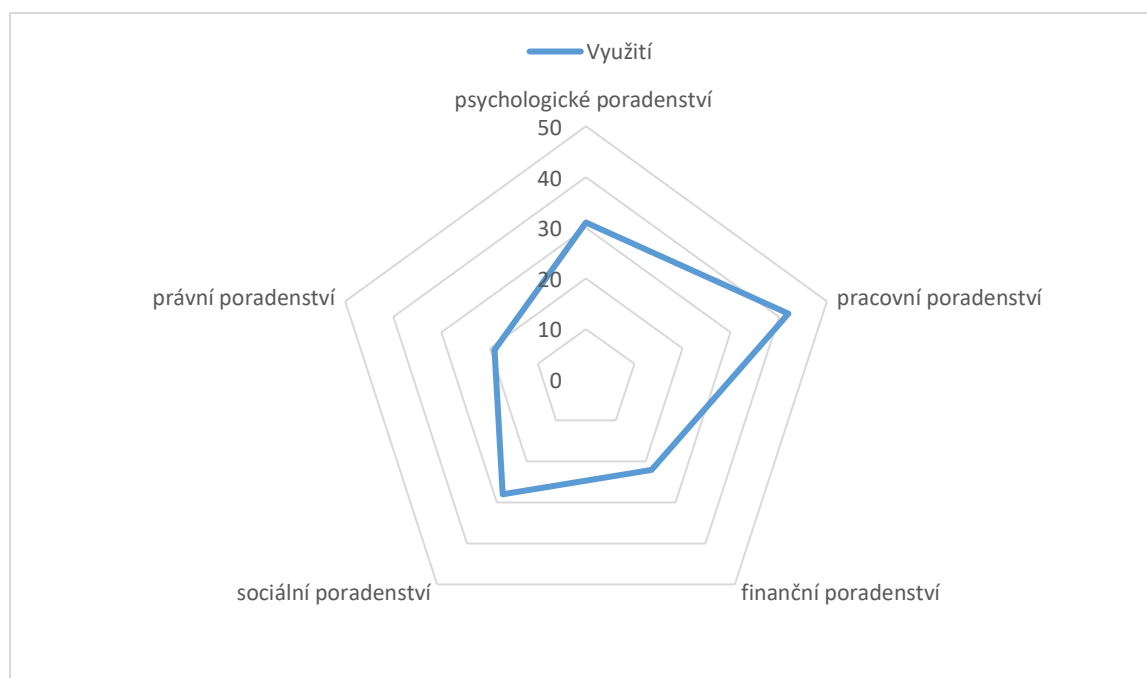
Tabulka č. 5 Využití a spokojenost s poradenstvím

Typ pomoci	Využití (%)	Spokojenost (1-5)
psychologické poradenství	31	2,9
pracovní poradenství	42	2,2
finanční poradenství	22	2,8
sociální poradenství	28	2,1
právní poradenství	19	2,7

(zdroj: vlastní zpracování)

Mezi nejčastěji vyhledávané (viz graf č. 15) patří pracovní poradenství, na druhém místě najdeme psychologické poradenství, které využila téměř třetina respondentů. Na potřebu psychologické podpory jak pro děti v dětských domovech, tak i pro mladistvé po odchodu, přitom opakovaně upozorňují dětské domovy, organizace pracující s cílovou skupinou i respondenti v našem výzkumu. Nejméně využívané je naopak právní poradenství, jelikož ale velká část problémů respondentů, jak vyplývá i z **rozhovorů s respondenty 10+ a s rozhovorů o pracovních zkušenostech**, se týká pracovního prostředí, pracovních smluv a podmínek práce, související právní aspekty pravděpodobně respondenti mohou řešit v rámci pracovního poradenství. Relativně málo využívané je sociální poradenství, kam spadá například spolupráce se sociálním kurátorem. Zde stojí za zmínku, že kurátora jako důležitou osobu při osamostatňování se, řešení problémů, hledání informací a podpory, nikdo z respondentů konkrétně nezmínil.

Graf č. 15 **Jaké poradenství jste využili?**

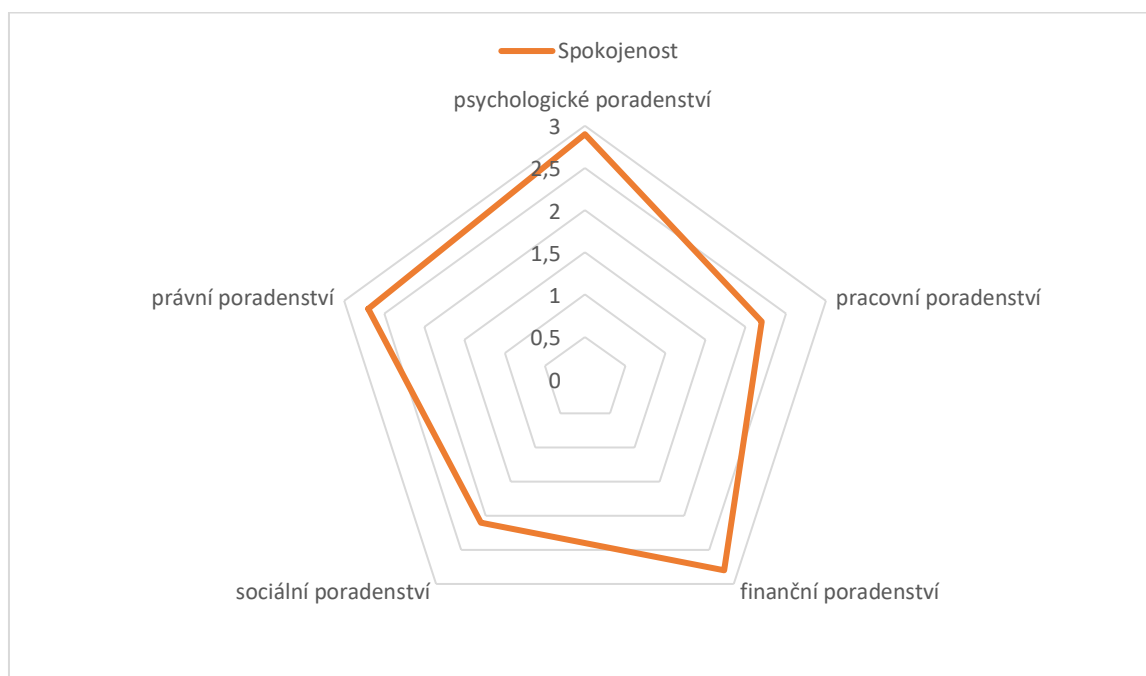

(zdroj: vlastní zpracování)

Respondenti dále označili, jak moc byli s daným poradenstvím spokojeni a to na škále 1-5, kde 5 značí největší spokojenost (viz graf č. 16). Při pohledu na grafy č. 15 a 16 si můžeme povšimnout, že časté využívání určité podpory nutně neznamená, že by respondenti byli

s danou podporou spokojení. Nejlépe hodnocené je psychologické poradenství (2,9 bodů), nejhůře naopak sociální poradenství (2,1 bodů), které je i nejméně využívanou formou podpory. Největší rozpor najdeme u finančního a pracovního poradenství. Pracovní poradenství je relativně často využíváno (42 %), ale spokojenost s ním je ve srovnání s jinými druhy podpory relativně nízká (2,2 bodů). Naopak finanční poradenství patří mezi nejméně využívané (22 %), ale respondenti zde uvádějí relativně vysokou spokojenost (2,8 bodů).

Graf č. 16 Jak jste byli s poradenstvím spokojeni?

(zdroj: vlastní zpracování)

V případě spokojenosti s podporou je třeba uvažovat v kontextu problematiky, kterou zde respondenti řeší. Zatímco po absolvování psychologického poradenství mohou respondenti zažívat úlevu z vyřešení svých osobních problémů a finanční poradenství jim může nabídnout vhodnou cestu k tomu, jak ušetřit peníze a například snížit zadlužení domácnosti, v případě pracovního poradenství může být situace odlišná. Jak jsme již popsali v úvodu tematické zprávy, mladiství opouštějí dětský domov často v 18 letech, ve většině případů s výučním listem, někdy s neukončeným vzděláním. Pokud tedy od pracovního poradenství očekávají získání dobře placené práce v místě bydliště apod. (viz očekávání od práce popsána v části o zaměstnání) nebo chtějí řešit neuspokojivou pracovní situaci, kdy se například v práci dostávají do konfliktů a tyto neumí řešit, proto z práce odcházejí, poradenství jim nemusí nabídnout

žádné uspokojivé řešení. Velký význam zde má průběžná práce na rozvoji pracovních návyků, práce s motivací a cílevědomostí, ale také například zajištění kariérního poradenství v době pobytu v dětském domově, podpora profesních zájmů a větší důraz na studium oborů na základě jiných kritérií než například logistická výhodnost pro dětský domov.

Část V – Statistická analýza postavení respondentů na trhu práce, jejich situace s bydlením a jejich dosaženého vzdělání

Data, která byla představena v předchozím textu, jsme využili pro statistické vyhodnocení postavení dotazovaných na trhu práce, jejich situace s bydlením a jejich dosaženého vzdělání. Statistická analýza se opírá o plný vzorek dat a byla provedena s využitím metody nejmenších čtverců (OLS).

Představení dat a regresního modelu

Převážná většina dat je kategorická, nenabývá tedy hodnot na určitém intervalu. Výjimkami jsou tři proměnné, které byly v této části analýzy použity: počet odpracovaných let, počet let strávených v dětském domově a počet let od odchodu z dětského domova. Všechny ostatní proměnné bylo třeba transformovat na binární proměnné, které nabývají hodnoty 1, pokud platí, že je splněna podmínka vyjádřena názvem proměnné, a hodnoty 0, pokud daná podmínka splněna není. S ohledem na použité proměnné pak platí následující:

- vyšší vzdělání: hodnota 1 (maturita či vysokoškolský diplom), jinak hodnota 0
- plný úvazek: hodnota 1 (pracuje na plný úvazek, jinak hodnota 0)
- práce ve vystudovaném oboru: hodnota 1 (pracuje ve vystudovaném oboru), jinak hodnota 0
- dobré bydlení: hodnota 1 (bydlí ve vlastním či pronájmu), jinak hodnota 0
- muž: hodnota 1 (je muž), jinak hodnota 0
- kontakt s rodinou po odchodu z DD: hodnota 1 (ano), jinak hodnota 0
- institucionální pomoc: hodnota 1 (při odchodu z DD využil nějakou formu poradenství), jinak hodnota 0
- pracovní poradenství: hodnota 1 (při odchodu z DD využil tuto formu poradenství), jinak hodnota 0
- právní poradenství: hodnota 1 (při odchodu z DD využil tuto formu poradenství), jinak hodnota 0
- sociální poradenství: hodnota 1 (při odchodu z DD využil tuto formu poradenství), jinak hodnota 0

- chybějící finanční pomoc: hodnota 1 (při odchodu z DD chyběla tato forma pomoci), jinak hodnota 0
- chybějící pomoc s bydlením: hodnota 1 (při odchodu z DD chyběla tato forma pomoci), jinak hodnota 0
- chybějící psychologická pomoc: hodnota 1 (při odchodu z DD chyběla tato forma pomoci), jinak hodnota 0
- město: hodnota 1 (bydlí ve městě, kromě krajského a Prahy), jinak hodnota 0
- krajské město: hodnota 1 (bydlí v krajském městě), jinak hodnota 0
- Praha: hodnota 1 (bydlí v Praze), jinak hodnota 0

Celkem byly odhadnuty čtyři regresní rovnice. První dvě se týkají postavení na trhu práce, kdy v prvním případě je jako závislé proměnná uvažována práce na plný úvazek a ve druhém případě je nezávisle proměnnou počet odpracovaných let. Třetí regresní rovnice sledovala vzdělání, konkrétně na čem závisí skutečnost, že dotazovaný dosáhl vyššího vzdělání. Poslední regresní rovnice sledovala závislost bydlení, a to v podobě výše definovaného dobrého bydlení, na příslušných faktorech.

Výstupy regresního modelu byly hodnoceny především v rovině chování reziduí regresního modelu. Aby byl odhad validní a nevychýlený, rezidua nesmí být korelována mezi sebou, současně by neměla vykazovat heteroskedasticitu a měla by sledovat normální rozdělení.

V mnoha případech analýzy průřezových dat není autokorelace reziduí z podstaty problému vůbec řešena, protože neexistuje důvod se domnívat, že by mohla být přítomna (dotazování náhodných lidí z určitého homogenního prostředí). Domníváme se, že i naše studie je této situaci poměrně blízko. Přesto případnou přítomnost autokorelace v reziduích testujeme prostřednictvím Durbinova-Watsonova testu, jehož hodnota by měla být kolem čísla 2. Jsme si vědomi, že tento test není pro daný případ optimální. Z podstaty sběru dat a výsledků tohoto statistického testu však usuzujeme, že rezidua níže uvedených čtyř regresních modelů statisticky významnou autokorelaci neobsahují. Hodnoty Durbinovy-Watsonovy statistiky jsou uvedeny níže u každého regresního modelu.

Pro vyhodnocení případné přítomnosti heteroskedasticity v reziduích jsme použili Breusch-Pagan-Godfreyho test (BPG), který pracuje s nulovou hypotézou ve formě absence heteroskedasticity. V tabulkách uvádíme P-hodnotu příslušné Chi-2 statistiky, která by neměla

klesnout pod 0.1. Taková situace v žádném ze čtyř níže uvedených případů nenastává, takže z tohoto pohledu vyhodnocujeme výstup tak, že rezidua v žádném případě neobsahují statisticky významnou heteroskedasticitu.

Otázku, zda rezidua přibližně sledují normální rozdělení, jsme ověřovali pomocí Jarque-Berovo (JB) testu, který pracuje s nulovou hypotézou ve formě, že rezidua sledují normální rozdělení. V tabulkách uvádíme P-hodnotu příslušné JB statistiky, která by neměla klesnout pod 0.1. Taková situace v žádném ze čtyř níže uvedených případů nenastává, takže z tohoto pohledu vyhodnocujeme výstup tak, že rezidua v každém případě sledují normální rozdělení.

Regresní modely jsou rovněž hodnoceny z pohledu F testu. F test pracuje s nulovou hypotézou, kdy jsou všechny regresní koeficienty nezávisle proměnných společně rovny nule. Pokud by nebylo možné nulovou hypotézu zamítnout, znamenalo by to, že daný regresní model vůbec nevysvětluje variabilitu závisle proměnné. Níže uvedené tabulky uvádí hodnotu F testu a pak rovněž P hodnotu daného F testu, která by měla být nižší než 0.1, což potom znamená, že pravděpodobnost, že je nulová hypotéza platná, je nižší než 10 %. Ve většině případů, je P hodnota mnohem nižší, takže nulová hypotéza je v tomto případě zamítnuta s vysokou statistickou významností.

Pro úplnost uvádíme i procento vysvětlené variability závislé proměnné, R^2 , i když s ohledem na sběr dat samozřejmě nebylo cílem vysvětlit vysoké procento variability daných závislých proměnných, ale spíše ověřit, které faktory se při jejich vysvětlení zdají být statisticky významné.

Statistická významnost jednotlivých faktorů, nezávisle proměnných byla testována standardním t testem, jehož nulová hypotéza je, že odhadnutý koeficient je pro daný faktor neodlišitelný od nuly. Platnost nulové hypotézy tedy v tomto případě znamená, že daný faktor, nezávisle proměnná, je pro vysvětlení dané závisle proměnné neúčinná. Tabulky uvádějí jak hodnoty těchto t statistik, tak jim příslušné P hodnoty. Daný faktor je chápán jako statisticky významný, pokud je příslušná P hodnota nižší než 0.1, což znamená, že pravděpodobnost, že je daný faktor nepodstatný, je nižší než 10 %. Tabulka pak samozřejmě uvádí příslušné odhadnuté koeficienty pro dané nezávisle proměnné. Nyní přistoupíme k vyhodnocení jednotlivých odhadů.

Vyhodnocení jednotlivých regresních modelů

Z odhadu regresního modelu pro binární proměnnou „plný úvazek“ (viz tabulka č. 6) plyne, že statisticky významnými faktory této charakteristiky postavení na trhu práce, jsou:

- Skutečnost, zda dotazovaný bydlí ve městě,
- Skutečnost, zda dotazovaný bydlí v krajském městě,
- Skutečnost, zda dotazovaný využil při odchodu z dětského domova sociální poradenství,
- Počet let od odchodu z dětského domova,
- Skutečnost, zda je dotazovaný mužem,
- Skutečnost, zda dotazovanému po odchodu z dětského domova chyběla psychologická pomoc.

Skutečnost, že dotazovaný využil při odchodu z dětského domova sociální poradenství, a že mu po odchodu z dětského domova chyběla psychologická pomoc, má negativní dopad na závisle proměnnou. To znamená, že tyto dvě charakteristiky snižují pravděpodobnost, že dotazovaný pracuje na plný úvazek. Ostatní faktory mají naopak pozitivní dopad, tedy skutečnost, že dotazovaný žije ve městě či krajském městě a je mužem zvyšují pravděpodobnost plného pracovního úvazku, stejně jako počet let od odchodu z dětského domova. Poslední proměnná zřejmě zachycuje délku pracovních zkušeností.

V případě pohlaví je třeba vzít v úvahu fakt, že řada dotazovaných žen byla na mateřské dovolené, z respondentů-mužů navíc rodičovskou dovolenou nečerpal nikdo. Daný odhad tedy nelze automaticky interpretovat ve smyslu diskriminace.

Tabulka 6: Regresní model pro nezávisle proměnnou „plný úvazek“

Závisle proměnná: plný úvazek

Metoda: OLS

Počet pozorování: 156

Nezávisle proměnné	Odhad	Směrodatná chyba	t-statistika	p-hodnota
konstanta	0.145053	0.191440	0.757692	0.4499
vyšší vzdělání	0.061104	0.125697	0.486123	0.6276
institucionální pomoc	0.057746	0.082496	0.699981	0.4851
město	0.204114	0.114087	1.789102	0.0758
krajské město	0.267224	0.126852	2.106580	0.0370
Praha	0.050519	0.137483	0.367460	0.7138
pracovní poradenství	0.027692	0.115251	0.240275	0.8105
	-		-	
právní poradenství	0.092985	0.111421	0.834535	0.4054
	-		-	
sociální poradenství	0.174352	0.092556	1.883752	0.0617
počet let od odchodu z DD	0.090611	0.040369	2.244576	0.0264
muž	0.188061	0.092110	2.041705	0.0431
práce ve vystudovaném oboru	0.078689	0.084241	0.934097	0.3519
počet let strávených v DD	0.003929	0.009227	0.425791	0.6709
	-		-	
kontakt s rodinou po odchodu	0.101130	0.080354	1.258560	0.2103
chybějící finanční pomoc	0.096615	0.135099	0.715142	0.4757
chybějící pomoc s bydlením	0.004905	0.191747	0.025583	0.9796
	-		-	
chybějící psychologická pomoc	0.193136	0.091523	2.110238	0.0366
R-2	0.196897			
F-statistika	2.129913			
P-hodnota (F-statistika)	0.010090			
Durbin-Watson statistika	1.900876			
P-hodnota (BPG test)	0.978510			
p-hodnota (JB test)	0.210554			

Zdroj: vlastní zpracování, software - Eviews

Z odhadu regresního modelu pro proměnnou „počet odpracovaných let“ (viz tabulka č. 7) plyne, že statisticky významnými faktory této charakteristiky postavení na trhu práce, jsou:

- Skutečnost, zda dotazovaný při odchodu z dětského domova využil nějakou formu institucionální pomoci,

- Počet let od odchodu z dětského domova,
- Skutečnost, zda je dotazovaný mužem,
- Skutečnost, zda dotazovaný pracuje ve vystudovaném oboru,
- Skutečnost, zda dotyčnému po odchodu z dětského domova chyběla finanční pomoc.

Poslední uvedená nezávisle proměnná má na počet odpracovaných let negativní dopad. Fakt, že dotyčný pracuje ve vystudovaném oboru, zvyšuje počet odpracovaných let, což zřejmě znamená, že tento fakt obecně zlepšuje pozici dotyčného na trhu práce v tom smyslu, že dovede po odchodu z domova lépe najít pracovní uplatnění. Počet let od odchodu z dětského domova lze stejně jako v předchozím případě chápat jako proměnnou, která vlastně vyjadřuje délku pracovních zkušeností. Je na místě upozornit, že binární proměnná, která se vztahuje ke skutečnosti, zda má dotazovaný kontakt s rodinou, je relativně blízko statistické závislosti.

Tabulka 7: Regresní model pro nezávisle proměnnou „počet odpracovaných let“

Závisle proměnná: počet odpracovaných let

Metoda: OLS

Počet pozorování: 156

Nezávisle proměnné	Odhad	Směrodatná chyba	t-statistika	p-hodnota
konstanta	0.047452	0.483744	0.098094	0.9220
vyšší vzdělání	0.278045	0.241329	1.152140	0.2512
institucionální pomoc	0.510827	0.233254	2.190004	0.0302
město	0.040699	0.324209	0.125534	0.9003
krajské město	0.270659	0.363046	0.745521	0.4572
Praha	0.136495	0.393615	0.346774	0.7293
pracovní poradenství	0.357915	0.323687	1.105743	0.2707
právní poradenství	0.346011	0.316625	1.092810	0.2764
sociální poradenství	0.223378	0.263800	0.846769	0.3986
počet let od odchodu z DD	0.242135	0.115097	2.103744	0.0372
muž	1.328703	0.261351	5.083971	0.0000
práce ve vystudovaném oboru	0.694663	0.242159	2.868627	0.0048
počet let strávených v DD	0.020779	0.026221	0.792453	0.4294

kontakt s rodinou po odchodu	0.338740	0.228068	1.485259	0.1397
	-		-	
chybějící finanční pomoc	0.744114	0.382610	1.944835	0.0538
chybějící pomoc s bydlením	0.727073	0.553994	1.312421	0.1915
chybějící psychologická pomoc	-		-	
	0.236111	0.257588	0.916624	0.3609
<hr/>				
R-2	0.318372			
F-statistika	4.057717			
P-hodnota (F-statistika)	0.000003			
Durbin-Watson statistika	1.958114			
P-hodnota (BPG test)	0.177293			
p-hodnota (JB test)	0.260811			

Zdroj: vlastní zpracování, software - Eviews

Z odhadu regresního modelu pro binární proměnnou „vyšší vzdělání“ (viz tabulka č. 8), kdy připomínáme, že vyšší vzdělání je definováno jako to, které skončilo maturitou či vysokoškolským diplomem, plyne, že statisticky významnými faktory této charakteristiky jsou:

- Počet let strávených v dětském domově,
- Skutečnost, zda dotyčnému po odchodu z dětského domova chyběla psychologická pomoc.

Skutečnost, zda dotyčnému po odchodu z dětského domova chyběla psychologická pomoc, má negativní dopad na dosažené vzdělání, zatímco délka pobytu v dětském domově ovlivňuje stupeň dosaženého pozitivně. U délky pobytu lze tuto souvislost očekávat, protože při studiu vysoké školy mohou mladiství zůstat v dětském domově až do 26 let. V našem vzorku většina respondentů s VŠ titulem tento titul získala během pobytu v domově. Pouze malé procento odcházelo z dětského domova v 18 letech a teprve poté nastoupilo na VŠ. Rovněž upozorňujeme, že nezávisle proměnná vztahující se k tomu, zda dotazovaný při odchodu z dětského domova využil nějakou formu institucionální pomoci, je relativně blízko statistické významnosti.

Tabulka 8: Regresní model pro nezávisle proměnnou „vyšší vzdělání“

Závisle proměnná: vyšší vzdělání

Metoda: OLS

Počet pozorování: 156

Nezávisle proměnné	Odhad	Směrodatná chyba	t-statistika	p-hodnota
konstanta	0.726213	0.108801	6.674702	0.0000
institucionální pomoc	0.083442	0.055369	1.507021	0.1340
	-		-	
město	0.059804	0.076664	0.780082	0.4366
krajské město	0.024782	0.086826	0.285423	0.7757
	-		-	
Praha	0.031984	0.092707	0.345001	0.7306
	-		-	
počet let od odchodu z DD	0.012700	0.027763	0.457459	0.6480
muž	0.088844	0.062439	1.422906	0.1569
počet let strávených v DD	0.015867	0.006144	2.582805	0.0108
kontakt s rodinou po odchodu	0.047130	0.055219	0.853522	0.3948
	-		-	
chybějící finanční pomoc	0.076803	0.091676	0.837770	0.4035
	-		-	
chybějící pomoc s bydlením	0.065298	0.131185	0.497756	0.6194
chybějící psychologická pomoc	-		-	
	0.113021	0.062237	1.815966	0.0715
R-2	0.115587			
F-statistika	1.710889			
P-hodnota (F-statistika)	0.076380			
Durbin-Watson statistika	2.041575			
P-hodnota (BPG test)	0.190095			
p-hodnota (JB test)	0.300519			

Zdroj: vlastní zpracování, software - Eviews

Poslední regresní model uvažoval jako závisle proměnnou „dobré bydlení“ (viz tabulka č. 9), které je definované jako vlastní bydlení či nájem. Z odhadu regresního modelu plyne, že statisticky významnými faktory této charakteristiky jsou:

- Vyšší vzdělání,
- Počet let od odchodu z dětského domova.

Obě proměnné působí na skutečnost, zda má dotazovaný dobré bydlení, pozitivně. Připomínáme, že počet let od odchodu z dětského domova pozitivně působí na počet odpracovaných let a rovněž zvyšuje pravděpodobnost plného úvazku. Není tedy překvapením, že pravděpodobnost toho, že takový dotazovaný potom uvede, že bydlí ve vlastním bydlení, či nájmu, je relativně vyšší. Je vhodné zdůraznit, že z odhadů plyne, že skutečnosti, zda dotazovaný při odchodu z dětského domova využil nějakou formu institucionální pomoci a zda mu po odchodu z dětského domova chyběla finanční pomoc, jsou relativně blízko statistické významnosti.

Tabulka 9: Regresní model pro nezávisle proměnnou „dobré bydlení“

Závisle proměnná: dobré bydlení

Metoda: OLS

Počet pozorování: 156

Nezávisle proměnné	Odhad	Směrodatná chyba	t-statistika	p-hodnota
konstanta	0.198592	0.153036	1.297682	0.1965
vyšší vzdělání	0.387554	0.100481	3.856997	0.0002
institucionální pomoc	0.098911	0.065947	1.499856	0.1359
	-		-	
město	0.010671	0.091200	0.117002	0.9070
	-		-	
krajské město	0.104185	0.101404	1.027421	0.3060
Praha	0.160119	0.109902	1.456919	0.1474
	-		-	
pracovní poradenství	0.085501	0.092131	0.928041	0.3550
právní poradenství	0.048668	0.089069	0.546404	0.5857
sociální poradenství	0.049646	0.073988	0.671000	0.5033
počet let od odchodu z DD	0.099135	0.032271	3.071992	0.0026
	-		-	
muž	0.045690	0.073632	0.620523	0.5359
práce ve vystudovaném oboru	0.028499	0.067341	0.423197	0.6728
	-		-	
počet let strávených v DD	0.005029	0.007376	0.681776	0.4965
	-		-	
kontakt s rodinou po odchodu	0.026088	0.064234	0.406134	0.6853
	-		-	
chybějící finanční pomoc	0.166363	0.107997	1.540438	0.1257
chybějící pomoc s bydlením	0.121323	0.153280	0.791512	0.4300
chybějící psychologická pomoc	0.074568	0.073163	1.019210	0.3099

R-2	0.214288
F-statistika	2.369355
P-hodnota (F-statistika)	0.003780
Durbin-Watson statistika	2.018642
P-hodnota (BPG test)	0.338357
p-hodnota (JB test)	0.151107

Zdroj: vlastní zpracování, software – Eviews

Souhrnné vyhodnocení regresních modelů

Předložené regresní modely poukazují především na význam využití některých forem podpory pro získání dlouhodobého pracovního uplatnění ve formě plného pracovního úvazku a dále na negativní dopady absence některých typů podpory. Ačkoli nejvíce využívaným typem poradenství v online šetření bylo pracovní poradenství, jeho vliv na sledované proměnné se v regresních modelech neprojevil. To stejné se týká právního poradenství, které ale patřilo mezi nejméně využívané a na rozdíl od zbývajících druhů podpory se v případě tohoto poradenství může častěji jednat o jednorázový kontakt související např. s přípravou a řešením různých smluv apod., který nemusí mít tak zásadní dopad na uplatnění na trhu práce nebo vzdělávání. Zbývajících tři typy podpory, finanční, psychologická a sociální, se v regresních modelech projeví jako do určité míry významné, proto v této části tato zjištění detailněji okomentujeme a doplníme některé další souvislosti na základě zjištění získaných v jiných částech výzkumu a na základě současné podoby ústavní péče pro děti a mládež v dětských domovech.

- **Skutečnost, zda dotyčnému po odchodu z dětského domova chyběla finanční pomoc má negativní dopad na počet odpracovaných let.**

Absence finanční pomoci může vést k rychlejšímu zadlužení v prvních letech po odchodu z dětského domova a v důsledku toho zhoršit celkovou životní situaci jednotlivce. Může vést k dalšímu odkázání na některé formy podpory a snížit motivaci i schopnost jednotlivce k získání stabilního zaměstnání. Zde lze zmínit v textu diskutovaný nejednotný přístup domovů k poskytování finančního příspěvku svým klientům.

Ačkoli finanční pomoc nabízejí i různé neziskové organizace, opět zde narážíme na problém nedostatečného využití nabízené pomoci v případě potřeby. Jak jsme uvedli dříve, v online šetření 87 respondentů nevyužilo žádnou formu pomoci, protože chtěli dokázat, že to zvládnou sami. Dalších 21 respondentů nevědělo, že nějaká formální podpora existuje a 15 respondentů podporu nevyužilo, protože nevěřili, že by jim reálně někdo pomohl. Na druhou stranu přibližně 86 respondentů uvedlo, že po odchodu nějakou formu pomoci postrádali, z toho asi 19 respondentům chyběla právě finanční pomoc.

- **Skutečnost, zda dotyčnému po odchodu z dětského domova chyběla psychologická pomoc, má negativní dopad na dosažené vzdělání.**
- **Skutečnost, že dotazovaný využil při odchodu z dětského domova sociální poradenství a že mu po odchodu z dětského domova chyběla psychologická pomoc, snižují pravděpodobnost, že dotazovaný pracuje na plný úvazek.**

Zde se ukazuje význam psychologické podpory pro získání dostatečného vzdělání a to v důsledku ovlivňuje i pracovní uplatnění. Jak jsme v textu opakovaně uváděli, nedostatek psychologické podpory je v dětských domovech velkým problémem, stejně tak i mladiství během pobytu a po odchodu zažívají řadu psychických problémů, se kterými se nemají komu svěřit a ty tak zůstávají neřešené a dále ovlivňují celkovou životní pohodu jedinců. Neřešené psychické problémy znesnadňují zapojení do společnosti stejně jako uplatnění na trhu práce. Při současné situaci v dětských domovech (viz uvedený počet 13 psychologů na 138 dětských domovů) je nutné poukázat na význam podpory duševního zdraví obecně, charakteristiky cílové skupiny (děti pocházející z problematického primárního prostředí, se zkušenostmi s týráním, zneužíváním, zanedbáváním apod., tedy traumaty, které je potřeba aktivně řešit psychologickými a terapeutickými prostředky), dopady psychických problémů na kvalitu života jednotlivce a vnímat je i celkově v kontextu zvyšující se incidence psychických problémů v populaci, a to především v uplynulých dvou až třech letech. Data navíc naznačují, že absence psychologické podpory může vést k větší odkázanosti na využití sociálního poradenství a v důsledku posilovat bludný kruh, kdy psychické problémy nejsou řešeny, nadále se zhoršují a s tím se i zesiluje potřeba a nutnost využívat sociální poradenství. Není tak ovšem řešena příčina, pouze je snaha o omezení negativních důsledků.

Připomínáme, že v online šetření po odchodu z dětského domova psychologickou pomoc využila necelá třetina respondentů, současně ale tuto formu podpory hodnotí respondenti

jako nejvíce přínosnou. Sociální poradenství, které využilo velmi podobné procento respondentů, je naopak respondenty hodnoceno jako nejméně účinná forma pomoci. Při pohledu na výsledky regresního modelu tak vidíme, že respondenti se po odchodu z dětského domova mohou dostat do situace, kdy potřebují využít psychologickou pomoc (ke které neměli přístup v dětském domově), ale nemohou ji využít (například kvůli finanční nebo kapacitní nedostupnosti), místo toho jsou pak v důsledku následných potíží odkázáni na sociální poradenství, které přináší neuspokojivé výsledky, a toto pak vede k znevýhodnění na trhu práce např. vlivem omezené schopnosti pracovat na plný úvazek.

- **Dále se ukazuje, že mladiství, kteří opustí dětských domov v 18 letech a nepokračují tedy ve studiu, zřídka kdy k dalšímu studiu nastoupí ještě po odchodu.**

Pro mladistvé, kteří mají předpoklady pro VOŠ nebo VŠ studium, je tedy významným faktorem získání tohoto vzdělání, setrvání v dětském domově. Stejně tak ale tento faktor významně přispívá i k tomu, aby mladiství dosáhli alespoň vzdělání ukončeného maturitou. Toto může poukazovat na význam a potřebnost studijního a kariérního poradenství, které by dětem v dětském domově zprostředkovalo informace o jejich studijních předpokladech, silných stránkách, budoucích kariérních možnostech a tímto i posílilo jejich motivaci k dalšímu vzdělávání. Nepokračování ve studiu může vést i k devalvací pocitu vlastní hodnoty a nedůvěře ve své schopnosti. Včasná identifikace vzdělávacích potřeb, hodnot, zájmové a profesní orientace, podpora těchto individuálních specifik u jednotlivých dětí/mladistvých a podpora motivace k dalšímu vzdělávání může významně zvýšit kvalitu života a posílit konkurenceschopnost na trhu práce u těch mladistvých, kteří jsou motivováni k dalšímu studiu, ale v případě nenastoupení na VOŠ/VŠ často volí krátkodobé, nekvalifikované práce.

Část VI – Tematická analýza rozhovorů s organizacemi zaměřenými na práci s dětmi a mladistvými z dětských domovů

Jak bylo popsáno v předchozích částech, systém následné podpory pro mladistvé odcházející z dětských domovů není v současné době legislativně optimálně ukotven a tato podpora je podobně jako samotná příprava na odchod i přes veškerou snahu dětských domovů a dalších organizací nesystematická. Podporu mladistvým zajišťují registrovaní a neregistrovaní poskytovatelé sociálních služeb, ovšem přestože mladistvým zvláště v neziskovém sektoru pomáhá řada organizací, ani tato pomoc nezasáhne všechny jednotlivce ohrožené možným selháním v integraci do společnosti. Pro mladistvé může být také složité orientovat se v nabídce organizací, případně dosáhnout na jejich pomoc v případě, že bydlí v některých lokalitách České republiky. Z finančních důvodů pak mnoho organizací nabízí pomoc limitovanou časově nebo kapacitně a to ve spojení s mnohdy velkou nedůvěrou mladistvých v pomoc zvnějšku dále vede k tomu, že ti nejohroženější nemusí na podporu dosáhnout nebo ji ani nevyhledají.

Z rozhovorů s **respondenty 10+** vyplynulo, že v době jejich odchodu z dětského domova pomoc těchto organizací nevyužil téměř nikdo. Jednak byla samozřejmě výrazně menší nabídka, většina však uvedla, že je hledat formální pomoc organizací ani nenapadlo. Buď se o sebe chtěli postarat sami, nebo z domova odcházeli k někomu, kdo jim s integrací do společnosti pomohl a nebylo pro ně nutné vyhledávat pomoc neziskové nebo jiné organizace. V současné době je počet organizací i jejich nabídka mnohem širší, rozhodli jsme se tedy zmapovat, jaké formy podpory mohou mladiství využít po odchodu z dětského domova v rámci vybraných organizací, které pracují právě s touto cílovou skupinou. Cílem rozhovorů bylo zjistit, jaké konkrétní programy tyto organizace nabízejí, jakou formou s klienty pracují, co se jim osvědčuje, co považují za limity ve své práci a také jaký je jejich pohled na současnou situaci odchodů mladistvých z dětského domova.

Sběr dat proběhl kvalitativní metodou formou polostrukturovaných rozhovorů s 6 vybranými organizacemi (Mimo Domov, Vteřina poté, Nadace Terezy Maxové, Ve Spojení, Nadační fond Veroniky Kašákové, Dejme dětem šanci). Oslovené organizace zpočátku často vznikaly jako skupiny dobrovolníků za účelem ve svém volném čase pomáhat dětem v ústavní péči různého

typu, kromě dětských domovů například i v kojeneckých ústavech. Nyní se všechny organizace zaměřují na různé formy podpory různě starých dětí a mladistvých. Projekty, které organizace nabízejí, jsou skupinové i individuálně zaměřené na potřeby konkrétních jednotlivců, protože jak organizace zdůrazňují, každé dítě v dětském domově či odcházející mladistvý potřebuje jinou formu pomoci. Organizace pomoc nabízejí jednotlivcům i opakovaně, samy zdůrazňují, že práce s touto cílovou skupinou vyžaduje velkou míru empatie a trpělivosti. V současné době také většina organizací namísto jednorázových akcí soustředí svoji pozornost na více komplexní, systematický proces přípravy mladistvých na odchod a usnadnění jejich integrace do společnosti. Společným tématem jejich práce se proto stává vzdělávání v klíčových kompetencích, jako je problematika finanční gramotnosti, hledání si zaměstnání, získání pracovních návyků, řešení partnerských a rodinných problémů, ale také rozvíjení zdravého sebepojetí, jehož součástí je i to říct si o pomoc, aniž by měli mladiství pocit, že selhali.

Analýza rozhovorů je rozdělena na čtyři hlavní kategorie: Příprava na odchod z domova, Osvědčené přístupy ke spolupráci s klienty, Formy podpory a Získávání zpětné vazby. Dílčí témata a konkrétní výpovědi respondentů jsou popsány v následujícím textu.

Příprava na odchod z dětského domova

Respondenti se shodli na zásadním významu dlouhodobé a systematické přípravy mladistvých na odchod z domova, která by měla zahrnovat ideálně i několik let před odchodem ze zařízení. Jedním z důvodů je často narušená důvěra mladistvých vůči dospělým obecně, vůči různým organizacím i jistá neochota požádat o pomoc, když to potřebují, jak naznačují i naše výsledky uvedené dříve. S mladistvými je proto potřeba navázat kontakt určitou dobu před odchodem, aby ochotněji přijímali informace, které jim organizace poskytují, různé aktivity nevnímali jako trest a dokázali porozumět jejich významu pro budoucí život mimo domov. Navázání kontaktu ještě před odchodem z dětského domova je tedy důležité především kvůli vytvoření atmosféry zájmu a podpory, kterou mladiství ze strany organizace cítí a jsou pak spíše ochotní vyhledat pomoc a podporu i po odchodu z domova, pokud se dostanou do problematické situace. Díky dlouhodobé a systematické péči mají organizace možnost poznat osobnost a potřeby každého jednotlivce a vytvořit pro něj tak individualizovaný plán pomoci, který vznikne před odchodem z domova pro každého jednotlivce začleněného do programu/projektu. V tomto pomáhá i

snížení počtu dětí v dětském domově, ačkoli organizace by uvítaly ještě další snížení, které by přinášelo menší zátěž pro jednotlivé pečovatele a podpořilo intenzivnější kontakt a plnění potřeb každého dítěte v modelu, který je co nejvíce podobný tradičnímu rodinnému uspořádání. Výsledkem komplexní přípravy na odchod by mělo být dosažení samostatnosti a převzetí odpovědnosti za svůj život u každého jedince, který opouští dětský domov.

„Jedno je právě v té ústavní výchově, dobře připravit ty mladé lidi na to, aby zvládli ten přechod, aby se do nich investovalo maximum, když jsou ještě v ústavu. Aby pochopili, že to není jejich chyba a situaci zvládli vstřebat.“

„Je důležité zkusit jim dát možnosti a připravit je na samostatný život a doprovázet je v tom nejcitlivějším období, když odejdou z dětského domova.“

Organizace považují za hlavní smysl své práce vést klienty k tomu, aby získali samostatnost potřebnou k úspěšné integraci do společnosti. V tomto ohledu je pro organizace důležité rozeznat, kdy je potřeba poskytovat klientům podporu a kdy je potřeba nechat je samostatně se rozhodovat o svém dalším jednání a plánech. Podobně však musí i své klienty vést k tomu, aby se toto naučili rozeznávat sami – aby rozpoznali, co zvládnou s pomocí vlastních zdrojů a kdy už je důležité obrátit se někam o pomoc. K tomu je nutné, aby klienti měli v organizaci důvěru a dokázali si v případě potřeby říci o pomoc, současně ale byli vybaveni takovými kompetencemi a informacemi, aby dokázali většinu běžných životních situací řešit s postupně se zvyšující samostatností. Jelikož tito klienti vycházejí z prostředí, kde o nich celý život rozhodují druzí často bez jejich vědomí či souhlasu, budování důvěry a respektující komunikace je nutnou a zásadní součástí podpory, kterou organizace klientům poskytují, a která v důsledku přispívá jak k samostatnosti klientů, tak ke schopnosti požádat bez pocitu selhání o pomoc ve chvíli, kdy je to opravdu potřeba.

„My chceme do Inkubátoru zavést samostatnost. Když něco budou chtít, musí si o to říct. Jak si o to řeknou, musí definovat svoje potřeby a nemůžou mlčet.“

„My ho obrazně hodíme do vody a z břehu koukáme, jak plave.“

„Ano. My je můžeme navést na tu cestu, ale po ní už musí sami.“

„Zacházení s těmi dětmi ve chvíli, kdy se odebírají od rodičů a celý proces odebrání, umístění do zařízení a ten život je pořád stejný. Nejsou ošetřeni, nemají terapeutickou podporu, nikdo se jich na nic neptá a oni nejsou informováni. To je velký problém. Je to o tom, že od dětství zažívají „o nás bez nás“.

„Důvěra se u této cílové skupiny musí pěstovat v čase.“

Potřebu systematické podpory ostatně opakovaně zdůrazňují i respondenti 10+ v rozhovorech, které jsme s nimi vedli.

„Během nabývání samostatnosti mi pomáhalo doprovázení ve všech činnostech, dodávání odvahy, podpory i rozhovory o mých špatných pocitech nebo úspěších, což mi poskytovala koordinátorka projektu Šance do života v Příbramě, pomohla mi najít stabilitu, víru v sebe sama a doprovodit mě do té pravé dospělosti, kde už to zvládnou. Jako kdyby mě během mých nejistých krůčků přidržovala.“

„... koordinátorka projektu s každým odcházejícím mladým komunikuje, co potřebuje. My vždy podporujeme potřebu toho konkrétního dítěte. Pokud se dítěti blíží odchod, je koordinátor s dítětem v osobním kontaktu, řeší, co bude potřebovat.“

„Co nejvíce potřebují, je to přátelství. To, aby o ně někdo projevoval zájem, když odejdou z dětského domova. Potom, co odejdou, vidíme, že se po nich vrhají rodiny, které v nich vidí uložené úspory, vidí v nich potenciál nějaké brigádnické síly a stáhnou je do svého vzorce chování.“

Osvědčené přístupy ke spolupráci s klienty

Respondenti se shodují, že pro dosažení výsledků je nutné především poskytovat dlouhodobou individuální péči s ohledem na specifika životního příběhu jednotlivých klientů, například z důvodu traumatickým událostí v primární rodině. Z toho důvodu je potřeba citlivý přístup, aby děti mohly dané organizaci a pracovníkům důvěřovat, a práce s jednotlivci v tomto směru přináší lepší výsledky než skupinové aktivity obecnějšího rázu.

„Velmi efektivně, individuálně a eticky přistupujeme ke každému tomu příběhu.

Nezneužíváme fotky, nezneužíváme informace, velmi citlivě komunikujeme s klienty, jak moc naši podporu komunikovat dál.”

„Ale ta představa, že ke mně domů pořád někdo bude chodit se dívat, jak já žiju, a bude mi radit, jak mám žít, to není úplně citlivé k těm dětem. To taky člověku dojde postupně.”

Dotatované organizace poukazují na to, že současná nabídka různých jednorázových seminářů a workshopů pro cílovou skupinu mladistvých v dětských domovech je více než dostačující. Většina organizací, se kterými jsme vedli rozhovory, svou spolupráci s dětskými domovy také zahájila skrz jednorázové výjezdy zaměřené na určité téma, motivované osobním zájmem o tuto cílovou skupinu. Jednorázové akce a skupinové programy ale nenabízejí dostatečně efektivní podporu a jednotlivci si z nich často neodnesou potřebné informace ani nemají možnost naučit se nové kompetence. Postupně tak došlo k proměně přístupu od nabízení jednorázových akcí po prosazování systematické spolupráce a tvorbu konzistentnějších projektů. Jednorázové výjezdy nyní slouží primárně k představení dlouhodobých projektů a k navázání prvotního kontaktu s klienty.

V rámci dlouhodobých projektů se osvědčuje především praktický nácvik situací, které mohou klienti reálně zažít po odchodu z dětského domova, organizace se tedy snaží modelovat různé situace, které klienty připravují na samostatný život. Jedná se například o pracovní pohovor, rozhovor na úřadě, finanční gramotnost v praxi. Jde o to prakticky si vyzkoušet dovednosti, které mohou získat pomocí učení. Dále se osvědčuje sdílení osobních příběhů lidí, kteří si prošli dětským domovem, na cestě k osamostatnění zažili určité těžkosti, které se jim podařilo překonat a svým příběhem mohou mladistvé v dětském domově motivovat i upozornit na

možná rizika. Děti věnují takovému člověku pozornost, jelikož mají pocit porozumění a sounáležitosti.

„...projekty, které jdou k té podstatě a určitě ne jednorázové programy, kdy se přijede do dětského domova a než se dítě rozkouká, jsi pryč a už tě nikdy neuvidí“

„Je důležité, aby pomoc byla dlouhodobá a na míru šitá. Já nevěřím na víkendové/jednodenní návštěvy. To jde jedním uchem tam a druhým ven. To podle mě nemá smysl...Změna nastává až v čase a dlouhodobě. Rok doučování nebo víkendová akce je rozdíl.“

„Je důležité, když jedeš do dětského domova a vezmeš s sebou člověka, který tam tu má zkušenost, co mají oni a vidí tam medailonek, ten je šokuje, uvěří ti a ten člověk tam sedí. Že on má také bolest, ale jde to lepší cestou. Oni začnou poslouchat a zjistí, že mají jiné možnosti.“

Respondenti pocházející z dětských domovů se shodují, že jsou témata, která jim během pobytu v dětském domově chyběla a workshopy, školení a semináře na tato témata u nich neproběhla. Jedná se například o základní právní povědomí, aktuální informace o pracovním trhu a možnostech uplatnění, především však o podporu finanční gramotnosti. Ačkoli pro řadu organizací je vzdělávání ve finanční gramotnosti ústředním tématem, ne všechny dětské domovy toto vzdělávání zprostředkují svým svěřencům. Po odchodu z domova jim tak chybí znalosti, jak s penězi nakládat, což může vést k zadlužení a prohlubujícím se finančním problémům:

„Z počátku jsem vůbec neuměl hospodařit s penězi, rychle jsem se zadlužil. V děčáku se tomuto tématu nikdo nevěnoval.“

„V dětském domově chybí předávání základních informací, po odchodu vůbec nevíte, jaké máte povinnosti, že něco musíte pravidelně platit. Děti toto moc neví nebo neumí zajistit.“

V některých případech je ovšem třeba uvažovat i nad tím, zda vzdělávání v uvedených oblastech neproběhlo, nebo zda je problém i v tom, co zmiňuje většina dotazovaných organizací. Problém různých seminářů, workshopů apod. podle organizací představuje především to, že mladiství ne vždy vnímají přínos sdělovaných informací, protože se vztahují k situacím, které zatím nezažívají a jen obtížně si je dovedou představit, protože žijí

v prostředí, ve kterém za ně veškeré problémové situace řeší dětský domov. Je pro ně obtížné uvědomovat si, že po odchodu budou postaveni před zcela odlišnou situací vyžadující převzít odpovědnost za svůj život a veškeré problémy s tím související.

„Informace se k nim možná před odchodem dostanou, ale třeba na ně zapomenou, nebo pro ně nejsou v tu chvíli důležité. Nejsou v tom bodě, že si uvědomují, že by potřebovali dohled nebo pomoc.“

„V prostředí dětského domova děti tyto informace moc nevnímají, tam mají teplo, dostanou najíst.“

„My neděláme školení v domovech, sama jsem jich podstoupila spoustu, dostala jsem tisíce informací, ale na všechny jsem za hodinu zapomněla, protože mi bylo 16 a měla jsem to všechno u zadku.“

Význam správného načasování a formy předávání informací potvrzují i odpovědi respondentů pocházejících z dětských domovů při rozhovorech ohledně jejich pracovních zkušeností:

„V rámci dětského domova jsme měli spousty workshopů nebo poučných víkendů, ale bylo to asi ještě moc brzy.“

„Předání informací bych brala spíš od někoho, kdo si tím prošel a byl sám v děčáku.“

Kromě různých skupinových aktivit organizace nabízejí i individuální práci s klienty, která se podle organizací ukazuje jako nejefektivnější forma podpory. Současně je ale také mnohem náročnější jak z hlediska časových, finančních a dalších nároků. Je potřeba poznat konkrétní potřeby každého klienta, jeho životní příběh a nastavit individuální plán podpory tak, aby zohledňoval pro daného klienta nejefektivnější formy pomoci. Zde opět vyvstává nutnost neustálé komunikace, posilování vzájemné důvěry a také zpětné vazby. Respondenti se totiž shodují v tom, že představa organizací o efektivní pomoci a představa mladistvých o tom, co potřebují, se nemusí shodovat. Právě v oblasti individuální péče je patrný přínos systematické práce různých organizací, protože dětské domovy jsou natolik přetížené, že pro ně není reálné poskytnout takto komplexní a intenzivní péči všem dětem.

„Děti jsou osobnosti, mají své charaktery a já musím ke každému přistupovat jako k originálu.“

„Necháváme to na potřebách mladého člověka. Pokud se ten den rozejde s holkou, tak s ním nebudu řešit finanční gramotnost.“

„Ne, že by tety nechtěly nebo nemohly, ale 1 člověk je na 8 dětí. Není reálné se postarat a dát tu péči všem.“

„... dívám se na konkrétní potřeby mladého a komunikuji je s ním. Naší vizí a záměrem je, že jim chceme pomoci a to, jak si myslíme, že jim pomůžeme, nemusí ale znamenat, že oni to tak potřebují.“

„Nejprve se já seznámím s celou skupinou dětí a v tom Restartu se už pracuje potom individuálně.“

Aby mohla individuální péče efektivně fungovat a dosáhnout výsledků, organizace zdůrazňují potřebu svobodného rozhodnutí mladistvých o tom, zda chtějí s organizací spolupracovat. Pokud se rozhodnou dobrovolně, zapojují se mnohem aktivněji a ochotněji s organizací spolupracují. Proto je důležité, aby organizace směrem k dětskému domovu a potenciálním klientům komunikovali jasně stanovená a srozumitelná pravidla, která dávají jejich spolupráci jasné hranice.

„Naše spolupráce je dobrovolná, do ničeho je nenutíme. Když mi zavolá paní ředitelka a já přijdu před skupinu dětí, řeknu, že tady být nemusí, jestli jim teta řekla, že ano, ale nestalo se nám, že by někdo ze skupiny odešel.“

„Máme nastavená srozumitelná pravidla, jak se k nám děti mohou přihlásit/dostat samy a to dáváme do všech dětských domovů. Je to napsané srozumitelným textem pro děti, mohou to mít v dětském domově vyvěšené.“

„Jsou tam pravidla tohoto vztahu nebo celkově projektu...Jak komunikujeme, když se nám děti přestanou ozývat, nebo když si myslí, že je nenahlásíme, když utečou z děčáku, když nám to volají. Když porušují zákony, jsme povinni to nahlašovat.“

Formy podpory

Jak bylo popsáno výše, mladí dospělí mohou využívat různé druhy formální i neformální podpory poskytované dětským domovem, státem a nestátními organizacemi. U jedinců, kteří při integraci do společnosti narážejí na obtíže, je využití takové podpory významem faktorem, který jim může pomoci nesnáze zvládnout a nedostat se do fáze, kdy původně zvladatelný problém přeroste do výrazně zatěžující situace. Řada mladistvých ovšem žádnou podporu nevyužije, ať už proto, že o její existenci nevědí, nebo organizacím nedůvěřují, nebo využití podpory vnímají jako selhání na cestě k samostatnému životu, protože chtějí sobě i ostatním dokázat, že to zvládnou sami. Toto potvrzují i výsledky našeho online šetření. Dotazované organizace přitom nabízejí široké spektrum forem pomoci, o kterých dětské domovy informují. Shodují se ovšem, že pro efektivnější práci s mladistvými by bylo důležité vytvořit síť služeb pro podporu mladistvých po odchodu z dětského domova, díky které by bylo možné zachytit klienty již na počátku problémů a propojit je s těmi organizacemi nebo institucemi, které jim poskytnou adekvátní podporu bez dlouhých odkladů. K lepší kvalitě podpory je tak pro organizace také významná spolupráce s dalšími organizacemi se zaměřením na stejnou cílovou skupinu.

„...je to o tom, že kolem mladého dospělého je vytvořená síť služeb, které potřebuje. ...Síťáři znamená, že prosítujeme potřeby jednotlivců a napojíme je na neziskové organizace“

Významnou součástí projektů dotazovaných organizací je finanční podpora, která mladistvým může zajistit například kvalitnější vzdělání nebo jim poskytnout finance do začátku po odchodu z dětského domova, což je zvláště důležité v momentě, kdy z dětského domova odcházejí pouze s minimálním finančním obnosem nebo dostanou například pouze základní vybavení bytu.

„Peníze při odchodu potřebují vždycky.“

“Většinou jsou to peníze na kauci na nájem, příspěvek na nájem, vybavení bytu, autoškola.”

„Chceme, aby děti mohly studovat to, co chtějí a nejen to, na co má dětský domov peníze.“

„Sbíráme peníze, abychom je investovali do toho největšího možného maximálního dobra.“

Kromě finanční podpory mladiství mohou využít i materiální pomoc, v rámci níž po odchodu mohou získat různé startovací balíčky a vybavení, které se jim hodí při zařizování domácnosti. Materiální pomoc některé organizace poskytují i dětem v domově, jedná se například o různé školní nebo sportovní potřeby a zdravotní pomůcky.

„V rámci projektu „Pomoz mi do života“ dáváme dětem startovací balíčky. Je to taková paleta věcí, vybava, kdy tam mají lůžkoviny, povlečení, vysavač, ručníky, konvici, hrnce, talíře, drogistické zboží pro osobní hygienu i úklidové prostředky, žehličku, sušák, žehlicí prkno. Vybava, se kterou když přijdou do prázdného bytu, kde je skříň a postel, mohou začít žít ve svém.“

Protože jedním z hlavních problémů, který mladiství při odchodu z dětského domova řeší, je samostatné hospodaření s financemi a starost o vlastní domácnost, významnou formou pomoci, kterou některé organizace poskytují, jsou startovací byty, které klientům umožňují zažít si běžný život s jeho klady i zápory s nízkými finančními náklady. Tyto byty mají k dispozici i některé dětské domovy.

„Skrze naše podporovatele se nám povedlo sehnat první startovací byt, ve kterém (klient) teď žije, platí ponížený nájem...“

Dalším významným tématem kromě samostatnosti a bydlení je získání a udržení zaměstnání. V tomto směru je velmi efektivní přípravou, která pozitivně přispívá k osamostatnění po odchodu z dětského domova a také k rozvoji žádoucích sociálních a pracovních kompetencí, pravidelné docházení na brigády již během pobytu v domově. Některým mladistvým se navíc podaří po odchodu získat zaměstnání právě u zaměstnavatele, který jim dříve umožnil brigádu. Jedna z dotazovaných organizací také vytvořila personální agenturu. Organizace se shodují, že příprava na pracovní život již během pobytu v domově je velmi důležitá a klienti ji v reálném životě využijí. To potvrzují i rozhovory o pracovních zkušenostech, které jsme vedli s 50 respondenty. Tři čtvrtiny z nich uvedli, že během pobytu v dětském domově docházeli na brigády, z toho polovina pravidelně. Tito respondenti pozitivně hodnotili, že jim brigáda pomohla získat i určité pracovní návyky a seznámit se s pracovním prostředím obecně, 10 respondentů navíc po odchodu z dětského domova získalo pracovní úvazek právě v zařízení, kam předtím docházeli na brigádu.

„Máme i sociální personální agenturu, která mladým lidem z DD hledá práci po odchodu z DD nebo brigádu, pomáhá jim hledat bydlení, doprovází je v tom jejich zásadnějším období pro ně, kdy opustí DD a není to pro ně snadné.“

„Připravujeme se s nimi na pohovor, vzniká životopis společně s kolegyněmi z HR, probíhá takový první motivační hovor, abychom vůbec zjistili, co ten mladý člověk chce.“

Jak bylo zmíněno, organizace vidí velký přínos v aktivitách směřujících k rozvoji sociálních návyků. Toto osvojování probíhá v primární rodině přirozeným způsobem v kontextu interakce s rodinnými příslušníky, u dětí vyrůstajících v ústavní péči může toto osvojování ovšem narážet na určité limity a je třeba na něm aktivně pracovat i mimo běžný život v zařízení. Organizace také zdůrazňují význam práce s emocemi a s jejich zvládnutím. U dětí z ústavní péče je důležité vytipovat a modelovat situace, které děti v primární rodině běžně zažívají a u dětí v dětském domově takto rozvíjet klíčové kompetence a copingové strategie, aby se děti tyto situace učily efektivně zvládat.

„...práci s emocemi, jak ventilujeme strach, jak pracujeme s emocí, když se bojím, když mám vztek, také dále téma odpuštění, co to znamená.“

„Jak se cítím ve svém těle, jaké mám vztahy kolem sebe, těm emocím se prostě nevyhneme.“

„Nízké sebevědomí, nízká sebe hodnota, příšerná komunikace. Například když zaspí, nezavolají do práce a nepřijdou vůbec. Aby se učily ty návyky, které my jsme viděli v rodině u rodičů, ty vzory řešení.“

U dětí, které při zvládnutí emocí narážejí na bariéry dané např. osobnostními rysy, životními zkušenostmi apod., ale také u dětí, které si z primární rodiny přinášejí nezpracovaná traumata, je jednou ze zásadních forem podpory psychologické poradenství a psychoterapie, které ovšem nabízí jen minimum organizací a pro většinu dětí v domově nejsou dostupné. Přitom tyto formy podpory mohou dětem v dětském domově pomoci zvládnout osobní problémy, vyrovnat se s traumaty a posilovat vnitřní odolnost vůči nepříznivým okolnostem. Význam psychologické podpory dokládá i statistická analýza výsledků našeho online šetření, uvedená v předchozí části.

„Někteří mají možná tak velkou nezpracovanou zátěž, že je pro ně jednodušší vše nechat na systému. Rodiče úspěšně žijí na dávkách, já to taky tak dám.”

„To je tím, že lidi berou drogy, dělají prostituci, nebo mají nějakou kriminalitu, tak to je ten dopad, že neřeší ty problémy. Uvolní se z objetí toho systému dětského domova a neví, jak s tím pracovat. Všichni víme, že tam nejsou terapeutické podpory.”

Pro úspěšnou integraci do společnosti je pak podle dotazovaných organizací jedním z nejefektivnějších nástrojů podpora mentora, který dospívající a mladé dospělé může provést procesem integrace pomocí vytvoření blízkého vztahu stojícího na principech vzájemné důvěry a pravidelné komunikace. Mentor svému svěřenci poskytuje psychickou podporu, ale také mu předává důležité informace týkající se praktických oblastí života. Podpora má neformální podobu a stojí na vzájemném respektu tak, aby se klient nebál na mentora kdykoli obrátit. Pro vybudování blízkého vztahu je potřeba navázání kontaktu už během pobytu v dětském domově, nejlépe alespoň rok, rok a půl před odchodem. Důležitou výzvou je pak udržení kontaktu po odchodu mladistvého z domova. Práce mentora je velmi náročná, organizace vybrané mentory pravidelně školí a vzdělávají a jejich práce probíhá pod odbornou supervizi.

„Tenhle průvodce je kompetentní osoba, která prochází psychotesty, psychickou způsobilostí, pohovorem s panem doktorem..., zároveň má každý měsíc supervizi.”

„U nás tato školení podstupují průvodci, aby oni měli konkrétní odpovědi na ty otázky, když to člověk reálně řeší po odchodu z dětského domova.”

„Úkolem tohoto vztahu nebo průvodcování je hlavně to, abychom toho mladého člověka začlenili do společnosti, pomohli mu najít zaměstnání, také samozřejmě pracujeme se vztahem sám k sobě.”

„Každé dítě musí na sebe mít navázanou osobu blízkou. My tomu říkáme vztahová osoba. A je úplně jedno, jestli to je nezisková organizace, člověk z OSPOD, nebo vychovatelka. A to jsou ty mentory...je třeba, aby tomu dítěti našli osobu blízkou, která ho doprovodí.”

„My chceme začínat rok a půl před, abychom navázali vztah, důvěru, aby ten člověk našeho člověka znal. Aby znal ten projekt, aby řešil prozatím lehčí záležitosti, než ve chvíli, kdy reálně hledá práci, bydlení, řeší finanční gramotnost.”

„...s tou blízkou by mělo dítě navázat kontakt minimálně dva nebo tři roky před odchodem z důvodu vzájemné důvěry. Ideálně kolem 15 - 16 roku života.”

„Říkáme jim průvodci z toho důvodu, aby to nevyznělo tak, že vstupujete do vztahu doktor a pacient.”

„My chceme, aby člověku z domova zůstal někdo, koho zná, komu řekne, když má nějaký velký problém.”

Získávání zpětné vazby

Projekty, které organizace nabízejí, vycházejí jak ze zkušeností získaných při práci s mladistvými v domově v průběhu let, tak z vlastních výzkumů, které některé organizace realizují nebo z inspirace čerpané v zahraničí. Díky tomu mohou projekty pravidelně revidovat a formy péče upravovat podle toho, co se osvědčuje a co je skutečně potřebné.

Vlastní výzkumy organizací umožňují ověřovat si účinnost nabízených programů, ale také sledovat, jak se mění potřeby cílové skupiny a podle toho upravovat obsah programů nebo nabídku podpory tak, aby na tyto potřeby lépe cílila.

„...byla v několika dětských domovech, objížďala organizace, které dětem pomáhaly, potřeby dětí měla tedy jasně zpracované. Na základě toho jsme pak vymyslely ty projekty”.

„Bylo to z průzkumu, kdy jsme s ... první rok jezdili po domovech a pokládali jsme otázky a dostávali jsme odpovědi. Byl to vlastní výzkum: Co je pro děti nejdůležitější.”

„Realizovali jsme první průzkum společně s Letním domem, který popisuje potřeby cílové skupiny. Takže v tomhle roce jsme udělali svůj průzkum, abychom měli potvrzeno to, co od těch dětí slyšíme a to, co oni potřebují, na těch tvrdých datech.”

„Ano, určitě. U Inkubátoru ano. Ten vyvíjíme už dva roky. Dva roky se scházíme, vymýšlíme to, poté jdeme do terénu, tam to zkusíme a zjistíme, že jsme úplně vedle.”

Stejně jako získávání informací je důležité jejich sdílení jak s odbornou veřejností, tak s potenciálními klienty a také s médii, která mohou přispět k šíření povědomí o této problematice mezi laickou veřejností. Například konference a semináře, které některé organizace pořádají, představují vhodnou platformu pro sdílení výzkumných dat a také příkladů dobré praxe. Jejich přínosem může být i snižování případné diskriminace cílové skupiny. V tomto pomáhá i sdílení výsledků práce organizací na případech konkrétních klientů. Konkrétně organizace zmiňují příběhy mladistvých, kteří se úspěšně integrovali do společnosti a poté organizaci zpětně kontaktovali na sociálních sítích s tím, jak se jim daří a sdíleli s nimi svůj příběh. Kontakt mezi organizací a mladistvými je dobrovolný a často tak chybí informace o tom, jak se mladým lidem daří dále. Zpětná vazba tedy organizace motivuje k další práci, pomáhá jim zjistit, co funguje a jak se dále rozvíjet.

„K výzkumům jsme dělali tiskové konference a výzkumy zveřejňujeme na webu, jsou veřejně přístupné.“

„...důležité veřejnosti objasňovat situaci dětí v domovech tak, jak je, vyvracet mýty.“

„Z hlediska legislativy jsme hodně dělali konference, tiskovky, konkrétně pro ministerstva, pro veřejnost, pro odborníky, kteří se zajímají o tu problematiku“

„Přesto děláme mé osobní přednášky, těch jsme udělali už miliony, na pedagogických fakultách, VŠE, v různých firmách. Velkou úspěšnost máme na Festivalu dětské psychologie, kterou pořádá Institut dětské psychologie.“

„Další je třeba ..., což je pianista roku, nádherný člověk, který má dar od Boha. Má absolutní sluch, akorát měl nějaké svoje vnitřní problémy, ale dneska žije normální život, začlenil se. Když jsme ho poznali, žil na ulici. Je v projektu půl roku, neměl kde bydlet, zároveň stále studuje, bylo to pro něho náročné se nějak uživit finančně a do toho studovat.“

„Co dělají a jak fungují děti, které odešly, to je z mého projektu, víme díky tomu, že se nám zpětně ozývají a jsme s nimi v kontaktu díky sociálním sítím. Přejeme jim k narozeninám, když se jim narodí dítě, přijedou s dítětem, tam zpětné vazby jsou. Je to ale ten, kdo chce.“

„Je to o odolnosti, flexibilitě, empatii, citlivosti, o tom, že v tom vidíte smysl.“

Jako užitečná se ukazuje také vzájemná spolupráce napříč kraji, organizacemi a dětskými domovy. Cenná je zejména úzká spolupráce s odborníky, která přispívá ke zkvalitnění péče a podpory nabízené klientům. Značný přínos má ovšem i spolupráce s lidmi, kteří vyrostli v dětském domově, a kteří mohou výrazně přispět k rozšíření a zacílení nabízené podpory tak, aby se věnovala kritickým oblastem. Proto jsou také v některých organizacích i zaměstnaní lidé z dětských domovů. V rozhovorech o pracovních zkušenostech v našem výzkumu navíc respondenti opakovaně potvrzovali, že informace z různých školení a workshopů pro ně byly mnohem přínosnější a věnovali jim větší pozornost, pokud jim je sdělovali právě lidé s osobní historií života v dětském domově.

„My jsme postupně jako sněhová koule nabalovali různé informace, četli jsme statistiky, obcházeli jsme odborníky. Vždycky jsme se snažili mít vytvořenou nějakou odbornou radu, která nám ukazovala trendy, které v té dané problematice jsou. Hodně jsme se inspirovali v zahraničí, co se týče fund-raisingu.“

„...máme online schůzku, kde chceme doladit aktivity, protože začínají dělat podobné věci jako my a chceme domluvit, aby se ta energie nedvojila...Když děláme semináře, workshopy, tak vždycky zveme partnerské organizace a je pro nás důležité, co říkají, protože jsou v tom terénu. My si z nich bereme inspiraci.“

„Vždycky někam zabloudíme, tak zavolám mladým dospělým a požádám je o radu. A oni mi poradí, co funguje.... i nějaké mladé, co odcházejí z děcáku, u nás zaměstnali a viděli jsme to i z té druhé strany.“

Souhrnná doporučení

V závěru této zprávy ještě shrňme doporučení, která byla průběžně uvedena v textu, případně z popsanych skutečností vyplývají.

- Navýšení počtu psychologů pracujících přímo v dětských domovech, a to i formou sdílených úvazků pro jednoho psychologa mezi několika dětskými domovy. Posílení psychologické podpory v období pobytu v dětském domově lze vnímat jako zásadní a v dnešní době zcela nedostačující.
- Zvýšení informovanost o formách podpory včetně seznámení s procesem žádání a využívání dané podpory, využití pozitivních příkladů z praxe, např. formou setkání s lidmi, kteří v dětském domově vyrostli a zapojení do určitého projektu neziskové organizace nebo vyžití jiné formy podpory jim pomohlo vyřešit některé problémy vyplývající z osamostatnění.
- Vzhledem k tomu, že dotazované organizace i respondenti sami hodnotí jako jeden z nejlepších způsobů předání znalostí a dovedností zkušenosti od lidí, kteří si prošli stejnou situací, v rámci aktivit dětských domovů by přípravě na odchod významně pomohlo posílení spolupráce s bývalými klienty zařízení, kteří by mladistvé seznamovali s různými úskalími, na která nebyli dostatečně připraveni, která neodpovídala jejich očekáváním apod.
- Přínosným by dále bylo aktivní posilování proaktivních copingových strategií, které by v dětech a mladistvých podporovali a rozvíjeli pozitivní strategie zvládnání problémových situací a schopnost adekvátně vyhodnotit situaci, zda na ni stačí svými silami nebo zda potřebují externí pomoc a jak si o ni dokázat říct bez pocitu selhání.
- Posílení podpory formou kariérního poradenství poskytovaného v době volby SŠ a dále v době okolo 16.-17. roku věku, aby mladiství měli možnost zpřesnit a korigovat svoji představu o svých schopnostech, motivaci a hodnotové orientaci související s budoucím životem a uplatněním na trhu práce a na základě toho mohli lépe směřovat svoje budoucí studijní nebo profesní kroky.
- S výše uvedeným souvisí i podpora dětských domovů v poskytování přístupu ke vzdělávání svým klientům tak, aby byl omezen vliv logistických a finančních limitů a

naopak bylo dětem umožněno vzdělávání v souladu s jejich předpoklady, potenciálem a zájmy.

- V závěru lze také doporučit podpoření spolupráce dětských domovů, neziskových organizací i státních institucí v přípravě komplexního metodiky podporující systematickou přípravu dětí a mladistvých na budoucí samostatný život, která by reflektovala také proměny současné společnosti a trhu práce, posilovala důležité sociální/měkké kompetence a copingové strategie a současně při své realizaci brala v potaz jedinečnost dětí v oblastech osobnostních specifik, životní historie, možného traumatického vývoje v dětství, studijního a rozvojového potenciálu. Toto je ovšem možné jen při efektivní spolupráci uvedených subjektů a posílení péče o cílovou skupinu v rovinách naznačených v předchozích doporučeních.

Použitá literatura

BĚHOUNKOVÁ, Leona. Fenomén odchodu do samostatného života dítěte vyrůstajícího v náhradní výchovné péči. Praha: Národní ústav pro vzdělávání, školské poradenské zařízení a zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků a Klinika adiktologie, 1. lékařská fakulta Univerzity Karlovy v Praze a Všeobecná fakultní nemocnice v Praze ve vydavatelství Togga, 2012. ISBN 978-80-87652-87-9.

FEANTSA National Report Czech Republic – Annual Theme 2007. Dostupné u URL: http://feantsa.horus.be/files/Employment_annual_theme/Annual_theme_documents/National%20reports/Czech_republic_empl_report_2007_CZ.pdf, 2007, s. 2-3

FOLDA, Jan a kol. Systém náhradní péče o děti a mladistvé a následné péče o mladé lidi odcházející z náhradní péče v České republice: Situační analýza. Praha: Sdružení SOS dětských vesniček, 2009. ISBN 978-80-254-4799-4.

GARRIDO, M.V., PATRÍCIO, J.N., CALHEIROS, M.M. a D. LOPEZ. Comparing the Social Images of Youth In and Out of Residential Care. *Journal of Community and Applied Social Psychology*, 2016, 26, 439-455.

GJURIČOVÁ, Šárka a Jiří KUBIČKA. Rodinná terapie: systemické a narativní přístupy. 2., dopl. a přeprac. vyd. Praha: Grada, 2009. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-2390-7.

GOLDSTEIN, Arnold. The Prepare Curriculum: Teaching Prosocial Competencies. Champaign, Illinois: Research Press, 1999. ISBN 9780878224197.

HÁJKOVÁ, Vanda a Iva STRNADOVÁ. Inkluzivní vzdělávání: [teorie a praxe]. Praha: Grada, 2010. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-3070-7.

HANÁKOVÁ, Lenka a Michal KORMAŇÁK. Jsou na odchod do běžného života připraveny děti z dětských domovů? 2015. [cit. 28.10.2022]. IPSOS [online]. Dostupné z: https://www.ditearodina.cz/images/soubory/ke-stazeni/vyzkumy/Pruzkum_Integrace-deti-z-detskych-domovu-do-spolecnosti.pdf

CHUDÝ, Štefan, Alena JŮVOVÁ, Pavel NEUMEISTER a kol. Vybrané diskurzy teorie a praxe ve vzdělávání a uplatnění sociálních pedagogů v kontextu pomáhajících profesích [sic] II. Brno: Paido, 2011. ISBN 978-80-7315-227-7.

ISAKOV, Anita Burgund a Jasna HRNCIC. Resilience among Youth in the Process of Preparation for Leaving Alternative Care. *Journal of Social Service Research*, 2021, 47:1, 88-103, DOI: [10.1080/01488376.2020.1717716](https://doi.org/10.1080/01488376.2020.1717716)

JANDOUREK, Jan. *Sociologický slovník*. Praha: Portál, 2001. 288 s. ISBN 80-7178-535-0

JEDLIČKA, Richard a kol. *Děti a mládež v obtížných životních situacích*. Praha: Themis, 2004. 478 s. ISBN: 80-7312-038-0

KANNING, U.P. *Inventář sociálních kompetencí ISK*. Praha: Hogrefe – Testcentrum, 2017.

KELLER, Jan. *Úvod do sociologie*. Praha: Slon, 2001. 204 s. 80-85850-25-7

KLÍMOVÁ CHALOUPKOVÁ, Jana. Hotel? Mamahotel! Kdy mladí Češi opouštějí svá rodná hnízda. *Studenta*, 2018, 32-33. [online]. [cit 1.11.2022]. Dostupné z WWW: <https://www.soc.cas.cz/sites/default/files/soubory/studenta-2018-12-05.pdf>.

KOOLS, S. M. Adolescent Identity Development in Foster Care. *Family Relations*, 1997, 46:3, 263–271. <https://doi.org/10.2307/585124>

LANE, Kathleen, GRESHAM, Frank a Tam O'SHAUGHNESSY. *Interventions for Children Withor At-Risk for Emotional and Behavioral Disorders*. Boston: Allyn & Bacon, 2002. ISBN 9780205321827

MATĚJČEK, Zdeněk a kol. *Náhradní rodinná péče*. Praha: Portál, 1999. 184 s. ISBN: 80-7178-304-8

MATĚJČEK, Zdeněk. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992. 223 s. ISBN: 80-04-25236-2

MATOUŠEK, Oldřich. Odcházení mladých dospělých z ústavní péče. *Fórum sociální práce*, 2019, 2(12), 55-57.

MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Slon, 1997. 144 s. ISBN: 80-85850-24-9.

MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. Vydání třetí. Praha: Portál, 2016. ISBN 978-80-262-1154-9.

MISHRA, Rachna a Vanita SONDHI. Conceptualizing Resilience among Adolescents Who are Orphaned and Living in Institutional Care in India, Residential Treatment for Children & Youth, 2022. <https://doi.org/10.1080/0886571X.2022.2097153>.

MÜHLEISEN, Stefan a Nadine OBERHUBER. Komunikační a jiné měkké dovednosti: soft skills v praxi. 2008, Praha: Grada. ISBN 978-80-247-2662-5.

MUSIL, Libor. „Osoby se syndromem ústavní závislosti“ a řešení jejich problému v Brně. (Podkladová studie pro Koncepti řešení sociálních problémů města Brna.) Brno: FSS MU Brno a Magistrát města Brna, 2000.

MYŠKOVÁ, Lucie, SMETÁČKOVÁ, Irena, NOVOTNÁ, Hana, ONDER, Jakub, KUŽELOVÁ, Hana a Radek PTÁČEK. Vzdělání u osob se zkušeností s náhradní formou péče v dětství. Pedagogická orientace, 2015, 25(1), 63–83. <https://doi.org/10.5817/PedOr2015-1-63>.

OUDOVÁ, Drahomíra. Analýza sociální kompetence dospívajících. Brno, 2007. Disertační práce. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií.

PIERS, E. V. a D.S. HERZBERG. Dotazník sebepojetí dětí a adolescentů. Praha: Hogrefe – Testcentrum, 2015.

PLACÁKOVÁ, Lucie, PLACÁKOVÁ, Markéta, SMOLÍKOVÁ, Kateřina, VOSÁTKA, Jakub a Jakub HORÁK JAKUB. Integrace dětí z dětského domova do běžného života. [online] Hospodářská a kulturní studia, Provozně ekonomická fakulta ČZU v Praze, 2011. Dostupné z: http://www.hks.re/wiki/integrace_deti_z_detskeho_domova_do_bezneho_zivota

SCHOFIELD, Gillian, LARSSON, Birgit a Emma WARD. Risk, resilience and identity construction in the life narratives of young people leaving residential care. Child and Family Social Work, 2017, 22, 782–791.

SPENCE, Susan. Social Skills Training with Children and Young People: Theory, Evidence and Practice. Child and Adolescent Mental Health, 8(2), 2003.

STEIN, Mike. Resilience and young people leaving care. Child Care in Practice. 2008, 14:1, 35–44. <https://doi.org/10.1080/13575270701733682>.

ŠERÝ, Omar a Petr ZVOLSKÝ. Genetika alkoholismu I: Rodinné a adopční studie a studie dvojčat. Česká a slovenská psychiatrie, 2001, 97:7, 332–335.

ŠTĚCHOVÁ, Markéta, LUPTÁKOVÁ, Marina a Bedřiška KOPOLDOVÁ. *Bezdomovectví a bezdomovci z pohledu kriminologie*. Praha: IKSP, 2008.

ŠTENCLOVÁ, Veronika a Tomáš ČECH. Příprava dětí na odchod z DD jako prevence neúspěšného začlenění do společnosti. In: *Zagrozenia jednostki we współczesnym społeczeństwie*. Dąbrowa Górnicza: Wydawnictwo Naukowe Akademii WSB, 2019. ISBN 978-83-65621-65-8, s. 431-440.

VAN IJZENDOORN, M.H., PALACIOS, J., SONUGA-BARKE, E.J., GUNNAR, M.R., VORRIA, P., MCCALL, R.B., LEMARE, L., BAKERMANS-KRANENBURG, M.J., DOBROVA-KROL, N.A. a F. JUFFER. *Children in Institutional Care: Delayed Development and Resilience*. *Monogr Soc Res Child Dev*. 2011, 76:4, 8-30. doi: 10.1111/j.1540-5834.2011.00626.x.

VLACH, Jakub. Úspěšnost dětí z dětských domovů v sekundárním a terciárním vzdělávání – Porovnání pohledu klientů a jejich vychovatelů. *Sociální pedagogika*, 2017, 5(2), 72–84. <https://doi.org/10.7441/soced.2017.05.02.06>.

VÝROST, Josef a Ivan SLAMĚNÍK. *Sociální psychologie*. 2., přeprac. a rozš. vyd. - Praha: Grada Publishing, 2008. ISBN 978-80-247-1428-8

Přílohy

Příloha I. Otázky polostrukturovaného rozhovoru – úspěšní

1. Základní informace

- *Kolik je Vám let a ve kterém roce jste odcházeli z dětského domova (DD)?*
- *Jaké máte vzdělání?*
- *Jak dlouho jste byl/a v DD? A jak jste se dostal/a poprvé do DD?*

2. Jaká je Vaše aktuální situace?

- *Pocitová situace, rodina, přátelé, zaměstnání, seberealizace*
- *Jak jsou spokojení teď?*
- *Jak teď žijete? Co děláte?*

3. Jaká byla Vaše situace, když jste odcházel/a z DD? Kdo Vám pomohl?

4. Jaká byla Vaše cesta z DD až do dnešního dne?

- *Co jste studovala?*
- *Kde jste bydlel, s kým, kde jste pracoval*
- *Udržoval jste kontakty z minulosti (před příchodem do DD, z doby pobytu v DD)*

5. Co považujete za hlavní důvod toho, že se Vám podařilo úspěšně zapojit do společnosti? Jaké faktory považujete za klíčové pro to, že jste tam, kde jste?

6. Využil/a jste nějaké podpory po odchodu z DD?

- *Oficiální/neoficiální podpora (Bydlení, zprostředkování, poradenství, mentální/morální podpora)*
- *Kdo tuto podporu poskytoval? (stát, DD, NNO, blízké osoby, někdo jiný)*
- *Jak hodnotíte účinnost jednotlivých podpor?*

7. Jaký typ podpory jste nejvíce postrádal?

8. Máte nějaké plány do budoucna? Co plánujete se svým životem?

9. Co podle Vás mladistvé po odchodu z dětského domova nejvíc ovlivňuje? Co jim pomáhá osamostatnit se?

Příloha II. Otázky polostrukturovaného rozhovoru – neúspěšní

1. Základní informace

- *Kolik je Vám let a ve kterém roce jste odcházeli z dětského domova (DD)?*
- *Jaké máte vzdělání?*
- *Jak dlouho jste byl/a v DD? A jak jste se dostal/a poprvé do DD?*

2. Jaká je Vaše aktuální situace?

- *Pocitová situace, rodina, přátelé, zaměstnání, seberealizace*
- *Jak teď žijete? Co děláte?*
- *Docházíte do komunitního centra/někam? Jak to tu funguje?*

3. Jaká byla Vaše situace, když jste odcházel/a z DD? Kdo Vám pomohl?

4. Jaká byla Vaše cesta z DD až do dnešního dne?

- *Co jste studovala?*
- *Kde jste bydlel, s kým, kde jste pracoval*
- *Udržoval jste kontakty z minulosti (před příchodem do DD, z doby pobytu v DD)*

5. Co považujete za hlavní důvod toho, že se Vám nepodařilo úspěšně zapojit do společnosti? Jaké faktory považujete za klíčové pro to, že jste tam, kde jste?

6. Využil/a jste nějaké podpory po odchodu z DD?

- *Oficiální/neoficiální podpora (Bydlení, zprostředkování, poradenství, mentální/morální podpora)*
- *Kdo tuto podporu poskytoval? (stát, DD, NNO, blízké osoby, někdo jiný)*
- *Jak hodnotíte účinnost jednotlivých podpor?*

7. Jaký typ podpory jste nejvíce postrádal?

8. Máte nějaké plány do budoucna? Co plánujete se svým životem? Snažíte se svoji situaci aktivně změnit?

9. Co podle Vás ovlivňuje, že děti z dětského domova nakonec skončí třeba na ulici, nepodař se jim zapojit?

Příloha III. Online dotazník – přepis otázek

1. Jste:

- Muž Žena Nechci uvést

2. Kolik je Vám let?

3. Jaké je Vaše nejvyšší dosažené vzdělání?

- Základní
- Vyučen
- Maturita
- Vysokoškolské

4. Jaká je Vaše aktuální rodinná situace?

- Vdaná/ženatý
- Rozvedená/ý
- Mám partnera/partnerku
- Bez vztahu

5. Kde nyní žijete?

- Praha
- Krajské město
- Větší město (okresní)
- Menší město
- Vesnice
- Samota

6. Kde aktuálně bydlíte?

- Ve vlastním domě/bytě
- V pronajatém domě/bytě
- U rodičů nebo sourozenců
- U jiných příbuzných
- U přátel
- V domě na půl cesty
- Stálé bydlení nemám
- Jiné:

7. V současné době pracujete:

- na plný úvazek
 - na částečný úvazek
 - pouze brigádně
 - pracuji, ale bez pracovní smlouvy
 - jsem podnikatel/podnikatelka
 - nepracuji
 - Jiné:
- 8. Kolik měsíců pracujete v aktuálním zaměstnání?**
- 9. Pracujete v oboru, který jste studoval/a?**
- Ano X Ne
- 10. Kolik zaměstnání jste měl/a do dnešní doby?**

Primární rodina a pobyt v dětském domově

- 11. Před kolika měsíci jste opustil/a dětský domov?**
- 12. Kolik let jste v dětském domově pobýval/a?**
- 13. Jaká překážka bránila Vašim rodičům se o Vás řádně starat?**
- Alkoholismus a jiné návykové látky
 - Prostituce
 - Zneužívání a týrání dětí
 - Trestná činnost
 - Nezládnutá výchova
 - Úmrtí rodičů
 - Jiné:
- 14. Stýkal/a jste se během pobytu v dětském domově s rodinou?**
- Ano, pravidelně
 - Ano, ale maximálně 1x za půl roku
 - Ano, ale pouze párkrát za pobyt
 - Ne, s rodinou jsem se nestýkal/a
- 15. Stýkáte se s rodinou v současné době?**
- Ano, bydlím u své rodiny

- Ano, pravidelně se navštěvujeme
- Ano, ale maximálně 1x za půl roku
- Ano, ale pouze párkrát
- Ne, s rodinou se nestýkám

Příprava na odchod z dětského domova a využití poradenství

16. Využil/a jste některého z níže uvedených poradenství při odchodu z dětského domova? Jak hodnotíte přínos využitého poradenství?

- Právní poradenství (smlouvy, exekuce, soudní řízení)
- Psychologické poradenství (psychoterapie)
- Finanční poradenství (poradny při finanční tísní, finanční poradce)
- Pracovní poradenství (úřady práce, personální agentury)
- Sociální poradenství (pomoc kurátora, podpora v nezaměstnanosti, zajištění sociálních dávek)

17. Pokud jste žádného poradenství nevyužil/a, proč jste tak učinil/a?

18. Pomohl Vám dětský domov během přípravy na odchod?

- Ano X Ne

19. Uvedte prosím, jak Vám dětský domov pomohl.

20. Pomohl Vám dětský domov nějakým způsobem po odchodu?

- Ano X Ne

21. Uvedte prosím, jak Vám dětský domov pomohl.

22. Jste stále v kontaktu s dětským domovem?

- Ano X Ne

23. Uvedte prosím, jak často jste v kontaktu s dětským domovem.

24. Jaké informace, znalosti či dovednosti Vám při odchodu nejvíce chyběly?

25. Uvedte, prosím, kde a jak jste se snažil/a tyto informace získat?

26. Jaká forma pomoci Vám po odchodu z dětského domova nejvíce chyběla?

27. Co Vám nejvíce pomohlo při odchodu z dětského domova?

Příloha IV. Rozhovory o pracovních zkušenostech - otázky

1. Jak dlouho jste z dětského domova pryč?
2. Kolik let jste v něm byl/a?
3. Do dětského domova jste přišel/a v kolika letech?
4. Jaký obor jste studoval/a?
5. Ten obor jste si vybíral/a sám/a nebo Vám byl někým doporučen?
6. Na základě čeho si obor vybral? Kdo ho doporučil?
7. Chodil/a jste během pobytu v domově na brigády?
8. Pracujete ve vystudovaném oboru?
9. Za jak dlouho po odchodu z domova jste našel/a práci?
10. Jak jste práci našel/a (inzerát, doporučení,...)?
11. Baví Vás práce? Je něco, co Vám tam nevyhovuje?
12. Co je pro Vás při hledání práce důležité? Podle čeho vybíráte?
13. Jaké máte vztahy s kolegy?
14. Vědí o Vás v práci, že jste vyrostl/a v dětském domově?
15. Pokud z nějaké práce už odešel: Z jakého důvodu odcházel? O jakou šlo situaci?

Příloha V. Polostrukturované rozhovory s organizacemi – otázky

1. Jak dlouho Vaše organizace funguje?
2. Co iniciovalo založení Vaší organizace?
3. Vycházeli jste při zakládání z nějakých dat, zdrojů?
4. Sbíráte si vlastní data? K čemu je využíváte?
5. Na koho se konkrétně zaměřujete? (kraj, věk, vyloučené skupiny)
6. Jak intenzivně s účastníky pracujete? (pravidelnost kontaktu)
7. Kolik účastníků aktuálně zaštiťujete?
8. Jaký program (programy) máte? Jaký je Váš způsob práce?
9. Co funguje? Co nefungovalo? Jaké máte zkušenosti?
10. Kolik účastníků prošlo Vaším programem?
11. Kolik pracovníků se podílí na Vašich programech? Jak je vybíráte? Jakým prochází školením?
12. Jak se o Vás dětské domovy a děti dozvědí? Vyhledáváte účastníky sami? Spolupracujete s dětskými domovy?
13. Sledujete osudy účastníků po programu? Jak pravidelně jste v kontaktu?
14. Spolupracujete s dalšími organizacemi?
15. Pořádáte nějaké veřejné akce, konference? Účastníte se konferencí ohledně Vaší problematiky?